

ISSN 2227-8877

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ВІСНИК

**Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна**

**Серія “Іноземна філологія.
Методика викладання іноземних мов”**

Випуск 90

Видається з 1966 року

Харків
2019

Статті цього Вісника висвітлюють актуальні проблеми іноземної філології, методики викладання іноземних мов та перекладу, а також зіставних та перекладацьких студій, які залучають українську мову. На матеріалі англійської, німецької, української, російської мов розглядаються важливі для науки питання когнітивістики, дискурсології, семантики і прагматики художнього і медіа дискурсу, лексикографії; зокрема, евристичних засад вивчення мовленнєвих універсалий, семіотики мультимодального тексту, інтертекстуальності, дискурсивного іміджу політика тощо. Для лінгвістів, викладачів, аспірантів та пошукачів, студентів старших курсів.

Видання є фаховим у галузях «Філологічні науки» та «Педагогічні науки»
(наказ МОН України № 1222 від 07.10.2016.)

*Затверджено до друку рішенням Вченої ради
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
(протокол № 12 від 25 листопада 2019 р.)*

Головний редактор

Ребрій О. В., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

Відповідальний секретар

Котов М.В., канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Безугла Л. Р., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Бондаренко Є. В., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Бориско Н. Ф., докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
Голубничка Л. О., доктор пед. Наук (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна)
Джовчош М. доктор. філол. наук (Університет Матея Бела, Словаччина)
Домінгос Матіто Ф., докт. філол. наук (Університет Ріоха, Іспанія)
Донець П. М., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Костікова І. І., докт. пед. наук (Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна)
Куліш С. М., докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Ланге А. доктор. філол. наук (Таллінський університет, Естонія)
Мартинюк А. П., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Морозова О. І., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Мясоєдова С. В., канд. філол. наук (Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна)
Ніколаєва С. Ю., докт. пед. наук (Київський національний лінгвістичний університет, Україна)
Ольховська А. С., докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Пасинок В. Г., докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Піхтовнікова Л. С., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Рандл К., докт. наук (Болонський університет, Італія)
Самохіна В. О., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Солощук Л. В., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Тарнопольський О. Б., докт. пед. наук (Дніпропетровський університет економіки і права, Україна)
Фролова І. Є., докт. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)
Черноватий Л. М., докт. пед. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)

Секретар:

Кабірі М. Х., канд. філол. наук (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна)

Адреса редакційної колегії:

Україна, 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, факультет іноземних мов
Тел.: (057) 707-54-42; e-mail: visnyk.inozemnamova@gmail.com
<http://foreign-languages.karazin.ua/research/editions/bulletin-archives>
<http://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/index>

Текст подано в авторській редакції. Статті пройшли зовнішнє та внутрішнє рецензування. Коефіцієнт подібності Свідоцтво про держреєстрацію № 21562-11462Р від 20.08.2015.

© Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, оформлення, 2019

ISSN 2227-8877

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

THE JOURNAL

OF V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL UNIVERSITY

**Series: Foreign Philology.
Methods of Foreign Language Teaching**

Issue 90

Published since 1966

Kharkiv
2019

The articles cover issues on foreign philology, methodology of teaching foreign languages and translation, as well as comparative and translation studies in relation to the Ukrainian language. On the material of English, German, Ukrainian and Russian, a range of problems notable from scientific point of view are discussed, including those of cognitive linguistics, discourse studies, semantics and pragmatics of fictional and media discourses, lexicography; in particular, heuristics of speech universals, semiotics of multimodal text, intertextuality, a politician's discourse image, etc.

This is a specialized publication in the fields of Philological Sciences and Pedagogical Sciences
(order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No. 1222 as of 07.10.2016).

*Approved for publication by the Academic Board
of V.N. Karazin Kharkiv National University
(minutes No.6 of May 27th 2019)*

Editor-in-Chief

Rebrii O., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Responsible Secretary

Kotov M.V., Doctor, Associate Professor (V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

EDITORIAL BOARD:

Bezugla L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Bondarenko Y., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Borysko N., Doctor, Professor (Kiev National Linguistic University, Ukraine)

Holubnycha L. Doctor, Professor (Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine)

Djovčoš M., PhD, Associate Professor (Matej Bel University, Slovakia)

Dominguez Matito F., Doctor, Professor (University of La Rioja, Spain)

Donets P., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Kostikova I., Doctor, Professor (H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine)

Kulich S., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Lange A., PhD, Associate Professor (Tallinn University, Estonia)

Martyniuk A., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Morozova O., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Miasoiedova S. PhD, Associate Professor (Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine)

Nikolaeva S., Doctor, Professor (Kiev National Linguistic University, Ukraine)

Olkhovska A., Doctor, Associate Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Pasynok V., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Pichtovnikova L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Rundle C., Doctor, Professor (University of Bologna, Italy)

Samokhina V., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Soloschuk L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Tarnopolskyi O., Doctor, Professor (Dnipropetrovsk University of Economics and Law, Ukraine)

Frolova I., Doctor, Associate Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Chernovatyi L., Doctor, Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Secretary

Kabiri M., PhD, Associate Professor (V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine)

Editorial Board Address:

Ukraine, Kharkiv, 61022, Maidan Svobody, 4,

V.N. Karazin Kharkiv National University

Faculty of Foreign Languages

Telephone: (057) 707-54-42

Email: visnyk.inozemnamova@gmail.com

<http://foreign-languages.karazin.ua/research/editions/bulletin-archives>

<http://periodicals.karazin.ua/foreignphilology/index>

ЗМІСТ

ДИСКУРСОЛОГІЯ: СЕМАНТИКА І ПРАГМАТИКА

Верменич Я. В. ДИСКУРСИВНА РЕАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ МЕТАФОР ІЗ РЕФЕРЕНТОМ РАДІАЦІЯ / RADIATION У ДОКУМЕНТАЛЬНОМУ СЕРІАЛІ "ЧОРНОБИЛЬ": ЕКОЛІНГВІСТИЧНИЙ ПІДХІД.....	7
Мусаєва Р. РОЛІ СУБ'ЄКТА В КОМУНІКАТИВНІЙ СИТУАЦІЇ «БЕСІДА ДРУЗІВ» НЕКООПЕРАТИВНОГО ТИПУ.....	13
Самохіна В. О. КРЕАТИВНА ДИСКУРСИВНА ОСОБИСТІСТЬ В ЕКОСИСТЕМІ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	19
Скриннік Ю. С. ДИСКУРСИВНЕ ОТОЧЕННЯ ЯК СЕРЕДОВИЩЕ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ РОЛЕЙ.....	27
Хамаршех А. Ш. СТРАТЕГІЯ ДЕМАГОГІЇ У ПОДЯЧНІЙ ПРОМОВІ ДОНАЛЬДА ТРАМПА.....	33

КОГНІТИВНА ЛІНГВІСТИКА

Бучіна К. В. КОГНІТИВНІ ОПЕРАЦІЇ ІНТЕРПРЕТАТОРА ДИСКУРСУ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ ФОЛЬКЛОРНОЇ БУВАЛЬЩИНИ.....	42
Подсевак К. С. ЧУТТЄВО-ПОНЯТТЄВИЙ СКЛАДНИК КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ БІНАРНОЇ ОПОЗИЦІЇ ЛЮДИНА – ТЕХНІКА У ТВОРЧОСТІ РЕЯ БРЕДБЕРІ.....	48

СТИЛІСТИКА І ЛЕКСИКОЛОГІЯ

Онщенко Н. А. ХИБНА АТРИБУТИВНІСТЬ НІМЕЦЬКОМОВНИХ ЕПТОНІМІВ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ І РІЗНОВИДИ.....	54
---	----

ЗІСТАВНІ СТУДІЇ ТА ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Воловик А. А. СИМВОЛИ ГОРИЗОНТАЛІ ТА ВЕРТИКАЛІ В КАЗКОВИХ ТВОРАХ ТА СПЕЦИФІКА ЇХ ВІДТВОРЕННЯ У ПЕРЕКЛАДІ.....	61
Микулаш М. СЛОВАЦКІЕ ИССЛЕДОВАНИЯ НА ТЕМУ АУДИОВИЗУАЛЬНОГО ПЕРЕВОДА И ПРОБЛЕМАТИКА ДВУХСТУПЕНЧАТОГО ПЕРЕВОДА РУССКИХ ДОКУМЕНТАЛЬНЫХ ФИЛЬМОВ.....	68
Фролова І. Є., Ісакова Н. В. ВІДТВОРЕННЯ РЕАЛІЙ РОМАНУ С. КІНГА «КРАЇНА РОЗВАГ» В УКРАЇНСЬКОМУ ТА РОСІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДАХ.....	75

ЛІНГВОДИДАКТИКА

Ольховська А. С., Безпальченко К. Р. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ СИСТЕМ АВТОМАТИЗАЦІЇ ПЕРЕКЛАДУ НА ЯКІСТЬ ПИСЬМОВИХ ПЕРЕКЛАДІВ ПЕРЕКЛАДАЧІВ-ПОЧАТКІВЦІВ.....	81
Пасинок В. Г. ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ У ПЕДАГОГІЦІ.....	88

CONTENTS

DISCOURSE STUDIES: SEMANTICS AND PRAGMATICS

Vermenych Ya. DISCURSIVE INSTANTIATION OF CONCEPTUAL METAPHORS WITH THE REFERENT RADIATION IN THE DOCUMENTARY SERIES "CHERNOBYL": AN ECOLINGUISTIC APPROACH.....	7
Musaieva R. SUBJECT'S ROLES IN THE NON-COOPERATIVE TYPE OF COMMUNICATIVE SITUATION "TALK OF FRIENDS".....	13
Samokhina V. CREATIVE DISCOURSE IDENTITY IN THE ECOSYSTEM OF CREATIVE ACTIVITY.....	19
Skrynnik Yu. DISCURSIVE ENVIRONMENT AS A MEDIUM FOR THE SOCIAL ROLES REALIZATION.....	27
Khamarshekh A. THE STRATEGY OF DEMAGOGUERY IN DONALD TRUMP'S THANKFUL SPEECH.....	33

COGNITIVE LINGUISTICS

Buchina K. COGNITIVE OPERATIONS IN DISCOURSE OF GERMAN FOLK TALES.....	42
Podsievak K. SENSUAL AND CONCEPTUAL COMPONENT OF THE CONCEPTUAL BINARY OPPOSITION HUMAN BEING – TECHNOLOGY IN THE WORKS BY RAY BRADBURY.....	48

STYLISTICS AND LEXICOLOGY

Onishchenko N. FALSE ATTRIBUTION OF EPTONYMS IN GERMAN: CAUSES AND TYPES.....	54
--	----

COMPARATIVE AND TRANSLATION STUDIES

Volovyk A. DISTINCTIVE FEATURES OF HORIZONTAL AND VERTICAL SYMBOLS IN FAIRY TALES AND SPECIFICITY OF THEIR REPRODUCTION IN TRANSLATION.....	61
Mikuláš M. SLOVAK THINKING ON AUDIOVISUAL TRANSLATION AND THE ISSUE OF THE SECOND-HAND TRANSLATION OF RUSSIAN DOCUMENTARY FILMS.....	68
Frolova I., Isakova N. RENDERING REALIA OF S. KING'S NOVEL JOYLAND IN UKRAINIAN AND RUSSIAN.....	75

LINGUODIDACTICS

Olkhovska A., Bezpalcenko K. TESTING THE INFLUENCE OF CAT-TOOLS ON THE QUALITY OF TRANSLATIONS PRODUCED BY STUDENTS MAJORING IN TRANSLATION.....	81
Pasynok V. ECOLOGIC CONSCIOUSNESS IN PEDAGOGICS.....	88

УДК 811.111:808.53

DOI: 10.26565/2227-8877-2019-90-01

Дискурсивна реалізація концептуальних метафор із референтом РАДІАЦІЯ / RADIATION у документальному серіалі «Чорнобиль»: еколінгвістичний підхід

Верменич Я. В.

аспірант кафедри англійської філології ХНУ імені В. Н. Каразіна; e-mail: yanavermenich@gmail.com;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2179-3906> ,
GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=nIzqM44AAAAJ&hl=uk> ;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Yana_Vermynych
(Харків)

У статті розглянуто особливості дискурсивного втілення концептуальних метафор у мультимодальному динамічному середовищі документального кінофільму. До аналізу залучено концептуальні метафори з референтом RADIATION / РАДІАЦІЯ, які реалізовано в аудіальному (усне мовлення та музика) та візуальному (динамічне зображення) модусах в англомовному документальному серіалі «Чорнобиль». Роботу виконано у річищі еколінгвістики, яка під час аналізу мовних явищ бере до уваги цілу низку чинників, що впливають на смислотворення у дискурсі, не віддаючи переваги жодному з них, зокрема, антропному. Еколінгвістика досліджує, у який спосіб пов'язані мова людини та її життя у цілому, мовні засоби та середовище їх застосування, як у мові та дискурсі втілюється ставлення людини до навколишнього середовища, які мовні форми провокують екологічне руйнування, а які здатні надихнути людей на захист навколишнього середовища. Через сприйняття мультимодальних реалізацій концептуальних метафор із референтом RADIATION / РАДІАЦІЯ глядачі документального кінофільму «Чорнобиль» мають можливість наново визначити для себе суть найбільшої в історії техногенної катастрофи, розкрити нові аспекти відповідного концепту, який є надзвичайно важливим для колективного виживання людства. Через його змістовну складність пояснювальний потенціал простих концептуальних метафор є недостатнім. Отже, вони взаємодіють із концептуальною метонімією та між собою, утворюючи метаметафори, що пронизують увесь кінотекст. Залучення різних модусів реалізації аналізованих концептуальних метафор робить їхнє кінематографічне втілення більш яскравим та виразним, а також створює єдину тональність їхнього сприйняття глядачем.

Ключові слова: еколінгвістика, екологічний кінодискурс, концептуальна метафора, концептуальна метонімія, концепт RADIATION / РАДІАЦІЯ, мультимодальна реалізація концептуальної метафори.

Верменич Я. В. Дискурсивная реализация концептуальных метафор с референтом РАДИАЦИЯ / RADIATION в документальном сериале «Чернобыль»: эколингвистический подход. В статье рассматриваются особенности дискурсивного воплощения концептуальных метафор в мультимодальной динамической среде документального кинофильма. Проанализированы концептуальные метафоры с референтом RADIATION / РАДИАЦИЯ, которые реализованы в аудіальному (устная речь и музыка) и візуальному (динамическое изображение) модусах в англоязычном документальном сериале «Чернобыль». Работа выполнена в русле экологической лингвистики, которая, анализируя языковые явления, принимает во внимание целый ряд факторов, влияющих на смыслообразование в дискурсе, не отдавая предпочтения ни одному из них, в частности, антропному. Эколингвистика исследует, как связаны речь человека и его жизнь в целом, языковые средства и среда их употребления; как в языке и дискурсе воплощается отношение человека к окружающей среде, какие языковые формы провоцируют экологическое разрушение, а какие могут воодушевить людей на защиту окружающей среды. Воспринимая мультимодальные реализации концептуальных метафор с референтом RADIATION / РАДИАЦИЯ, зрители документального фильма «Чернобыль» имеют возможность заново открыть для себя суть крупнейшей в истории техногенной катастрофы, раскрыть новые аспекты соответствующего концепта, который столь важен для коллективного выживания человечества. Из-за его содержательной сложности объяснительный потенциал простых концептуальных метафор оказывается недостаточным. Итак, они взаимодействуют с концептуальной метонимией и между собой, образуя метаметафоры, которые пронизывают весь кинотекст. Привлечение различных модусов реализации анализируемых концептуальных метафор делает их кинематографическое воплощение более ярким и выразительным, а также создает единую тональность их восприятия зрителем.

Ключевые слова: концептуальна метафора, концептуальна метонимія, концепт RADIATION / РАДІАЦІЯ, мультимодальна реалізація концептуальної метафори, еколінгвістика, екологічний кинодискурс.

Vermeych Ya. Discursive instantiation of conceptual metaphors with the referent RADIATION in the documentary series "Chernobyl": An ecolinguistic approach. This article considers discursive instantiations of conceptual metaphors in the multimodal dynamic environment of a movie. It analyses conceptual metaphors with the referent concept RADIATION realized in the audio (oral speech and music) and visual (dynamic image) modes in the documentary series "Chernobyl" (the English version). The work belongs to the sphere of ecolinguistics that analyses linguistic phenomena taking into account a broad range of factors that influence the process of sensemaking in discourse without prioritizing any of them, in particular, the anthropic one. Ecolinguistics studies how a person's speech and his/her life as a whole are connected, how linguistic means and the environment of their use are related; how a person's attitude to the environment is embodied in language and discourse, which linguistic forms provoke environmental destruction and which can inspire people to protect the environment. Perceiving multimodal instantiations of conceptual metaphors with the referent concept RADIATION, viewers of the "Chernobyl" documentary series have an opportunity to re-define for themselves the essence of the largest anthropogenic disaster in history, to reveal new aspects of the respective concept, which is so important for the collective survival of humankind. Because of the complexity of its content, the explanatory potential of simple conceptual metaphors is insufficient. Thus, they interact with conceptual metonymy and with one another, forming meta-metaphors that permeate the entire filmic text. Multimodal instantiation of the conceptual metaphors under study makes their cinematic realizations more vivid and expressive, as well as creates a single tonality of their perception by the viewer.

Keywords: conceptual metaphor, conceptual metonymy, concept RADIATION, ecolinguistics, ecological film discourse, multimodal instantiation of conceptual metaphor

1. Вступ. У час загострення глобальної екологічної кризи, спричиненої діями людини, нагальними стають питання пошуку шляхів вирішення екологічних проблем. Більшість науковців наголошує на тому, що запобігти екологічній катастрофі можна лише за умови радикальної зміни екологічної свідомості людей та загального підвищення їх екологічної культури [3; 4]. Ставлення людини до навколишнього середовища, усвідомлення її ролі у ньому відбиваються у дискурсі та мисленні, одним із основних інструментів якого є концептуальна метафора.

Концептуальна метафора – це часткове розуміння одного концепту (референта) у термінах іншого (корелята) [12, с. 1]. До недавнього часу у фокусі уваги дослідників перебували мономодальні концептуальні метафори, тобто такі метафори, референт і корелят яких виражені знаками однієї семіотичної системи. Проте концептуальне перенесення може відбуватися й між сутностями, втілення яких відбувається у різних модусах. Концептуальну метафору, референт та корелят якої втілено у різних модусах, називають мультимодальною [6, с. 385].

Об'єктом нашого дослідження є мультимодальні метафори з референтом RADIATION / РАДІАЦІЯ, а **предметом** – особливості взаємодії вербальних, візуальних та аудіальних засобів втілення мультимодальних метафор у документальних фільмах екологічної проблематики. Роботу виконано у рамках новітнього екологічного підходу, що ним керується еколінгвістика, і це зумовлює **актуальність** виконаного дослідження.

Мультимодальні метафори з референтом RADIATION / РАДІАЦІЯ дібрано з документального серіалу «Чорнобиль» спільного виробництва американського кабельного каналу HBO та британського Sky Atlantic. Серіал оповідає про події 1986

року, пов'язані із вибухом на Чорнобильській атомній електростанції, який вважається однією з найбільших техногенних катастроф.

У наш час радіація, або іонізуюче випромінювання, стало невід'ємною частиною повсякденного життя. Існує безліч способів її використання, які забезпечують високу якість та безпеку нашого життя. Детектори диму, рентгенівські апарати, МРТ, сканери тіла, які використовуються задля забезпечення безпеки, – усе це є прикладами застосування радіації на користь людства. З іншого боку, ці приклади змусили людей вважати, що вони всемогутні, можуть приборкати ядерну енергію, отримуючи лише вигоду з цього. Однак люди забувають, що вони – лише мала частина Всесвіту, а отже, не можуть приборкати таке складне явище, як радіація, яка, у свою чергу, може приносити не лише користь.

Метою нашого дослідження є аналіз мультимодальної метафоризації поняття RADIATION / РАДІАЦІЯ в англомовному документальному серіалі «Чорнобиль» та з'ясування особливостей міжмодусної взаємодії засобів дискурсивного втілення таких метафор.

У роботі поставлено та послідовно розв'язано такі **завдання**: виявити усі реалізації концептуальних метафор із референтом RADIATION / РАДІАЦІЯ у документальному серіалі «Чорнобиль»; визначити їхню структуру; виявити особливості взаємодії вербального, візуального та аудіального модусів реалізації досліджуваних метафор.

2. Екологічна лінгвістика. У зв'язку із загостренням екологічної ситуації, спричиненим діяльністю людини, а також бажанням науковців запобігти більшій катастрофі, виникла альтернативна антропоцентризму загальнонаукова методологічна настанова – екологізм, яка, строго кажучи, не є аб-

солютно новою, сягаючи витокami цілої низки європейських та східних гуманістичних течій. Згідно з принципом екологізму, людина не володіє пріоритетом стосовно середовища її існування, але при цьому відіграє у ньому важливу роль [8, с. 199]. У другій половині ХХ ст. екологічний підхід почав втілюватися у низці природничих і гуманітарних наук: екології, біології, етнографії, соціології, психології, історії, філософії, культурології, політології, теоретичній економіці тощо. Наприкінці ХХ ст. до цих наук приєдналася й лінгвістика, залучивши до аналізу мови чимало методів та понять суміжних наук, а також збагативши останні своїми [2, с. 221]. Так виникла нова мовознавча наука – еколінгвістика.

Еколінгвістика досліджує, як пов'язані мова людини та її життя у цілому, мовні сутності та середовище їх застосування, якого впливу вони зазнають, і як, у свою чергу, впливають одне на одне [2, с. 221]. Середовище в еколінгвістиці розуміється широко – як все, що будь-яким чином стосується мови.

В еколінгвістиці прийнято розмежовувати два основні напрями: екологію мови (language ecology) та екологічну лінгвістику (ecological linguistics) [5, с. 3]. Перший напрямок, на думку його засновника Е. Хаугена, – це дослідження, зумовлене швидким зникненням мов, завданням якого є дослідити, задокументувати й урятувати мови, які перебувають під загрозою зникнення [10]. Термін «екологія» тут застосовано у метафоричному сенсі [5, с. 3]. Він позначає взаємодію символічних сутностей, а не об'єктів та явищ матеріальної дійсності.

Другий напрямок, засновником якого є М. А. К. Геллідей, опікується питаннями взаємозв'язку біологічної екології, проблем навколишнього середовища та мови, а також ролі мови під час вирішення екологічних проблем [8]. Пізніше у межах цього напрямку сформувалася критична еколінгвістика (critical eco-linguistics), яка вивчає, як у мові та дискурсі втілюється ставлення людини до навколишнього середовища [9]. У дослідженнях критичної еколінгвістики також можна виділити два напрями: перший займається виявленням неекологічних елементів мовної системи, другий досліджує, як у дискурсі представлено екологічні проблеми [15, с. 11].

Те, як ми мислимо, впливає на те, як ми поведимося, тобто мова може підштовхнути людину до руйнування або ж захисту екосистем, від яких залежить наше життя. Таким чином, завдання еколінгвістики – критика форм та структур мови, які провокують екологічне руйнування, а також пошук нових форм та структур, які можуть надихнути людей на захист навколишнього середовища [16, с. 1].

Проте еколінгвістичний аналіз є набагато глибшим, ніж звичайне коментування, критика, або поширення текстів про екологію. Еколінгвістика досліджує більш загальні мовні конструкції, ментальні моделі та історії, які визначають те, як ми ду-

маємо, поведимося та ставимося до навколишнього середовища [16, с. 2]. У дослідженнях такого ґатунку чільне місце посідає концептуальна метафора, що є одним із основних інструментів мислення та формування й розповсюдження історій.

3.1. Мультиmodalні концептуальні метафори в екологічному кінодискурсі. Концептуальна метафора визначається як часткове розуміння одного концепту у термінах іншого [12, с. 1]. Концепт або домен, що ідентифікується за допомогою метафори, називається цільовим концептом або доменом (target concept / domain), або концептуальним референтом (conceptual referent). Концепт / домен, що його залучено до порівняння, називають вихідним концептом / доменом (source concept / domain), або концептуальним корелятом (conceptual correlate).

Спільні ознаки, які виявляються під час порівняння референта та корелята, утворюють зону перехресного мапування (cross-mapping) [13, с. 245]. Цей процес тягне за собою певні інференції [14, с. 47], тобто такі концептуальні риси, які безпосередньо містяться у метафорі, але логічно виводяться з неї. Концептуальна метафора дозволяє мислити та говорити про абстрактні, складні, суб'єктивні або погано визначені сфери досвіду у термінах конкретних, простих, фізичних або просто краще визначених понять.

Оскільки метафора – це, у першу чергу, інструмент мислення, а не риторичний засіб мови, то цілком природно, що її вираження не може бути обмежене лише мовними засобами. Як зазначає Ч. Форсвіль [6, с. 20], концептуальні метафори можуть реалізуватися і в інших, невербальних семіотичних модусах. Під останнім розуміється тип знакової системи, наприклад, вербальний модус (усний або письмовий), жестовий, візуальний тощо. Метафори, референт та корелят яких втілено у різних модусах, тобто знаками різних семіотичних систем, називають мультиmodalними [там само, с. 24]. У фокусі уваги у нашому дослідженні перебувають мультиmodalні концептуальні метафори з референтом RADIATION / РАДІАЦІЯ.

Середовищем функціонування таких метафор було обрано англомовний екологічний кінодискурс, а саме, жанр документальних фільмів екологічної проблематики. Екологічний кінодискурс витлумачуємо як сукупність кінотекстів, об'єднаних темою екології та екологічних проблем, котрі існують у нерозривному зв'язку з ситуативним контекстом їхнього функціонування, насамперед, з когнітивними і комунікативними установками головних учасників. Цільовою спрямованістю екологічного кінодискурсу є спонукання глядача посісти активну життєву позицію, здатну забезпечити сталий розвиток суспільства. Екологічний кінодискурс охоплює усю множину кінотекстів різноманітних

жанрів екологічної тематики, які мають на меті дослідити, освітити, обговорити та знайти рішення екологічних проблем [1, с. 43].

Кінодискурс має власну систему семіотичних засобів вираження смислу. Під час аналізу мультимодальних метафор кінодискурсу ми зосередили увагу на аудіальному (усне мовлення та музика) та візуальному (динамічне зображення) модусах, виділяючи концептуальні референти та кореляти метафор і простежуючи їх втілення у відповідних модусах.

Прості мультимодальні метафори не притаманні екологічному кінодискурсу, натомість, використовуються складніші концептуальні утворення [1, с. 44]. Можливо припустити, що це пов'язано зі складністю екологічних понять, для пояснення яких застосовуються мультимодальні метафори, а також тим, що обидва концепти таких метафор найчастіше є абстрактними поняттями. Так, у досліджуваному дискурсі метафора доволі часто взаємодіє з метонімією, поєднуючись у єдине ціле й утворюючи комплексний механізм, що Л. Гуссенс називає метафтонімією [7, с. 323]. Залучення метонімії до метафори дозволяє встановлювати концептуальні зв'язки між абстрактними концептами.

Окремі метафори в аналізованому серіалі також взаємодіють одна з одною, розробляючи один і той самий концептуальний референт, використовуючи низку корелятивів, які описують його із різних боків. Такий концептуальний механізм за З. Кьовечешем є «діапазоном метафори» (range of metaphor) [11, с. 64]. У нашому дослідженні ми застосовуємо співвідносний із ним термін «метаметафора» [1, с. 45].

3.2. Мультимодальна метафоризація концепту RADIATION / РАДІАЦІЯ у документальному серіалі «Чорнобиль». У серіалі «Чорнобиль» концепт RADIATION / РАДІАЦІЯ формується за допомогою декількох мультимодальних метафор, які разом утворюють метаметафору RADIATION is INVISIBLE KILLER / РАДІАЦІЯ – НЕВИДИМИЙ ВБИВЦЯ.

Перша метафора у складі метаметафори – це RADIATION is DANGER TO LIFE / РАДІАЦІЯ є НЕБЕЗПЕКОЮ ДЛЯ ЖИТТЯ. Референт та корелят тут виражені візуально та аудіально. Спочатку з'являється візуальний відеоряд вибуху, за яким чорнобильці спостерігають із вікна віддаленого будинку. Далі дія переходить до операційної кімнати ядерної електростанції. Ми бачимо підсвічену аварійним світлом стелю, з якої сиплеться білий пил. На фоні чути голос одного з операціоністів, який гукає:

'Comrade Dyatlov! Comrade Dyatlov!'

Голос звучить віддалено та приглушено, неначе доносячись здалеку. Обидва модуси, візуальний та аудіальний, метонімічно вказують на референт RADIATION / РАДІАЦІЯ, адже вибух на атомній електростанції вивільнив радіацію. Цей зміст експлікується у вербальному модусі низкою висловлень:

'It exploded. There is no core. It exploded, the core exploded. The lid is off. The stack is burning, I saw it.'

Таке зазначення очевидного служить для передачі настрою небезпеки, відчаю, збентеження, розгубленості. Використання метонімії у цьому випадку дозволяє творцям фільму драматизувати поняття смертельної небезпеки через зображення її малих наслідків, таких як пил, що падає зі стелі, імітація звуку, який людина може чути у такій ситуації. Усе це дозволяє глядачу поринути у страшну атмосферу та відчувати себе неначе на місці вибуху.

Концептуальний корелят представлений численними візуальними зображеннями: усі люди на атомній електростанції та навколо отримують ураження шкіри, тканин, їх нудить, вони падають (Рис. 1, https://drive.google.com/open?id=1-7zDB-Z4lZL9yP1WTifVNIk_gUENzLYF0) (тут і далі рисунки розміщено на гугл-диску, адже переважна більшість із них є дуже темною, що відповідає загальній тональності серіалу, а отже, їх неможливо якісно відтворити як друковане зображення).

Таким чином, ці красномовні та жахливі деталі метонімічно втілюють концепт DANGER TO LIFE / НЕБЕЗПЕКА ДЛЯ ЖИТТЯ. Вербально вони представлені у наступних запитаннях:

Is it war? Are they bombing?

Після чого приходить усвідомлення:

... that's actually quite significant. The surrounding areas should be evacuated.

У вищенаведених прикладах актуалізацію корелята та референта рознесено у часі. Однак подальше поєднання візуальної репрезентації референта та аудіальної репрезентації корелята полегшує механізм метафоризації. Співробітник атомної електростанції іде на дах будівлі аби перевірити, чи вибухнуло ядро реактору (Рис. 2, https://drive.google.com/open?id=1A0t_4tobORGLY09MxEiJwdrMOR7E4nXm).

Зображення жахливе та темне. Чоловік бачить, що реактор насправді вибухнув. Коли співробітник станції обертається від реактору, шкіра на його обличчі червона, уражена випромінюванням. Фонова музика повільна, скорботна, з високими, гнітючими, довгими звуками «криків», що створює сильне загальне відчуття смертельної загрози.

Метафора підводить глядача до думки, що опромінення радіацією спричинює серйозні ураження та біль, а також, що вибух на атомній електростанції є небезпечним для людей.

Друга метафора поширює першу, висвітлюючи нові риси концептуального корелята DANGER TO LIFE / НЕБЕЗПЕКА ДЛЯ ЖИТТЯ. Референт метафори RADIATION / РАДІАЦІЯ представлений візуальною метонімією, а корелят INVISIBLE THREAT / НЕВИДИМА НЕБЕЗПЕКА – візуальною метонімією та звуком. Жителі Чорнобиля спостерігають за пожежею на атомній електростанції з мосту. Вітер підіймає частки сажі з попелища, несе їх поміж людей. Усе це відбувається у повільному русі. Для глядача

ці частки сажі – метонімія вибуху, але люди на мосту не усвідомлюють цього. Вони спілкуються, сміються, п'ють, їдять, насолоджуються кольорами пожежі. Діти сміються, бігають, намагаючись схопити чорні частинки сажі, що літають у повітрі. Ситуація могла виглядати досить мирно, аби не настрій, якій створюється фоновою музикою. Вона повільна, з високими, довгими звуками, які нагадують скрип. Цей контраст навіює відчуття небезпеки, загрози, яку люди не помічають.

У серіалі є ще один епізод, який ілюструє цю метафору. Спершу ми бачимо наслідки аварії на електростанції та уламки будівлі, далі картина змінюється і глядач спостерігає мирне життя у місті, люди йдуть на роботу, діти – до школи, нічого не вказує на щось незвичне у житті людей. Раптом мертвий птах падає на землю (Рис. 3, <https://drive.google.com/open?id=1G-k3Sm0uRI66Md85eY1m-1RAue3IgGRbc>). Епізод супроводжується фоновим неприємним, високим звуком. Мертвий птах – це метонімія смерті, а звук символізує загрозу, обидва модуси реалізації концепту підсилюють враження один одного. Метафора підштовхує глядача до таких ідей: ядерний вибух випромінює радіацію; люди не бачать її і продовжують звичне життя; тим часом радіація їх вбиває. У такий спосіб проводиться основна думка: незважаючи на те, що радіація невидима, вона небезпечна та може вбити.

Усі метафори, що їх розглянуто вище, підводять до такої метафори-висновку: RADIATION is DEATH / РАДІАЦІЯ є СМЕРТЬ. Референт RADIATION / РАДІАЦІЯ імпліцитно виводиться із контексту. Корелят DEATH / СМЕРТЬ виражено метонімічно візуально та вербально. Метафора вербально втілюється у таких висловленнях:

It means the core is open. Means the fire we watched with our own eyes is giving away twice the radiation released by the bomb in Hiroshima. That's every single hour. Hour after hour, 20 hours since the explosion so 40 bombs by now, 48 more tomorrow, and will not stop, not in a week, not in a month, it will burn and spread the poison until the entire continent is dead.

Візуальна метонімія зустрічається у декількох епізодах. Перший зображує мертвого оленя, який лежить у лісі. Разом із наведеними вище висловленнями, що супроводжують візуальне зображення, це передає ідею, що радіація загрожує життю усього континенту та усім живим істотам.

Другий епізод зображує поховання пожежників, які першими зіткнулися з наслідками вибуху, коли намагалися загасити пожежу. Їхнє поховання

незвичне, тіла загортають у пластик, потім кладуть у залізні труни, кришки приварюють, потім ці труни опускають в одну велику яму, яку заливають бетоном (Рис. 4, https://drive.google.com/open?id=1XrnnubFZDvg5m_Q8FDeHkDRs-9Tx6gL0). Сумна фонова музика переростає у досить гучну, зі скорботним співом, подекуди низькими басами, що створює атмосферу загрози, небезпеки, змішаних із смутком та скорботою. Втілена метафорично ідея така: пожежники були опромінені радіацією; опромінення їх вбило; навіть після смерті тіла опромінені людей є небезпечними для інших.

Усі ці метафори разом створюють метаметафору RADIATION is INVISIBLE KILLER / РАДІАЦІЯ – НЕВИДИМИЙ ВБИВЦЯ, яка охоплює усі серії серіалу та освітлює референт RADIATION / РАДІАЦІЯ з різних боків. Відокремити одну метафору від іншої можна тільки штучно, оскільки всі вони функціонують разом, розробляючи одна одну. У сукупності вони представляють концепт RADIATION / РАДІАЦІЯ як небезпечного, невидимого монстра, що може забрати безліч життів, якщо не обмежити його, запобігши наскільки це можливо його згубному впливу. Однак уважати, що монстра приборкано, – необачливо і надто небезпечно.

4. Висновки. Мультимодальні метафори, які висвітлюють екологічні проблеми в аналізованому кінодискурсі, характеризуються складною структурою, що пояснюється абстрактністю обох складників метафори. Поєднання метафори з метонімією, які разом утворюють метафтонімію, допомагає творцям фільмів зобразити абстрактні концепти, такі як РАДІАЦІЯ, СМЕРТЬ, НЕБЕЗПЕКА, шляхом зображення окремих випадків чи наслідків, або навіть імітуючи почуття людини у певних ситуаціях. Задля кращого пояснення референтного концепту, фільм пронизують численні мультимодальні метафори, які разом утворюють метаметафору, що уможливає комплексне розуміння референта. Залучення різних семіотичних модусів втілення аналізованих метафор дозволяє зробити метаметафору більш яскравою та виразною, адже невербальні модуси створюють загальний настрій сприйняття, що підштовхує глядача до необхідного розуміння референтного концепту.

Перспективами розвитку порушеної у статті проблематики є розгляд взаємодії модусів мультимодальних метафор з референтом, що належить до домену ЕКОЛОГІЯ, в екологічному кінодискурсі, виокремлення та опис констеляцій їх взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верменич Я. В. Мультимодальна метафора в англійських документальних фільмах з екологічної проблематики. Науковий вісник Херсонського державного університету, серія «Лінгвістика». 2017. Випуск 29. Херсон. С. 42-48.
2. Морозова Е. И. Экологизм как альтернатива антропоцентризму в лингвистических исследованиях. Doctrina multiplex, veritas una: учень багато, істина одна. Зб. праць до ювілею Ізабелли Рафаїлівни Буніятової. Київ: ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. С. 219-230.

3. Панов В. И., Лидская Э. В. Концепция устойчивого развития: экологическое мышление, сознание, ответственность. Социально-экологические технологии. 2012. №1. С. 38–50.
4. Філоненко М. М. Екологічне мислення як імператив розвитку особистості. Актуальні проблеми психології. Збірник наук. пр. ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. 2004. Т. 7. Випуск 2. К.: Міленіум. С. 176-183.
5. Fill A. Ecolinguistics – State of the Art. AAA: Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik. 1998. Vol. 23, No. 1. P. 3-16.
6. Forceville Ch. Non-verbal and multimodal metaphor in a cognitive framework: agendas for research. Multimodal metaphor. Berlin-New York, 2009. P. 379-402.
7. Goossens L. Metaphonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. Cognitive Linguistics. 1990. P. 323-340.
8. Halliday M.A.K. New Ways of Meaning: the challenge to applied linguistics. The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment Continuum. L., N.Y.: Continuum, 2001. P. 175-202.
9. Harré R., Brockmeier J., Mühlhäusler P. Greenspeak: a study of environmental discourse. Thousand Oaks, CA: Sage, 1999. 204 p.
10. Haugen E. The Ecology of Language. Stanford, CA: Stanford University Press, 1972. 488 p.
11. Kövecses Z. Metaphor: A Practical Introduction. Oxford, etc.: Oxford University Press, 2002. 375 p.
12. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago, 1980. 242 p.
13. Lakoff G. Contemporary theory of metaphor. Metaphor and thought [ed. by A. Ortony]. Cambridge, 1993. P. 202-251.
14. Lakoff G., Johnson M. Philosophy in the flesh. New York, 1999. 603 p.
15. Steffensen S. V., Fill A. Ecolinguistics: The state of the art and future horizons. Language Sciences. 2014. P. 6-25.
16. Stibbe A. Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live By. London & New York: Routledge, 2015. 219 p.

REFERENCES

1. Vermenych, Y. V. (2017) Multymodalna metafora v anhlomovnykh dokumentalnykh filmakh z ekolohichnoi problematyky [Multimodal metaphor in English documentaries on ecology]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, seriya «Linhivystyka», 29. Kherson, p. 42-48 (in Ukrainian).
2. Morozova E. I. (2018) Ekologizm kak alternativa antropotsentrizmu v lingvisticheskikh issledovaniyakh [Ecologism as an alternative to anthropocentrism in linguistic research]. Doctrina multiplex. veritas una: uchen bagato. istina odna. Zb. prats do yuvileyu Izabelli Rafailivni Buniatovoï. Kiïv: un-t im. B. Grinchenka. P. 219-230 (in Russian).
3. Panov, V. I., Lidskaya, E. V. (2012) Kontseptsiya ustoychivogo razvitiya: ekologicheskoe myshlenie, soznanie, otvetstvennost [The concept of sustainable development: environmental thinking, consciousness, responsibility]. Sotsialno-ekologicheskie tehnologii. #1. P. 38-50 (in Russian).
4. Filonenko, M. M. (2004). Ekolohichne myslennia yak imperatyv rozvytku osobystosti [Ecological thinking as an imperative of personal development]. «Aktualni problemy psikhologii» zbirnyk nauk. pr. In-tu psikhologii im. H.S.Kostiuka APN Ukrainy. Tom 7, vypusk 2. K.: Milenium, p. 176-183 (in Ukrainian).
5. Fill, A. (1998). Ecolinguistics – State of the Art. AAA: Arbeiten aus Anglistik und Amerikanistik. Vol. 23, No. 1. P. 3-16.
6. Forceville, Ch. (2009). Non-verbal and multimodal metaphor in a cognitive framework: agendas for research. Multimodal metaphor. Berlin-New York. P. 379-402.
7. Goossens, L. (1990). Metaphonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. Cognitive Linguistics. 1990. P. 323-340.
8. Halliday, M.A.K. (2001). New Ways of Meaning: the challenge to applied linguistics. The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and Environment Continuum. L., N.Y.: Continuum. P. 175-202.
9. Harré, R., Brockmeier, J., Mühlhäusler, P. (1999). Greenspeak: a study of environmental discourse. Thousand Oaks, CA: Sage. 204 p.
10. Haugen, E. (1972). The Ecology of Language. Stanford, CA: Stanford University Press. 488 p.
11. Kövecses, Z. (2002). Metaphor: A Practical Introduction. Oxford, etc.: Oxford University Press. 375 p.
12. Lakoff, G., Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. Chicago. 242 p.
13. Lakoff, G. (1993) Contemporary theory of metaphor. Metaphor and thought. Cambridge. P. 202-251.
14. Lakoff, G., Johnson, M. (1999). Philosophy in the flesh. New York. 603 p.
15. Steffensen, S. V., Fill, A. (2014). Ecolinguistics: The state of the art and future horizons. Language Sciences. P. 6-25.
16. Stibbe, A. (2015). Ecolinguistics: Language, Ecology and the Stories We Live By. London & New York: Routledge. 219 p.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Верменич Яна Валерьевна – аспирант кафедры английской филологии ХНУ имени В. Н. Каразина; e-mail: yanavermenich@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2179-3906>, GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=nIzqM44AAAAJ&hl=uk>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Yana_Vermenych

Vermenych Yana – PhD student at Department of English Philology of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: yanavermenich@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2179-3906>, GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=nIzqM44AAAAJ&hl=uk>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Yana_Vermenych

УДК 811.111'42

DOI: 10.26565/2227-8877-2019-90-02

Ролі суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу

Мусаєва Р.

аспірант кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша, викладач кафедри ділової іноземної мови та перекладу, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна; e-mail: rusalochka54@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2498-7423>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?user=SrDx_2MAAAAJ&hl=uk; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Musayeva_Rosala (Харків)

Комунікативна ситуація «Бесіда друзів» є єдиною, що репрезентує дискурс дружби. Це передбачає для суб'єкта дискурсу виконання ролі ДРУГ у різних її іпостасях. Проте, бесіда друзів не завжди є кооперативною. Якщо її характер некооперативний, то вона охоплює два підтипи: конфліконебезпечний та конфліктогенний. У першому випадку учасники діалогу стикаються із загрозою їхній дружбі, у другому випадку дружні взаємини припиняються. Метою цієї статті є встановлення рольової інфраструктури для обох підтипів комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу. Виходячи із розуміння суб'єкта дискурсу як суб'єкта розумової, комунікативної та мовленнєвої діяльності, кожному ролі проаналізовано в когнітивному і комунікативному аспектах, а також щодо засобів її вербального втілення. Аналіз матеріалу дослідження засвідчив, що ролі, властиві суб'єкту в ситуації конфліконебезпечного підтипу – це друг-критик та байдужий друг. Роль друг-критик імплементується з комунікативною метою вказати на недоліки другові, щоб він/вона позбавився(-лась) їх, у її реалізації задіяні висловлення негативної оцінки. У діалозі ця роль часто сполучається із роллю друг-порадник. Роль байдужий друг спрямована на дистанціювання від іншого шляхом відмови йому/їй у допомозі, підтримці тощо. Реалізація цієї ролі здійснюється за допомогою неспецифічних висловлень відмови та незгоди. У конфліктологічній некооперативній ситуації «Бесіда друзів» суб'єкт виступає у єдиній ролі НЕ ДРУГ, експліцитно/імпліцитно повідомляючи іншого про кінець дружніх взаємин через негативну оцінку іншого або себе самого. Кожна з ролей реалізується за відповідним сценарієм, котрий лежить у її основі.

Ключові слова: комунікативна ситуація «Бесіда друзів», некооперативний тип, суб'єкт, роль, сценарій, комунікативна мета, засоби вербального втілення.

Мусаєва Р. Роли субъекта в коммуникативной ситуации «Беседа друзей» некооперативного типа. Коммуникативная ситуация «Беседа друзей» является единственной репрезентантой дискурса дружбы. Это предусматривает исполнение субъектом дискурса роли ДРУГ в различных ее ипостасях. Однако, беседа друзей не всегда является кооперативной. Если она носит некооперативный характер, ее представляют два подтипа: конфликтоугрожающий и конфликтогенный. В первом случае участники диалога сталкиваются с угрозой их дружбе, во втором случае дружеские отношения прерываются. Целью данной статьи является определение ролевой инфраструктуры для обоих подтипов коммуникативной ситуации «Беседа друзей» некооперативного типа. Основываясь на понимании субъекта дискурса как субъекта мыслительной, коммуникативной и речевой деятельности, каждую роль мы анализируем в когнитивном и коммуникативном аспекте, а также с точки зрения средств ее вербального воплощения. Анализ материала исследования позволяет утверждать, что роли, свойственные субъекту конфликтоугрожающего подтипа – это друг-критик и равнодушный друг. Роль друг-критик объективируется с коммуникативной целью указать другу на недостатки, чтобы он/она избавился(-лась) от них, в ее реализации задействованы высказывания негативной оценки. В диалоге эта роль часто фиксируется вместе с ролью друг-советчик. Роль равнодушный друг имеет целью дистанцирование от партнера путем отказа ему/ей в помощи, поддержке и т.д. Реализация данной роли осуществляется посредством неспецифических высказываний отказа и несогласия. В конфликтогенной некооперативной ситуации «Беседа друзей» субъект выступает в единственной роли – НЕ ДРУГ, эксплицитно/имплицитно информируя другого про окончание дружеских отношений на основе негативной оценки другого либо себя. Каждая роль реализуется по соответствующему сценарию, лежащему в ее основе.

Ключевые слова: коммуникативная ситуация «Беседа друзей», некооперативный тип, субъект, роль, сценарий, коммуникативная цель, средства вербального воплощения.

Musaieva R. Subject's Roles in the Non-Cooperative Type of Communicative Situation "Talk of Friends". Communicative situation "Talk of Friends" is the only one to represent discourse of friendship. This presupposes that discourse subject's role is that of FRIEND in its different varieties. However, talk of friends is not always of cooperative nature. In case of non-cooperative character it embraces two subtypes, namely: potentially conflicting and conflicting. In the first case the dialogue participants face a threat to their friendship, in the second case their talk puts an end to it. This article aims at establishing the role infrastructure for both subtypes of the uncooperative type of the communicative situation "Talk of Friends". Approaching discourse subject as that of mental, communicative and verbal activity results in analyzing each role in the cognitive and communicative aspects and as for the means of its verbal manifestations. The research data analysis gives grounds to argue that the subject roles, proper to the potentially conflicting situation subtype, are FRIEND CRITIC and INDIFFERENT FRIEND. The role FRIEND CRITIC is implemented with the communicative aim to reveal the drawbacks of a friend, so that he/she could get rid of them, it is realized by negative evaluative utterances and often combines with the role FRIEND ADVISER in a dialogue. The role INDIFFERENT FRIEND aims at distancing from the other through denying him/her of help, sympathy etc. Non-specific utterances of refusal and disagreement serve to realize this role. In the conflicting non-cooperative situation "Talk of Friends" the role NOT A FRIEND is the only one of the discourse subject, who explicitly/implicitly informs the other about the end of their friendship because of the negative evaluation of the other or himself/herself. Each of the roles is implemented on the basis of the corresponding scenario.

Key words: communicative situation "Talk of Friends", subject, role, non-cooperative type, scenario, communicative aim, means of verbal manifestation.

Вступ. Сучасна лінгвістика виявляє значний інтерес до суб'єкта комунікації, особливо це характерно для дискурсології, де суб'єкт визначається як «абстрактна сутність, узагальнений Homo Sapiens, що мислить і спілкується» [10, с. 107].

Визнаючи пріоритет мислення над продуктом мовлення, автори [3; 10] стверджують про наявність універсальної ролі суб'єкта дискурсу, ролі СПОСТЕРІГАЧ. Суб'єкт у цій ролі описується як «учасник будь-якого конкретного дискурсу, ця роль охоплює усі іпостасі суб'єкта: його розумову діяльність як суб'єкта рефлексії, його прагнення досягти бажаних цілей для задоволення наявних потреб, що властиве суб'єкту комунікації; його залученню до певної культури, соціуму, психологічного типу як соціального/психологічного суб'єкта та використання ним мови як суб'єкта мовлення, причому в процесі дискурсивної діяльності усі перелічені іпостасі взаємопроникненні» [10, с. 107].

Позиція спостерігача, з усією очевидністю, конкретизується у конкретному дискурсі та конкретній комунікативній ситуації. У нашому дослідженні такою є ситуація «Бесіда друзів», яка виступає єдиним репрезентантом дискурсу дружби [5]. Таким чином, суб'єкт взаємодії тут обіймає роль ДРУГ у різних її іпостасях (приміром ДРУГ – ПРИЄМНИЙ СПІВРОЗМОВНИК [6]).

Проте, за даними досліджень та нашими спостереженнями, ситуація «Бесіда друзів» охоплює два основні типи – кооперативний, де комуніканти дотримуються вимог рольової поведінки, та некооперативний, де один або більше учасників частково чи повністю порушують ці вимоги. В останньому випадку комунікативна ситуація «Бесіда друзів» некооперативного типу включає два різновиди – конфліктонебезпечну та конфліктогенну [7; 8].

Як відомо, «у конфліктогенних ситуаціях задіяні декілька факторів, які визначають поведінку учасників, тобто встановлюють межі, які можна або не можна перетнути» [1, с. 21].

Саме з цієї причини між зазначеними різновидами не можна провести чітку межу: кожен суб'єкт дискурсу визначає для себе, чи недотримання «кодексу дружби» [9] спричиняє лише певну напруженість у взаєминах друзів, чи призводить до припинення дружніх відносин.

Актуальність дослідження вбачаємо в тому, що засади дискурсологічного аналізу, пріоритет розумово-комунікативних чинників дозволяє обґрунтовано визначити ролі суб'єкта в комунікативній ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу.

Об'єктом аналізу виступають вербально втілені ролі суб'єкта у цій ситуації, а предметом постають когнітивні підвалини, комунікативні цілі та вербальні засоби втілення ролей.

Метою роботи є виявлення потенціалу ролей суб'єкта, вербально втілених у комунікативній ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу.

Матеріалом дослідження слугували фрагменти дискурсу дружби, змодельовані в сучасному англomовному ігровому кіно, тобто діалогах героїв кінофільмів, які перебувають (на момент початку розмови) у дружніх взаєминах.

2. Рольова інфраструктура комунікативної ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу

У **конфліктонебезпечному** різновиді некооперативної комунікативної ситуації «Бесіда друзів» зафіксовано роль ДРУГ-КРИТИК, у якій порушуються дві суттєві вимоги, стереотипно пов'язані з роллю ДРУГ.

По-перше, це *позитивне ставлення* до іншого, оскільки *критика* передбачує наявність висловлення(-ень) негативної оцінки із можливою сполучуваністю з іншими, котрі вербально експлікують підстави негативної оцінки та/або вказують на шляхи усунення недоліків [2, с. 4]. По-друге, порушується рівність між суб'єктами взаємодії, оскільки той, хто оцінює іншого, приписує собі *вищий статус* [4, с. 87].

Приміром, у фрагменті (1) на початку розмови Вілсон діє як ДРУГ-ПОРАДНИК, пропонуючи Хаусу

шляхи подолання проблеми залежності від знеболювальних, але коли Хаус відмовляється, Вілсон реалізує роль ДРУГ-КРИТИК:

(1) 1) Wilson: "There are programs. Cuddy would give you the time. You could get on a different pain management regimen--"

House: "I don't need to stop."

Wilson: "You just said--"

House: "I said I was an addict. I didn't say I had a problem. I pay my bills, I make my meals. I function."

Wilson: "Is that all you want? You have no relationships."

House: "I don't want any relationships."

Wilson: "You alienate people."

House: "I've been alienating people since I was three."

Wilson: "Oh, come on! Drop it! You don't think you've changed in the last few years?"

House: "Well, of, of course I have. I've gotten older. My hair's gotten thinner. Sometimes I'm bored, sometimes I'm lonely, sometimes I wonder what it all means."

Wilson: "No, I was there! You are not just a regular guy who's getting older, you've changed! You're miserable, and you're afraid to face yourself--"

House: "Of course I've changed!"

Wilson: "And everything's the leg? Nothing's the pills? They haven't done a thing to you?"

House: "They let me do my job, and they take away my pain." (House MD)

У цій розмові наявні висловлення негативної оцінки, які експлікують недоліки, котрі, з погляду Вілсона, виникли в Хауса внаслідок його залежності. Крім того, Вілсон імпліцитно вказує на причину своєї критики – пігулки, що постійно приймає Хаус.

У наступному прикладі так само поєднані ролі ДРУГА-ПОРАДНИКА та ДРУГА-КРИТИКА: на скарги друга на життя, співрозмовник стверджує, що його друг сам винен у своїх нещастях:

(2) That's why I didn't go pro." Life did screw me. That's why I didn't go pro.

You jumped off a roof at a pool party.

That's how you injured yourself.

Be careful of where you're going right now. Life didn't screw you. You screwed yourself. Take some responsibility for once. Why don't you act like a man for once, because you might like the way it feels.

You know what? Everyone was right about you.

About what?

You're a loser. Be a man (Let's Be Cops).

Роль ДРУГА-КРИТИКА тут об'єктивована висловленнями негативної оцінки, але за кожним з них слідує дружня порада взяти себе в руки і поводитися як чоловік.

Фрагмент (3) ілюструє лише реалізацію ролі ДРУГ-КРИТИК: Фриц обурений тим, що Грей пиячить, та засуджує таку поведінку:

(3) "You're drinking too much.

Going to take your pole."

- You know what? I guess the best offence...

- Is a good defence.

Did you even go into work today, or did you just hang around and get loaded?

Not that it's any of your business, but I took a mental health day, if you must know.

I'm depressed, all right? (Catch and Release).

У цьому прикладі висловлення не містять мовних маркерів негативної оцінки, оцінне значення формується на ґрунті вербальної експлікації невідповідності Грей загальноприйнятим соціальним нормам (*drinking too much, hang around and get loaded, did you even go into work today* → *You didn't go into work today*). Усвідомлюючи цю невідповідність, Грейс, хоча й відповідає грубістю, все ж виправдується (*I'm depressed*).

Як свідчить викладене, роль ДРУГ-КРИТИК реалізується за наявності підстав для негативної оцінки іншого та вербально об'єктивується за сценарієм:

Я тут зараз кажу тобі, що ти робиш щось погане тому, що я хочу, щоб ти не робив так, з метою спонукати іншого змінитися на краще.

Об'єктиваторами цієї ролі виступають висловлення негативної оцінки.

Ще однією роллю, властивою суб'єктові конфліктобезпечного різновиду комунікативної ситуації «Бесіда друзів», виявилася роль БАЙДУЖИЙ ДРУГ. У реалізації цієї ролі порушуються такі стереотипні уявлення про друга, як взаємна довіра, готовність до допомоги, підтримки, поради.

Приміром, у фрагменті (4) комунікант у грубій формі відмовляє другові у грошовій позиції, а на його пояснення, що йдеться про життя або смерть, реагує саркастично:

(4) Man, look.

- Um...Yo, I need to borrow some money. I need, like, \$500. But, look, it's an emergency situation.

- Get the fuck out of here.

- Come on, man. This is fucking life or death, man.

- Well, you're gonna be dead (Gimme the Loot)

У іншому прикладі Карло не сприймає одкровення друга, не хоче ділитися з ним своїм переживанням, а також відмовляється бути довіреною особою для свого друга:

(5) - Don't you ever have dreams like that?

- No, I don't.

I'm sorry.

[Joel] - Come on. Carlo.

I don't.

- You don't have nightmares?

- I don't tell people about them.

- Why not, Carlo?

- Because they're private.

[Joel] - We're friends.

- Please don't take this the wrong way, but I don't want to know about your attempted suicide. I don't want to know about you and the church and the fucking snow, or your sob story in the confessional. All that stuff is private. Okay? There's such a thing as privacy. We can't all go running around dangling our ids.

– *It was an important moment in my life. I felt I should share it with you.*

– *Oh, my God. (Between us)*

За умов реалізації цієї ролі, ситуація стає більш конфліктобезпечною, адже на відміну від попередньої, вона не сполучається із жодною з ролей, властивих комунікативній ситуації «Бесіда друзів» кооперативного типу, а також не спричинена негідною поведінкою партнера. Вербальна об'єктивація ролі Байдужий друг здійснюється висловленнями різного типу, які є неспецифічними засобами втілення незгоди чи відмови, із метою збільшення міжособистісної дистанції одним з партнерів, у підґрунті реалізації цієї ролі лежить сценарій:

Я тут зараз кажу тобі, що я не хочу робити те, чого тобі треба.

Гіпотетично, реалізація ролі Байдужий друг могла б перетворити конфліктобезпечну ситуацію на конфліктогенну, тобто на сварку, котра б припинила взаємини дружби, але таких прикладів ми не зафіксували.

Для **конфліктогенних** ситуацій, як свідчать дані нашого аналізу, характерне формування в одного з комунікантів уявлення про іншого/про себе, як про особу, з якою більше не можна перебувати у дружніх взаєминах. Це уявлення вже наявне на стадії, що передуює початку розмови та еспікується у ході діалогу із можливою вербальною об'єктивацією причини. Отже, роль, що тут реалізується – НЕ ДРУГ.

Наприклад, у фрагменті (6) Лінет звинувачує Брі у тому, що вона разом із іншою їхньою подругою Габі брехала їй, а також у тому, що вона намагалася контролювати все, включаючи своїх друзів:

(6) – *Will you stop pounding?*

– *I'm sorry, but no one will talk to me.*

– *Really? I wonder why that is.*

– *Look, I have made a mess of things, but I want to make it up to you all.*

– *You really think you can bake your way out of this one? Of course not.*

– *It's just a peace offering, a way to begin the conversation.*

– *I have nothing to discuss with you, not after the way you and Gaby lied to me.*

– *Lynette, please understand. I was only trying to protect you, all of you.*

– *No! You were trying to control us the way you try and control everything.*

– *That's not fair.*

– *You told us that as long as we trusted each other and stuck together, everything would be fine.*

– *It will be. As long as we have our friendship, they can't do anything to us.*

– *Don't you get it? There is no us. There is no friendship. Not anymore. You're on your own. We all are (Desperate Housewives).*

Отже, тут експліцитно пояснені причини, з яких Брі вирішила перервати дружбу (відсутність довіри

та контроль як вияв нерівності), та саме її рішення (*There is no friendship. Not anymore. You're on your own. We all are*).

У прикладі (7) Хаус намагається вмовити Вілсона не переривати їхню дружбу, але робить ще гірше: у ході розмови він повідомляє, що найняв приватного детектива шпигувати за другом. Це ще більше обурює Вілсона і він перериває розмову та дружні взаємини:

(7) *House goes to Wilson and at the door tells him:*

– *I need you. Let me describe the symptoms, problems, issues, you say whatever you feel like saying until something triggers an idea in my head."*

– *That's not the way it works.*

– *I paid a private investigator to spy on you.*

– *You didn't.*

– *If you want to move on from me, you've got to deal with me, talk to me.*

– *You have no right.*

– *We're not friends anymore. I have the right to walk away from you, House (House MD).*

Фрагмент (8) відрізняється від попередніх тим, що особа, котра виступає ініціатором припинення дружби, покладає відповідність на себе, а не на іншого. Хоча Блер готова їй пробачити (Серена зрадила подругу, вона мала стосунки з її нареченим) і благає про дружню підтримку, Серена стверджує, що негідна бути її подругою:

(8) *Blair: Serena, my world is falling apart and you're the only one who would understand. I feel like screaming because I don't have anyone to talk to.*

[Serena looks at Blair sympathetically]

Blair: You're supposed to be my best friend.

Serena: I didn't know what to say to you. I don't know how to be your friend after what I did. I'm so sorry. (Gossip Girl)

У цьому прикладі намір суб'єкта перервати дружні взаємини втілено в імпліцитний спосіб: *I don't know how to be your friend after what I did. → I can't be your friend after what I did.*

Отже, властива конфліктогенній некооперативній комунікативній ситуації «Бесіда друзів» роль НЕ ДРУГ реалізується висловленнями, що експліцитно/імпліцитно об'єктивують намір мовця припинити дружні взаємини, у підґрунті вербалізації цієї ролі лежить сценарій:

Я тут зараз кажу тобі, що Я більше не є ДРУГ, через те, що Ти/Я поганий.

3. Висновки. Суб'єкт дискурсу у комунікативній ситуації «Бесіда друзів» виступає у ролі ДРУГ, котра зазнає певних модифікацій, коли ця комунікативна ситуація набуває некооперативного характеру. За таких обставин «Дружня бесіда» стає **конфліктобезпечною**, тобто такою, що загрожує гармонії дружніх взаємин і може призвести до їхнього припинення, або **конфліктогенною** – такою, у ході якої дружні взаємини припиняються.

Для конфліктобезпечної комунікативної ситуації «Бесіда друзів» типовими є ролі друг-критик та байдужий друг. Роль друг-критик вербально об'єктивується за допомогою висловлень негативної оцінки з метою вказати другові на його недоліки. Невідповідність особи – об'єкта негативної оцінки – спеціальним нормам та сполучення у межах одного діалогу ролі друг-критик та друг-порадник зменшує конфліктогенний рольовий потенціал. Роль байдужий друг є більш конфліктобезпечною, вона об'єктивована неспецифічними засобами вираження відмови чи незгоди та спрямована на збільшення міжособистісної дистанції.

Для конфліктогенної комунікативної ситуації «Бесіда друзів» властива об'єктивація суб'єктом ролі НЕ ДРУГ, на ґрунті попередньо сформованого уявлення про іншого або про себе як про особу негідну дружби. Ця роль вербально об'єктивується в експліцитній чи імпліцитній спосіб із можливим поясненням причини переривання дружніх взаємин.

Перспективою роботи є встановлення кількісних показників ролей, вербально об'єктивованих суб'єктом у комунікативній ситуації «Бесіда друзів» некооперативного типу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева І. О. Конфронтаційні тактики міжособистісного конфлікту. Лінгвістика ХХ століття: нові дослідження і перспективи. 2012. С. 21–30.
2. Балацька О. Л. Дискурсивні властивості критики в англійській науковій статті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2013. 20 с.
3. Гридасова О. І. Особливості актуалізації стереотипних ролей в англійському сімейному конфліктному дискурсі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2010. 20 с.
4. Карасик В. И. Язык социального статуса. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2002. 333 с.
5. Мусаєва Р. Ш. Дискурсивні властивості комунікативної ситуації «ДРУЖНЯ БЕСІДА». Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. 2014. № 1124. С. 137–143.
6. Мусаєва Р. Ш. Особливості актуалізації ролі Друг-Приємний співрозмовник у ситуації «Бесіда друзів». Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Харків, 2015. Вип. 81. С.119–125.
7. Мусаєва Р. Різновиди комунікативної ситуації «Бесіда друзів». Сучасна англійстика: до 85-річчя кафедри англійської філології: Шостий міжнар. науковий форум, 23 вересня 2015 р. : тези доп. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. С. 89–91.
8. Мусаєва Р. Ш. Діапазон ролей у некооперативній комунікативній ситуації «Бесіда друзів». Каразинські читання: Людина. Мова. Комунікація: XVI. міжнар. наук. конф., 3 лютого 2017 р.: тези доп. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2017. С. 84–85.
9. Справжня дружба. URL : <http://www.ukrlit.vn.ua/making1/6pv1f.html>.
10. Фролова І. Є. Суб'єкт як чинник дискурсивної діяльності. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. № 1051. С. 106–111.

REFERENCES

1. Alekseeva, I. O. (2012). Konfrontatsiini taktyky mizhosobystisnoho konfliktu [Confrontational Tactics of Interpersonal Conflict]. *Linhvistyka XX stolittia: novi doslidzhennia i perspektyvy – Linguistics XX of the century: new studies and prospects*, 21–30 (in Ukrainian).
2. Balatska, O. L. (2013). *Dyskursyvni vlastyvoli krytyky v anhlovni naukovii statti. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Discursive Properties of Criticism in Research Articles in English. Cand. philol. sci. diss. synopsis]*. Kharkiv (in Ukrainian).
3. Frolova, I. Ye. (2013). *Subiekt yak chynnyk dyskursyvnoi diialnosti [Subject Factor in Discursive Activity]*. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina – V. N. Karazin Kharkiv National Univ. Messenger*, 1051, 106–111 (in Ukrainian).
4. Hrydasova, O. I. (2010). *Osoblyvosti aktualizatsiyi stereotypnykh roley v anhlovnomu simeynomu konfliktnomu dyskursi Avtoref. dyss. kand. filol. nauk [Characteristic Features of Stereotypical Roles Actualization in the English Speaking Family Conflict Discours. Cand. philol. sci. diss. synopsis]*. Kharkiv (in Ukrainian).
5. Karasik, V. I. (2002). *Jazyk social'nogo statusa [The Language of the Social Status]*. Moskva: ITDGK "Gnozis". (in Russian).
6. Musaeva, R. Sh. (2015). *Osoblyvosti aktualizatsii roli Druh-Pryemnyi spivromovnyk u sytuatsii «Besida Druziv» [The peculiarities of actualization of the role friend-good company in the situation "Talk of Friends"]*. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina – V. N. Karazin Kharkiv National Univ. Messenger*, 81, 119–125. (in Ukrainian).
7. Musaeva, R. Sh. (2017). *Diapazon rolei u nekooperatyvni komunikatyvni sytuatsii «Besida Druziv» [The Range of Roles in the Non-cooperative Communicative Situation "Talk of Friends"]*. *Karazinski chytannia: Liudyna. Mova. Komunikatsiia: XVI. mizhnar. nauk. konf., 3 liutoho 2017 roku.: tezy dop. [Karazin Readings: Person. Language. Communication: XVI international scientific conference, 3 February, 2017: abstracts]*. Kharkiv, 84–85.
8. Musayeva, R. (2015). *Riznovydy komunikatyvnoi sytuatsiyi «Besida druziv» [Types of communicative situation, «the Conversation of Friends»]*. *Suchasna anhlistyka: do 85-richchya kafedry anhliys'koyi filolohiyi: Shostyy mizhnar. naukovyy forum – Modern Anglistics: marking the 85th anniversary of the department of English philology: the Sixth internat. scientific forum, on 23 September, 2015: abstracts*. Kharkiv, 89–91.

9. Musayeva, R. Sh. (2014) Dyskursyvni vlastyvoli komunikatyvnoyi sytuatsiyi «DRUZhNYa BESIDA» [The discursive properties of the communicative situation «FRIENDLY CONVERSATION»]. Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina – V. N. Karazin Kharkiv National Univ. Messenger, 1124, 137–143. (in Ukrainian).

10. Spravzhnya druzhba [True friendship]. Available at: <http://www.ukrlit.vn.ua/making1/6pv1f.html>.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Мусаева Росала Шахин кызы – аспирант кафедры переводоведения имени Николая Лукаша, преподаватель делового иностранного языка и перевода, Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина; e-mail: rusalochka54@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2498-7423>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?user=SrDx_2MAAAAJ&hl=uk; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Musayeva_Rosala.

Musaieva Rosala – postgraduate student of Mykola Lukash Translation Studies Department, teacher of Department of Business Foreign Language and Translation, V.N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: rusalochka54@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2498-7423>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com.ua/citations?user=SrDx_2MAAAAJ&hl=uk; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Musayeva_Rosala

УДК 811.111'42:502/504:37.091.12-057.86

DOI: 10.26565/2227-8877-2019-90-03

Креативна дискурсивна особистість В екосистемі творчої діяльності

Самохіна В. О.

доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; e-mail: samokhina.victoria@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6216-2502>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=0us2VTAAAAAJ&hl;> RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Viktoria_Samokhina (Харків)

У статті розглядаються особливості креативної дискурсивної особистості педагога і науковця-лінгвіста скрізь призму їх екологічної свідомості. Доведено, що з екологічної точки зору креативність людини реалізується у творчій діяльності і є її специфічною рисою, яка експлікується в діалогічному процесі – екологічному контакті із самим собою і з навколишнім середовищем. Робиться висновок, що екологічність виявляється у специфіці співвідношення індивідуальних творчих інтенцій із суспільним контекстом. Зокрема, процес творчості знаходить вираження у креативних новаціях Ното Creans – талановитого педагога і лінгвіста. Наводяться міркування щодо поняття «особистість», яке не співпадає з його уживанням у складі поняття «дискурсивна особистість». Визначено критерії вивчення креативної дискурсивної особистості, у якій творіння «виливаються» у слова (концептуально-специфічний еко-формат; міждисциплінарна методологія; аспекти розгляду креативної особистості; її діяльність та основні риси). Підкреслюється значущість творчості педагога, який продукує творчі ідеї, що реалізуються у креативних завданнях, а також науковця-лінгвіста, який «творить» мовою: лінгвокреативність часто пов'язується з навмисним порушенням мовних і мовленнєвих норм і спрямована на креативну мовну гру. Гра є творчим методом педагога (дидактичні ігри) і лінгвіста (мовні ігри), своєрідною «моделлю дійсності» (Ю. М. Лотман). Креативний підхід у педагогіці та лінгвістиці гармонізує відношення суспільства і середовища і є важливою складовою творчого екологічного процесу пізнання і навчання.

Ключові слова: екологічний контакт, екологічна свідомість, креативна дискурсивна особистість, лінгвокреативність, порушення норм, творча діяльність.

Самохіна В. А. Креативная дискурсивная личность в экосистеме творческой деятельности. В статье рассматриваются особенности креативной дискурсивной личности педагога и учёного-лингвиста сквозь призму их экологического сознания. Доказано, что с экологической точки зрения креативность человека реализуется в творческой деятельности и является его специфической чертой, которая эксплицируется в диалогическом процессе – экологическом контакте с самим собой и с окружающей средой. Делается вывод, что экологичность проявляется в специфике соотношения индивидуальных творческих интенций с социальным контекстом. В частности, процесс творчества воплощается в креативных новациях Ното Creans – талантливого педагога и лингвиста. Приводятся размышления относительно понятия «личность», которое не совпадает с его употреблением в составе понятия «дискурсивная личность». Выявлены критерии изучения креативной дискурсивной личности, у которой творения «выливаются» в слова (концептуально-специфический эко-формат; междисциплинарная методика; аспекты изучения креативной дискурсивной личности; её деятельность и основные черты). Подчеркивается важность творчества педагога, который продуцирует творческие идеи, реализующиеся в креативных заданиях, а также учёного-лингвиста, который «творит» языком: лингвокреативность часто связывается с намеренным нарушением языковых и речевых норм и нацелена на творческую языковую игру. Игра является творческим методом педагога (дидактические игры) и лингвиста (языковые игры), своеобразной «моделью действительности» (Ю.М. Лотман). Креативный подход в педагогике и лингвистике гармонизирует отношения общества и окружающей среды и является важной составляющей экологического творческого процесса познания и обучения.

Ключевые слова: креативная дискурсивная личность, лингвокреативность, нарушение норм, творческая деятельность, экологический контакт, экологическое сознание.

Samokhina V. Creative discourse identity in the ecosystem of creative activity. This article considers characteristic features of creative discourse identities of the pedagogue and linguistic scholar in the light of ecological consciousness. It is proved that from the ecological point of view creativity of a person is realized in his/her creative activity, constituting his/her characteristic feature

that manifests itself in the dialogic process – ecological contact of a person with him/herself and the environment. We conclude that ecologism becomes apparent in the specific character of correlation of individual creative intentions with the social context. In particular, the process of creativity finds expression in creative innovations of Homo Creans – a talented pedagogue and linguist. Reflections concerning the notion of “identity” are presented; they do not coincide with the usage of the concept of identity as a constituent of the notion of “discourse identity”. The main criteria of studying a creative personality, whose creative efforts are materialized in words, are brought to light (conceptually-specific eco-format, interdisciplinary methodology, foreshortenings of studying a creative identity, activity and basic traits of the latter). The importance of creativity of a pedagogue who produces creative ideas realized in creative tasks as well as of a linguistic scholar who “creates” with language is stressed. Linguo-creative activity is often connected with intentional violation of language and speech norms; it is aimed at creative language games. A game is a creative method of a pedagogue (didactic games) and linguist (language games), a specific “model of reality” (Yu. M. Lotman). Creative approach in pedagogics and linguistics harmonizes relations between society and environment; it is an important component of the creative ecological process of cognition and teaching.

Keywords: creative activity, creative discourse identity, ecological contact, ecological consciousness, linguo-creativity, violation of norms.

*«Людина стає особистістю,
коли піднімається в усвідомленні себе
у світі і світу в собі» (В.І. Карасик)*

1. Постановка проблеми

Універсальною рисою особистості людини є креативність, яка передбачає її реалізацію у творчості. У роботі ми розрізняємо поняття «творчість» і «креативність». Перше розуміємо як процес, діяльність людини, у той час, як креативність – результат цього процесу, властивість особистості, її творчі здібності. Порушуючи питання сутності природи творчості, необхідно пов'язати цю проблему із сутністю людини, оскільки творчість жива, вона може існувати лише в умовах присутності в суцільному, а це існування творчості завжди утілювала у життя людина [23, с. 221]. З екологічної точки зору, креативність суб'єкта – це його визначна характеристика. Важливою ознакою креативної дискурсивної особистості (далі – креативної особистості) є її взаємодія з людьми у творчій діяльності.

Креативна особистість живе у двох екосистемах творчої діяльності – духовній та матеріальній: духовна «виростає» із матеріальної: спостереження та умовиводи стосовно природних явищ у широкому смислі слова для креативної особистості – це отримання мудрості, критичного мислення, розуміння природи, філософський принцип «Я мислю, отже я існую», за Декартом. Креативна особистість також перебуває у постійних діалогічних відносинах: із собою (Самість, за М.М. Бахтінім), із навколишнім середовищем та проходить ті самі стадії, що й екосистема – від прискорення свого прогресу до передачі своїх знань та навичок своїм «послідовникам» (учням, однодумцям). Причому, креативність – це сама особистість, а творчість – її продукт (творчі замисли, рефлексовані конкретними знаннями про природу, суспільство, культуру). На думку М.М. Бахтіна, «талант – це активна індивідуальність бачення та оформлення, а не бачена та оформлена індивідуальність» [2, с. 180].

Вивченню креативної особистості присвячено чимало робіт [5; 8; 9; 14; 16; 22; 24; 27]. Більшість авторів звертають увагу на такі сфери креативної особистості, як творчість ученого (наука), твор-

чість та творча особистість (культура), творчість письменника як креативної особистості. У цьому випадку, екологічність виявляється у специфіці співвідношення індивідуальних творчих інтенцій із суспільним контекстом, що має досить обмежений характер. Це – своєрідна еко-діалогічність, «діалог» із культурним середовищем.

Актуальність проблеми дослідження. Тема креативності та творчості в педагогічній та науковій діяльності є досить актуальною: у цих сферах активно прослідковується тенденція прояву нестандартного мислення, нових оригінальних поглядів, креативних ідей та творчості, які знаходять своє втілення в дискурсивній практиці. Саме тому методи реалізації креативності в педагогіці та науці потребують детального дослідження.

Мета роботи – визначити зміст понять креативності та творчості як екологічних сутностей, навести теоретичні основи їх вивчення, а також охарактеризувати застосування креативних засобів та нових методик, створених на цій основі у професійній педагогічній та науковій діяльності.

У своїй попередній праці ми підкреслили **перспективи дослідження** з позиції еколінгвістики в науковому, педагогічному та академічному типах інституційного дискурсу, засновані на ідеї прагнення до знань [25, с. 139]. **Об'єктом** цієї статті є дискурсивна особистість **педагога і лінгвіста** у сфері освіти та науки, а **предметом** – їх наукова діяльність у «екологічному» середовищі – «творець-креатор».

2. Основна частина

2.1. «Творець – людина, яка надсилає значно більшу кількість повідомлень, ніж отримує» (А. Моль)

Терміни «креативна особистість» та «дискурсивна особистість» включають поняття «особистість». М. Бердяєв вважає, що «особистість пов'язана з універсалізмом, а не індивідуалізмом...Особистість різноманітна, одинична, неповторна, оригінальна, не схожа на жодну іншу. Особистість є винятком, а не правилом... Особистість необхідно відрізняти від індивіда...Особистість є незмінним у змінному, єдиним у різноманітті... кожна особистість має свій

світ» [цит. за 17, с. 404]. Для порівняння, наведемо думки інших авторів: «Особистість – це той, хто відхиляється від загального шляху, хто випадає з величезної спільної маси... Особистостями не стають за волею долі. Особистість – це осередок свободи... Особистість – це внутрішній світ, що потребує реалізації зсередини» (Муньє). «Особистість – це не річ, не субстанція, не предмет... Особистість – це виконувач актів» (Гайдеггер). «Існує чимало особистостей, істинних особистостей. Особистість – це межа існування» (Рікер) [там само, с. 406]. Отже, особистість протиставляється народу («масі») як обличчя протиставляється речі; Особистість так само реальна, як Обличчя, але в іншому смислі. Особистість – недосяжний символ вільного, творчого індивідуума, як духовна, культурна та соціальна сутність, динамічна та універсальна в усіх проявах [там само, с. 404]. З цих справедливих суджень випливає, що дискурсивною особистістю може бути не будь-яка людина, а неповторна (унікальна).

Особливостями вивчення креативної особистості є такі:

1. Концептуально-специфічний еко-формат: це – діалектика взаємодії та виконання: (взаємодія – спосіб впливу один на одного при безпосередньому контакті; виконання – спосіб одностороннього впливу на об'єкт [6, с. 195]:

- на базі текстів мовної особистості;
- непрямих свідчень, особистих спостережень;
- особистого спілкування, власне інтересу до особистості творчої людини.

2. Міждисциплінарна методологія – базис, у форматі якого діє креативна особистість як екосистема творчої діяльності:

1) у філософії (самореалізація креативної особистості в процесі створення переважно духовних цінностей);

2) у логіці (креативну особистість розуміють як сталу систему соціально вагомих рис);

3) у мистецтві (креативна особистість як суб'єкт вільного вибору художнього почерку, сукупність авторських прийомів);

4) у художній творчості (активність креативної особистості, її стиль);

5) у філології, педагогіці вивчається особистість як носій знань.

Отже, «мікрокосм» креативної особистості – всі сфери діяльності. Креативна особистість у форматі міждисциплінарної методології охоплює декілька дисциплін (наприклад, педагог/ філолог (лінгвіст); історик/естетик; філософ/історик; літературознавець/мистецтвознавець) і т.ін. [33, с. 143].

3. Ракурси вивчення креативної особистості: біографічний, теоретико-критичний, історико-типологічний, герменевтичний, семіотичний, лінгвістичний, а також тексти креативної особистості як тексти культури; творчість як сфера втілення ідей і сфера втілення особистості через ідеї.

4. Діяльність креативної особистості виражається в модусах її трансформації: творча рефлексія. «Найважливішим змістом творчості стає її активний, дійовий й аксіологічно детермінований характер, а саме, творчість розглядається як джерело й осередок багатьох бінарних опозицій. У цьому змісті особливо виразною стає така функція творчості, як вичленення особистості з маси» [12, с. 127]. Таким чином, творчість – це ще й кордон між неповторною особистістю й уніфікованою масою [там само]. Відправною точкою є тут інтенція: зрозуміти, зіставити, усвідомити, довести, переконати і т. ін. соціум або окремого індивіда.

5. Основні риси креативної особистості: нестандартне мислення, яскрава індивідуальність, парадоксальні особистісні й творчі прояви. Креативні особистості – це лідери, які мають талант, натхнення, геніальність, творчу самосвідомість, значущість, самореалізацію, право на творчість (знання, розум), інтенції творця (спонукати до думок, змусити створити своє, виявити новизну). Їм властиві сумніви, велика вимогливість, прозорливість, пошук нових шляхів. Креативні особистості – це інтелектуали, носії нових знань, це «володарі дум», ерудити. Креативна особистість – це, передусім, мислитель. У цій роботі педагог та вчений розглядаються як творчі, креативні дискурсивні особистості.

2.2. Творчість є пошуком альтернативи: креативність і творчість у педагогічній та науковій сферах

Процес творчості педагога та науковця-лінгвіста знаходить вираження в креативних новаціях Номо Креанс як суб'єкта самореалізації. Таким чином, можна виокремити екологічну концепцію культури, у відповідності до якої культура постає як єдність духу, що творить, та духовної атмосфери [4, с. 19]. Основними рисами екологічності культури виступають такі: 1) жива цілісність, що має емерджентні властивості та яка розвивається як органічна, а не механічна єдність; 2) окремі галузі і типи культури, які, подібно до живих створінь, знаходяться у непереривній боротьбі між собою та навколишнім середовищем і у той самий час пристосовуються один до одного та до середовища, досягаючи гармонії [там само].

Ці риси екологічності культури втілюються в творчій діяльності педагога і науковця як виразників культури, здатних до творчості. «Людина-творець – це, передусім, – людина духовна, що проявляє творчу самовідданість, це – особистості «духовно обдаровані» [29, с. 33], що розкривають свій внутрішній потенціал. Хотілося б навести цитати з «Кодексу цінностей Каразінського університету». Одна з них – це єдність освіти і науки: «Університет гармонійно поєднує освітній процес із науковими дослідженнями, здійснює навчання на базі найновітніших наукових результатів, демонстрації логіки і методології нау-

кових пошуків». Друга цінність – це *креативність*: «Університет створює умови і виховує необхідні якості для *творчої діяльності* викладачів і студентів, для продукування нових ідей, здійснення оригінальних, нестандартних підходів в усіх напрямках університетської діяльності». Академік І. М. Ліфшиць, випускник і професор Харківського університету, відзначав: «Неповторність талантів і творчих можливостей різних людей (будь це в області науки, мистецтва, індивідуальних сфер діяльності людини) – це найцінніша відмінність людини від її технічних конкурентів» [«Кодекс»]. «Кодекс цінностей» також наводить такі здатності творчої людини-освітянина та науковця, як вільнодумство, яке формується на засадах критичного мислення, вільне пізнання сутності світу, а також відкритість і толерантність, підкреслює при цьому діалог вільного обміну інформацією, публічність наукових дискусій. «Екологізація свідомості полягає в розвитку *екологічної освіти*, (виділено нами – В. С.), просвітництва та науки з метою перебування суспільної екологічної свідомості, зміни образу життя людини, його моральності» [31]. Екологічний аспект креативних особистостей педагога і науковця експлікується у постійній роботі над собою, прагненні до вдосконалення, у високій працездатності, що виражається у захопленості, умінні захопити інших, а також у тиші, адже відкриття й творчість полюбують усамітнення. Креативна особистість – це цілісність, якій притаманні: натхнення, нестандартне мислення, оригінальність, обдарованість, самотність, індивідуальність, розвинутий інтелект, внутрішня незалежність, отримання задоволення. Генеральна лінія у вивченні креативної особистості педагога і науковця – екопедагогічна і еконаукова. Вона полягає в її соціально-психологічних, естетичних, філософських і художньо-філологічних проявах [дет. див. 1; 11; 28; 32].

Однак, креативні особистості педагога і науковця (на жаль!) – явище не масове. До людини творчої відноситься такий тип особистості, який занурений у процес творчості «з головою» як у середовищі, в якому вона створює себе за її законами. За Ю. М. Лотман вважає, що така людина повинна бути інтелігентною та мати такі риси, як незалежність, відчуття справедливості, відчуття власної гідності, повага до себе та інших, самостійність, висока вимогливість до себе та інших, свідомість, відмова від егоїзму, спрага до служіння, жертвність (не як самоціль і бравада, а як готовність заплатити за свої ідеали найвищу ціну) [19, с. 85]. Її можна вважати новим видом життя. Вона не споживає культуру, а співпереживає їй [там само]. На цьому базується екологія духа творців. За думкою Д. Кребера, «можна вважати доведеним, що геніальні здібності надаються від народження, але реалізуються вони чи ні, – залежить тільки від культурного оточення, в якому потенційні генії опиняються вже після народження [18, с. 465].

У креативного педагога і науковця творіння «визиваються» слова. Функція слова – колосальна для цих дискурсивних особистостей. Роль слова в житті людини прекрасно виразив М. Гумільов: «В оній день, когда над миром новым Бог склонял лицо своё, тогда Солнце останавливали словом, Словом разрушали города». Еко-творчість, виражена словом, є найважливішим інструментом підтримання спільності; слово – це яскраве вираження творіння людини, «творчість індивідів», за В. Гумбольдтом [7, с. 66]. О. В. Іванова характеризує екологічну освіту як «цілеспрямовано організований, планомірно та систематично здійснюваний процес оволодіння екологічними знаннями, уміннями та навичками, формування ставлення до природи як до духовної цінності [13, с. 15], яка «сприяє збереженню та розвитку системи «суспільство-природа» [10, с. 39].

Що єднає педагога та науковця (лінгвіста)? Гра. Педагог продукує творчі ідеї, які реалізуються у творчих завданнях, так званих *дидактичних іграх* як педагогічних засобах активізації процесу навчання. Дидактична гра розглядається як цілеспрямована організація навчально-ігрових взаємодій тих, хто навчається, у процесі моделювання професійно-орієнтованих комунікативних ситуацій [33, с. 133] (наприклад, інноваційна методика CLIL – Content and Language Integrated Learning / Предметно-мовна інтегрована освіта). За допомогою CLIL студенти підвищують знання з теоретичного матеріалу в умовах спілкування іноземною мовою з іншими учасниками навчального процесу, розвиваючи таким чином когнітивні навички. Викладач створює ключові питання за темою лекції, щоб звернути увагу студентів на її зміст та мовне вираження. Студенти можуть подати усні презентації академічного характеру, скласти діалоги для рольових ігор, дебатів тощо. Викладач опитує студентів з метою дізнатися про їх попередні знання, що стосуються предметного змісту курсу і мовних структур.

В.Г. Пасинок визначає такі функції дидактичної гри: функція формування інтересу до навчання; функція формування психічних новоутворень; функція формування власне навчальної діяльності; функція формування навичок навчальної й самостійної роботи; функція формування навичок самоконтролю й самооцінки; функція формування адекватних взаємовідносин і засвоєння соціальних ролей [21]. Отже, дидактична гра здійснює позитивний вплив на різні сфери розвитку й особистості майбутніх фахівців. У ході дидактичної гри за методикою CLIL у студента формуються вміння поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю. Форма заняття створюється за допомогою ігрових прийомів та ситуацій, які є засобом спонукання, стимулювання до навчальної діяльності.

Лінгвіст «творить» мовою, адже лінгвістика – це наукове дослідження мови, яке припускає використання об'єктивних перевірок методів, основу

яких складає загальна структура мови. Але як у будь-якій професії, митець повинен уміти привнести щось нове, вміти поглянути свіжим поглядом на вже вкорінені звичайні речі. Поглянути на проблему творче та креативно вдається далеко не кожному. Креативність та творчість для професій педагога та лінгвіста – це запорука успіху та можливості відкриття нових вершин. Більшість лінгвістів стверджують, що формою лінгвокреативної діяльності, пов'язаної із навмисним порушенням мовних та мовленнєвих норм і спрямованої на виконання певної функції, є *мовна гра*. Доречно зазначити, що мовна гра – це не просто дотепне спотворення одиниць мови, а реакція мови на процеси і явища, що відбуваються в певний час в житті суспільства. Люди, які здатні відчувати ігрові творчі можливості мови, користуються своїм правом перефразування, зміни і обігравання вже наявного мовного матеріалу. Це робиться з метою відмови від стереотипів, привнесення свіжості, оригінальності, своєї оцінки, індивідуальності.

Таким чином, гра – це творчий метод і педагога, і лінгвіста. Педагог створює свій творчий продукт, «граючи» з тими, хто навчається, тобто навчаючи. Лінгвіст – це гра мовою, творчістю, діяльністю. Як зауважував Ю. М. Лотман, «гра – особливого роду модель дійсності, один із механізмів вироблення творчого пізнання (виділено нами – В. С.), яке орієнтується в складному, багатоплановому континуумі можливостей і є тренуванням в умовній ситуації» [19, с. 98]. Як уважає А. Шопенгауер, «гра – це бадьорість думки» [30, с. 127], вона реалізує здатність і потяг до нових комбінацій «явищ внутрішнього та зовнішнього світу» [там само]. Креативний потенціал гри – гра словами та думками, гра як прояв творчої активності особистості. Професії педагога та лінгвіста зобов'язують їх носіїв бути творцями, творцями дуже кваліфікованими. Д. В. Шапочкин підкреслює: «Еколінгвістика прагне до очищення навколишнього середовища лише мовними засобами заради людини та людства» [29, с. 37].

Креативна лінгвістика пов'язана так чи інакше з деякими творчо спрямованими утвореннями в мові. У сучасному мовознавстві в широкому розумінні лінгвокреативності мова постає як частина пізнавальної діяльності людини і виступає як незмінне та природне джерело творчості. Отже, про лінгвокреативність доводиться говорити там, де стикається мова і творчість. Лінгвокреативність є мовною здатністю особистості в певній комунікативній ситуації робити вибір на користь такого слова або виразу, яке не лежить на поверхні, а створено на основі асоціативних уявлень, як за допомогою існуючих мовних одиниць, так і в ході порушення встановленого стандарту мови. Така здатність креативної особистості до утворення нових незвичайних слів обумовлена також певним типом мислення, яке в креативній лінгвістиці прийнято

називати лінгвокреативним. До факторів креативності мовного мислення можна віднести: 1) оригінальність – здатність до створення асоціацій; 2) семантичну гнучкість – здатність запропонувати нове використання функції об'єкта; семантичну спонтанну гнучкість – здатність до пошуку різноманітних ідей у будь-яких ситуаціях. Креативний лінгвіст – це дуже смілива та винахідлива людина, її цікавить сам процес більше, ніж результат. Вона має прекрасне почуття гумору, яке допомагає ставитися до вивчення лінгвістики неупереджено та по-своєму легко. В цілому, лінгвісти-гумористи займають окреме місце серед науковців. Вони мають безумовний запас лінгвістичних знань, невичерпну креативність і дотепність. Ігрова стихія, властива комічному духу *Homo Ludens*, емоціональний інтелект наділяє їх комічні тексти усіма формами комічного, при цьому спостерігаються явні мовні експерименти лінгвіста-жартівника [26, с. 85]. Порівняймо: 1) міжмовна омофонія (*чим далі в less, тим більше drove*); 2) лексичні бленди (*clousy: it was a clousy day (cloudy+lousy)*); 3) малапропізми (*transcendental medication (meditation)*); 4) лінгвістичний нонсенс (*All animals are equal, but some of them are more equal than others*).

3. Висновки та перспективи

Проведений аналіз креативної особистості в екосистемі творчої діяльності надав можливість виявити характерні риси вченого-новатора і талановитого педагога. Екологізм виявляється в природі і в суспільстві. Метод екологізації як проникнення глобальної задачі охорони навколишнього середовища в усі сфери суспільних відношень, направлений на гармонізацію відношень суспільства і навколишнього середовища [3, с. 182]. Суть цієї статті полягала в тому, що людина взаємодіє зі світом, що його оточує. Вона намагається його покращити різними шляхами, у тому числі, творчою діяльністю, і таким чином, робить свій внесок у розробку взаємовідносин людини з живою природою (тобто з іншими людьми).

Екологія контакту [25] креативної особистості з *Homo Contactum* значно облагороджує і першого, і другого. Контакт відбувається завдяки мові, і креативні особистості педагога і науковця сприяють його успішності. Бути у всеозброєнні знаннями – екологічний девіз науковця і освітянина, більшість з яких позитивно налаштовані по відношенню до середовища, яке їх оточує: через мову їх свідомість пов'язується з культурою, яка впливає на свідомість саме через мову. Поведінка цих особистостей значно впливає на природу, яка розкривається в таких еко-напрямах, як «екологічна освіта» та «екологічна наука», в яких креативність і творчість є важливими складовими екологічного процесу пізнання та навчання. Антропоцентризм, як уважають еколінгвісти, проявляє себе в мовній

номінації явищ дійсності, розгляду їх з точки зору їх корисності та придатності для людини [20, с. 219-220]. Екологічність виявляється у специфіці співвідношення індивідуальних творчих інтенцій з суспільним контекстом, що має досить органічний характер. Це, свого роду, еко-діалогічність ведення «діалогу» із середовищем. Педагогічна та наукова творчість є оригінальним та високоефективним підходом викладача та лінгвіста до сфери своєї ді-

алогічної діяльності, збагаченням теорії і практики новими, неординарними продуктами, що вирізняються новизною, оригінальністю, унікальністю.

Уважаємо, що **перспективність** поставленої в роботі проблеми полягає у практичному застосуванні наробок і досягнень креативних дискурсивних особистостей в навчальному процесі (як дидактичних, так і суто лінгвістичних), пов'язаних з екологічною свідомістю педагога і науковця-лінгвіста.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О. Є. Педагогічна креативність у структурі педагогічної обдарованості вчителя. *Нові технології навчання: наук.-метод. зб.* Вінниця, 2011. Вип. 69. С. 11 – 17.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва: Искусство, 1979. 418 с.
3. Боголюбов С. А. Экологическое право: учебник для вузов. Москва: Норма. 2001. 448 с.
4. Горелов А. А. Эволюция культуры и экология. Москва: ИФ РАН, 2002. 245 с.
5. Горохов А.С. Личность ученого и актуальные вопросы идеологической работы в научной среде: дис....канд. филос. наук: 09.00.01. Новосибирск, 1984. 339 с.
6. Гофман Э. Представление себя другим. *Современная зарубежная социальная психология: тексты.* Москва, 1984. С. 188 – 196.
7. Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию. Москва: Прогресс, 1984. 397 с.
8. Дармограй В.М. Методологическая культура творчества: дис...д-ра филос. наук.: 09.00.01. Саратов, 2006. 540 с.
9. Дворкина М.Я. Учёный – новатор, талантливый педагог, творческая личность (К 85-летию А. В. Соколова). *Научные и технические библиотеки.* 2019; (2): 98-106.
10. Доронина М. В. О системности экологического сознания в современной науке и культуре (на материале агроэкологических наук): автореф....дис. канд. филос. наук: 09.00.01. Тюмень, 2005. 188 с.
11. Злотникова Т.С. Человек. Хронотоп. Культура: курс лекций. Ярославль: Издательство ЯГПУ, 2001. 246 с.
12. Злотникова Т.С. Философия творческой личности. Москва: ООО Издательство «Согласие». 2017. 918 с.
13. Иванова Е. В. Лингвокогнитивное моделирование экологического дискурса: монография. Москва: ФЛИНТА: Наука. 2015. 176 с.
14. Казарян М.Ю. Представление о творческой личности и профессионале в юношеском возрасте: дис....канд. псих. наук: 19.00.13. Москва, 2009. 272 с.
15. Карасик В. И. Языковое проявление личности. Москва: Гнозис, 2015. 384 с.
16. Колегаева И.М. Личность творца и её отражение в триаде «автор-повествователь-персонаж художественного текста». *Записки з ром.-герм. філології.* Одеса: Латстар, 2000. Вип. 8. С. 98-106.
17. Колесов В. В. Концептуальный анализ текста: Государство и Общество. *Вестник СПбГУ Язык и литература.* 2017. Т. 14. Вип. 3. С. 389-406.
18. Кребер А.Л. Конфигурация развития культуры. *Антология исследований культуры.* СПб., 1997. Т.1. С.465-496.
19. Лотман Ю.М. Структура художественного текста. Об искусстве. Санкт-Петербург: «Искусство – СПб», 1998. С. 84 – 12.
20. Наумова Е.Г. Творчество и творческая личность в репрезентативной культуре современного общества: дис....канд. филос. наук: 24.00.01. Ростов-на-Дону, 2006. 148 с.
21. Пасинок В.Г. Креативність у педагогіці: екологічна свідомість. *Вісник ХНУ.* Сер. Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов. 2019. Вип. 90. С. 88–92.
22. Пронкин Д. Д., Пронкина С. В. Одиссея творчества. Креативность сущего через осуществление бытия. СПб.: Алетейя, 2005. 229 с.
23. Саломатова Т.И. Культура учёного (философско-социальный анализ): дис....канд. филос. наук: 09.00.01. Томск, 1983. 226 с.
24. Самохина В. А. Креативная личность Linguisticus-шутника, или ученые-лингвисты смеются. *Когниция, коммуникация, дискурс. Направление: Филология.* 2016. № 12. С. 84-97.
25. Самохіна В.О., Шпак О.В. Екологія контакту в англомовному дискурсі: монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2019. 188 с.
26. Струкова Е.А. Образ творческой личности в произведениях англоязычных постколониальных писателей Дж. М. Кутзее и С. Рушди: дис....канд. филол. наук: 10.01.03. Москва, 2016. 216 с.
27. Творческая личность: субъект и объект культуросообразной деятельности: монография/ Девятова, Ольга Леонидовна; коллектив авторов. Санкт-Петербург: Общество с ограниченной ответственностью Эйдос, 2013. 362 с.
28. Тойнби А. Постижение истории. Москва: Искусство, 1994. 183 с.
29. Шапочкин Д. В. Эколингвистика: цели и задачи. *Экология языка на перекрестке наук: материалы 3-й международной научной конференции.* Тюмень: ТюмГУ, 2013. С. 37-40.
30. Шопенгауер А. Афоризмы жизненной мудрости. СПб: Сов. писатель, 1990. 173 с.

31. Экологизация общественного сознания. URL: <http://isgod.ru/posts.php?id=4>
32. Юнг К.Г. Психология и поэтическое творчество. *Самосознание европейской культуры XX века: мыслители и писатели Запада о месте культуры в современном обществе*: сборник. Москва: Политиздат, 1991. 366 с.
33. Tsvetkova Nikolina. Developing Intercultural Communicative Competence through CLIL (Content and Language Integrated Learning). BETA-IATEFL, 2013. P. 130-136.

REFERENCES

1. Antonova, O. E. (2011). Pedagogichna kreativnist' u strukturi pedagogichnoji obdarovanosti vchitelja [Pedagogical creativity in the structure of teacher's pedagogical talent]. *Novi tehnologii navchannja*. – Inst. of innovation technologies Messenger, 87, 11-17 (in Ukrainian)
2. Bahtin, M. M. (1979). *Jestetika slovesnogo tvorcestva* [Aesthetics of verbal creativity]. Moscow: Iskustvo Publ.
3. Bogoljubov, S. A. (2001). *Jekologicheskoe pravo* [Environmental law]. Moscow: Noria Publ.
4. Gofman, E. (1984). *Predstavlenie sebja drugim* [Presentation of Self]. *Sovremennaja zarubeznaja social'naja psihologija*. – Moscow Univ. Messenger, 370, 188-196 (in Russian)
5. Gorelov, A. A. (2002). *Jevoljucija kul'tury i jekologija* [Culture evolution and ecology]. Moscow: IF RAN Publ.
6. Gorohov, A.S. (1984). *Osobistist' vchenogo ta aktual'ni pitannja ideologichnoi roboti v naukovomu seredovishhi*. Diss. kand. filos. nauk [The personality of the scientist and topical issues of ideological work in the scientific environment. PhD philos. sci. diss.]. Novosibirsk. 339 p. (in Ukrainian)
7. Gumboldt, V. fon (1984). *Izbrannye trudy po jazykoznaniju* [Selected works on linguistics]. Moscow: Progress.
8. Darmograj, V.M. (2006). *Metodologicheskaja kul'tura tvorcestva*. Diss. dokt. filos. nauk [Methodological culture of creativity. Dr. philos. sci. diss.]. Saratov, 540 p. (in Russian)
9. Doronina, M. V. (2005). *O sistemnosti jekologicheskogo soznanija v sovremennoj nauke i kul'ture (na materiale agrojekologicheskikh nauk)*. Avtoref. diss. kand. filosof. nauk. [About the system of ecological consciousness in modern science and culture (on the agro-ecological materials science). PhD philos. sci. diss. synopsis]. Tjumen. (in Russian)
10. Dvorkina, M.Ja. (2019). *Uchjonyj-novator, talantlivyj pedagog, tvorcheskaja lichnost' (k 85-letiju V.A. Sokolova)* [The innovator scholar, talented pedagogue, creative person (on the 85-th anniversary of Arkady Sokolov)]. *Scientific and Technical Libraries*. – Moscow Univ. Messenger, 218, 98-106 (in Russian)
11. Ivanova, E. V. (2015). *Lingvokognitivnoe modelirovanie jekologicheskogo diskursa* [Linguocognitive modeling of environmental discourse]. Moscow: DLINGA: Nauka.
12. Kazarjan, M. Ju. (2009). *Predstavlenie o tvorcheskoj lichnosti i professionalie v junosheskom vozraste*. Diss. PhD. psih. nauk [Representation of a creative personality and professional as a teenager. PhD psychol. sci. diss.]. Moscow, 272 p. (in Russian)
13. *Jekologizacija obshhestvennogo soznanija* [Greening public consciousness]. Available at: <http://isgod.ru/posts.php?id=4>
14. Jung, K. G. (1991). *Psihologija i pojeticheskoe tvorcestvo. Samosoznannie evropejskoj kul'tury XX veka: mysliteli i pisateli Zapada o meste kul'tury v sovremennom obshhetve* [Psychology and poetry. Self-awareness of XX century European culture: Western thinkers and writers about the place of culture in modern society:]. Moscow: Politizdat
15. Karasik, V. I. (2015). *Jazykovoe projavlenie lichnosti* [Language manifestation of personality]. Moscow: Gnozis.
16. Kolegaeva, I.M. (2000). *Lichnost' tvorca i ejo otrazhenie v triade «avtor-povestvovatel'-personazh hudozhestvennogo teksta* [The personality of the creator and its reflection in the triad "author-narrator-character of a literary text]. *Zapiski z rom-germ. Filologii*. Odesa Univ. Messenger, 249, 98-106 (in Russian)
17. Kolesov, V. V. (2017). *Konceptual'nij analiz tekstu* [Conceptual text analysis]. *Vestnik SPbGU Yazyk i literature*. – SPbGU Messenger, 617, 388-406 (in Russian)
18. Kreber, A.L. (1997). *Konfiguracija razvitija kul'tury* [Culture Development Configuration]. SPb. Iskustvo Publ.
19. Lotman, Ju. M. (1998). *Struktura khudozhestvennogo teksta. Ob iskusstve*. [The structure of the literary text. About art.]. SPb: Iskustvo Publ.
20. Naumova, E.G. (2005). *Tvorcestvo i tvorcheskaja lichnost' v reprezentativnoj kul'ture sovremennogo obshhestva*. Diss. kand. filos. nauk [Creativity and creative personality in the representative culture of modern society. PhD philos. sci. diss.]. Rostov-na-Donu. 148 p. (in Russian)
21. Pasinok, V.G. (2019). *Kreativnist' u pedagogici: ekologichna svidomist* [Creativity in pedagogy: environmental awareness]. *Filologichni traktati*. – Sumy National Univ. Messenger (in Ukrainian) (u druci)
22. Pronkin, D. D., and Pronkina, S. V. (2005). *Odisseja tvorcestva. Kreativnost' sushhego cherez osushhestvlenie bytija* [Odyssey of creativity. Creativity of Being through the Implementation of Being]. SPb.: Aletejja
23. Salomatova, T.I. (1983) *Kul'tura uchjonogo (filosofsko-social'nyj analiz)*. Diss. kand. filos. nauk [Scientist culture (philosophical and social analysis). PhD philos. sci. diss.]. Tomsk. 226 p. (in Russian)
24. Samohina, V. A. (2016). *Kreativnaja lichnost' Linguisticus-hohmjashhego, ili uchjonye-lingvisty smejuťsja*. [The creative personality of the Linguisticus joker, or linguistic scholars laugh]. *Kognicija. Kommunikacija. Diskurs*. – V. N. Karazin Kharkiv National Messenger, 151, 84-97 (in Russian)
25. Samohina, V. O., and Shpak O.V. (2019). *Ekologi'ya kontaktu v anglomovnomu diskursi* [The ecology of contact in English discourse:]. V. N. Karazin Kharkiv National Publ.
26. Shapochkin, D. V. (2013). *Jekolingvistika: celi i zadachi. Jekologija jazyka na perekrjostke nauk* [Ecolinguistics: goals and objectives. Ecology of language at the crossroads of science]. Tjumen: TjumGU
27. Shopengauer, A. (1990). *Aforizmi zhittivoi mudrosti* [Aphorisms of life wisdom]. SPb: Sov. pisatel

28. Strukova, E.A. (2016). *Obraz tvorchej skoj lichnosti v proizvedenijah anglojazycznych postkolonial'nyh pisatelej Dzh. M. Kutzee i S. Rushdi*. Diss. kand. filol. nauk [The image of a creative person in the works of English-speaking postcolonial writers J. M. Kutzee and S. Rushdi. PhD philol. sci. diss.]. Moscow. 216 p. (in Russian)
29. Tojnbi, A. (1994). *Postizhenie istorii* [Comprehension of history]. Moscow
30. Tsvetkova, N. (2013). *Developing Intercultural Communicative Competence through CLIL (Content and Language Integrated Learning)*. BETA-IATEFL, pp. 130-136.
31. *Tvorcheskaja lichnost': sub'ekt i ob'ekt kul'turosoobraznoj deyatel'nosti* [Creative personality: subject and object of cultural activity] (2013). Spb.: Jeidos
32. Zlotnikova, T.S. (2001). *Chelovek. Hronotop. Kul'tura: Kurs lekcij* [Person. Chronotope. Culture: lecture course]. Jaroslavl: JaGPU Publ.
33. Zlotnikova, T.S. (2017). *Filosofija tvorcheskoj lichnosti* [Philosophy of a Creative Person]. Moscow: Soglasie Publ.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Самохина Виктория Афанасьевна – доктор филологических наук, профессор, заведующая кафедрой английской филологии Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина; e-mail: samokhina.victoria@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6216-2502>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=0us2VTAAAAAJ&hl>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Viktoria_Samokhina

Samokhina Victoria – Doctor of Philology, Professor, Head of English Philology Department of V.N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: samokhina.victoria@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6216-2502>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=0us2VTAAAAAJ&hl>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Viktoria_Samokhina

УДК: 811.111'42'22

DOI: 10.26565/2227-8877-2019-90-04

Дискурсивне оточення як середовище реалізації соціальних ролей

Скриннік Ю. С.

кандидат філологічних наук, викладач кафедри англійської філології Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; email: j.skrynnik@karazin.ua; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=mFB46zoAAAAJ&hl>; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7592-4011>; RESEARCHGATE: https://www.researchgate.net/profile/Yuliia_Skrynnik; LINKEDIN: [linkedin.com/in/julia-skrynnik-783911154](https://www.linkedin.com/in/julia-skrynnik-783911154) (Харків)

Стаття присвячена дослідженню мовленнєвої реалізації соціальних ролей у ядерній, маргінальній та периферійній зонах дискурсивного оточення мовця за допомогою вербальних та невербальних компонентів комунікації. Людина-мовець, що перебуває у центрі уваги цього дослідження, виконує певні соціальні ролі у взаємодії з іншими людьми. Саме такий дослідницький фокус ставить цю роботу на один щабель з новітніми людиноцентричними розвідками. Дискурсивна інтерпретація антропоцентризму, втілювана у праці, мотивована потребою фіксації комунікативних структур і операцій, які лежать в основі комунікативно успішних партій дискурсивної особистості. Втілення соціальних ролей відображається у мовних та мовно-прагматичних особливостях комунікативного процесу, а саме у варіабельності вербальних та невербальних складників комунікації. Матеріал дослідження – діалогічні дискурсивні фрагменти, де зафіксовано зміну конфігурації соціальних ролей дискурсивною особистістю – дозволяє виявити і описати епістемологічне підґрунтя успішної комунікативної взаємодії. На основі інструментарію теорії дискурсу та лінгвопрагматики встановлено вербальні та невербальні компоненти комунікації, що вживаються особистістю при виконанні соціальних ролей у різному дискурсивному оточенні; визначено умови ведення успішної комунікації з урахуванням зони дискурсивного оточення та ступеня дистанціювання суб'єктів позиціонування; обґрунтовано взаємозв'язок термінів соціальна роль та позиціонування.

Ключові слова: вербальний компонент комунікації, дискурсивна особистість, маргінальна зона дискурсивного оточення, невербальний компонент комунікації, периферійна зона дискурсивного оточення, соціальна роль, суб'єкт позиціонування, ядерна зона дискурсивного оточення.

Скриннік Ю. С. Дискурсивное окружение как среда реализации социальных ролей. Статья посвящена исследованию речевой реализации социальных ролей в ядерной, маргинальной и периферийной зонах дискурсивного окружения говорящих с помощью вербальных и невербальных компонентов коммуникации. Человек-говорящий, находящийся в центре внимания данного исследования, выполняет определенные социальные роли во взаимодействии с другими людьми. Именно такой исследовательский фокус ставит данную работу на один уровень с новейшими человекоцентрическими исследованиями. Дискурсивная интерпретация антропоцентризма, воплощаемая в работе, мотивирована потребностью фиксации коммуникативных структур и операций, которые лежат в основе коммуникативно успешных партий дискурсивной личности. Реализация социальных ролей отображается в языковых и культурно-прагматических особенностях, а именно в вариабельности вербальных и невербальных компонентов коммуникации. Материал исследования – диалогические дискурсивные фрагменты, в которых зафиксировано изменение конфигураций социальных ролей дискурсивной личностью – позволяет выявить и описать эпистемологические основы успешного коммуникативного взаимодействия. На основе инструментария теории дискурса и лингвопрагматики установлено вербальные и невербальные компоненты коммуникации, используемые личностью при выполнении социальных ролей в разном дискурсивном окружении; определены условия ведения успешной коммуникации с учетом зоны дискурсивного окружения и степени дистанцирования субъектов позиционирования; обоснована взаимосвязь терминов социальная роль и позиционирование.

Ключевые слова: вербальный компонент коммуникации, дискурсивная личность, маргинальная зона дискурсивного окружения, невербальный компонент коммуникации, периферийная зона дискурсивного окружения, социальная роль, субъект позиционирования, ядерная зона дискурсивного окружения.

Skrynnik Yu. Discursive environment as a medium for the social roles realization. The article is focused on the study of the speech realization of social roles in the nuclear, marginal and peripheral zones of the speaker's discursive environment through verbal and non-verbal communicative components. The speaker, who is in the focus of this research, performs certain social roles in interaction with other people. This kind of focus puts this work on the one stage with the latest human-centric research. The discursive interpretation of anthropocentrism is motivated by the need to fix communicative structures and operations that presuppose communicatively successful parties of a discursive personality. The social roles realization is reflected in linguistic and pragmatic features, namely, in the variability of verbal and non-verbal communicative components. The research material – dialogical discursive fragments displaying the change of roles configurations – allows to identify and describe the epistemological basis of successful communicative interaction. Discourse and linguopragmatic research tools help to establish the verbal and non-verbal communicative components used by the individual in different discursive environments and conditions for successful communication according to the type of discursive environment and the distancing level of stance-subjects. The article grounds the interconnection between the social role and stance-taking, thus, explaining the potential of the discursive environment as a medium for the social roles realization.

Key words: discursive personality, marginal zone of discursive environment, non-verbal communicative component, nuclear zone of discursive environment, peripheral zone of discursive environment, social role, stance-subject, verbal communicative component.

1. Вступ

Мовлення є різновидом людської поведінки. Людська поведінка є фактом психологічним (біологічним), як прояв людського організму, і фактом соціальним, як такий прояв, котрий залежить від спільного життя цього організму з іншими організмами в умовах взаємодії [13]. За соціальним фактором увага дослідників приділяється умовам спілкування та взаємодії мовців як у звичному середовищі, так і у незвичному [13]. Поняття позиції суб'єкта дискурсивної взаємодії дає змогу простежити процес позиціонування учасників мовленнєвої взаємодії не лише стосовно один одного, а й щодо їхніх висловлень, контекстуального оточення та можливих слухачів. Суб'єктну позицію розглядаємо як динамічний феномен, що залежить від інтеракційних умов та соціального контексту, у яких відбувається взаємодія комунікантів [11, с. 61].

Міжособистісні стосунки складаються зі статусно-рольових (вертикальних) та дистанційних (горизонтальних) характеристик, а також форми організації взаємодії – кооперативної або конфліктної [2; 6; 12; 15; 16; 17; 19; 20]. Статусно-рольові характеристики є одними з найважливіших чинників міжособистісних стосунків комунікантів, оскільки вони відображають сукупність соціальних позицій, які посідає комунікант у суспільстві (стать, вік, професія, сімейний стан, віросповідання, політичні переконання тощо), та ролей, які співвідносяться з цими позиціями. Дистанційні характеристики міжособистісних стосунків відображають соціально-психологічну суб'єктивно-дистанційну оцінку статусу адресанта і адресата. Комунікант фактично може займати вищу за статусом позицію, але звертатися до свого співрозмовника як до рівного, або мати нижчий статус, проте поводитися так, ніби його соціальний статус є вищим від дійсного (такі ситуації розглядаються як нестереотипові). Крім того, дистанційні характеристики включають просторову відстань, на якій комуніканти знаходяться один від одного [3, с. 12-13; 5, с. 22-23; 9, с. 35].

Основні фактори, що визначають соціальні відносини між комунікантами, представлені дистанці-

єю та владою [4; 10; 18; 22; 23]. Соціальна дистанція як ступінь близькості визначається дослідниками у різний спосіб. А. Вежбицька уточнює поняття дистанції як ступеня близькості та інтимності. На її думку, інтимність визначає готовність розкрити адресату свій внутрішній світ, засновану на довірі та особистих «теплих почуттях» [23, с. 105], у той час як близькість є комбінацією довгого знайомства один з одним та взаємних теплих почуттів [23, с. 109].

Інший параметр міжособистісних відносин, влада, визначається Н. Феркляфом як домінування, ієрархія статусів чи ступінь нерівності та складає ступінь контролю однієї особи над поведінкою іншої [18]. Влада може ґрунтуватись на різних основах, таких як фізична сила, вік, стать, інституалізована роль у соціумі, армії, родині тощо [18, с. 255]. Тож, відносини між співрозмовниками можуть характеризуватись залежно від ступеня дистантності / інтимності та симетричності / асиметричності [22] й вимірюватись у параметрах «далі – ближче» та «вище – нижче».

Актуальність дослідження полягає у розв'язанні наукової проблеми інтерпретації значень вербальних та невербальних комунікативних компонентів при втіленні соціальних ролей у різному дискурсивному оточенні. **Мета** статті полягає у виявленні особливостей мовленнєвої поведінки дискурсивної особистості у різному дискурсивному оточенні при виконанні нею різних соціальних ролей, що простежуються у варіюванні вербальних та невербальних компонентів комунікації.

Об'єкт дослідження становлять вербальні та невербальні компоненти комунікації, які дискурсивна особистість використовує при виконанні різних соціальних ролей у різному дискурсивному оточенні (ядерному, маргінальному та периферійному).

Предметом дослідження виступають особливості мовленнєвої організації виконання соціальних ролей в ядерній, маргінальній та периферійній зонах дискурсивного оточення.

Матеріалом для дослідження слугували діалогічні дискурсивні фрагменти, де демонструється

зміна конфігурації соціальних ролей дискурсивною особистістю у різних зонах дискурсивного оточення. Діалогічні фрагменти виокремлено методом суцільної вибірки із текстів сучасної англомовної художньої літератури та скриптів кінофільмів.

2. Дискурсивне оточення для реалізації соціальних ролей

Суб'єкти дискурсивної взаємодії займають позиції стосовно об'єктів мовлення, які включають не лише ставлення мовця до своїх власних висловлень (із погляду їх істинності, у термінах емоційності, модальності, упевненості в правильності висловленої пропозиції), а й ставлення до адресатів, із якими вони вступають у комунікацію (а також і до їхніх знань, емоцій і статусів). Позиціонування трактуємо за В.А. Ущиною як інтерсуб'єктний процес, під час якого учасники комунікації конструюють свої власні позиції стосовно інших комунікантів, перебуваючи зазвичай у нерівних соціальних, психологічних й епістемічних умовах, і тому транслують власні оцінні, емоційні та епістемічні перспективи, фокусуючись на асиметрії комунікативних стосунків [11, с. 61].

За фізичними та соціальними характеристиками розрізняють первинні та вторинні соціальні відносини [14]. Первинні соціальні відносини характеризуються у фізичному плані близькістю, у соціальному плані – спільними цілями, істинною оцінкою, широкими знаннями про учасників, свободою, неофіційним контролем та солідарністю. Вторинні соціальні відносини характеризуються у фізичному плані віддаленістю, у соціальному плані – різними цілями, частковим суспільним знанням учасників, вимушеністю, офіційним контролем, владою [14]. За Л. В. Солощук, поняття первинних та вторинних соціальних відносин у дискурсіології відображаються поняттями зони дискурсивного оточення [8, с. 127]: ядерної, маргінальної чи периферійної. До ядерної зони дискурсивного оточення належать постійні комунікативні партнери дискурсивної особистості. Це члени родини, близькі друзі та колеги, з якими дискурсивна особистість підтримує постійний соціальний, і отже, комунікативний зв'язок, таким чином набуваючи дискурсивного досвіду стосовно них [8, с. 127–128].

Учасники ядерної зони дискурсивного оточення є добре обізнаними з характерними рисами та звичками один одного, а також з особливостями комунікативної активності включно [7, с. 96]. Ядерна зона дискурсивного оточення зумовлює формування скороченого комунікативного коду, що включає вербальні та невербальні елементи. Специфіка функціонування невербальних компонентів у комунікації представників ядерної дискурсивної зони полягає у тому, що скорочення комунікативного коду відбувається за рахунок заміни частини вербальних елементів невербальними [1, с. 10].

При зміні конфігурації соціальних ролей, що залучає перехід з ядерної дискурсивної зони оточення до маргінальної чи периферійної, змінюється мовленнєвий репертуар дискурсивної особистості. Маргінальна чи периферійна зони дискурсивного оточення характеризуються більшою комунікативною дистанцією між мовцями, ніж спілкування у межах ядерної зони.

3. Мовленнєва реалізація соціальних ролей

Мовленнєвий репертуар мовців варіюється у залежності від зони дискурсивного оточення. Ядерна зона дискурсивного оточення характеризується стратегією зближення, що формує групову ідентичність мовців з соціальними ролями ядерної зони, найчастіше – за рахунок актуалізації спільних рис у тактиках створення субмови та відмежування своєї групи [1, с. 11]. Тобто, для комунікації у ядерній зоні дискурсивного оточення характерною є обізнаність учасників комунікативного акту про мовленнєву поведінку своїх співрозмовників:

(1) *“Do you remember that Kutahya vase with the red flowers?” she asked as she handed me the keys. “I can't find it anywhere in the house, so can you check to see if I took it over there? And don't work so hard... Your father spent his whole life working hard so that you, young ones, could have some fun in life. You deserve to be happy. Take Sibel out, enjoy the spring air.” Then, pressing the keys into my hand, she gave me a strange look and said, “Be careful!” It was that look my mother would give us when we were children, to warn us that life held unsuspected traps that were far deeper and more treacherous than, for instance, any consequence of failing to take proper care of a key [21, с. 16].*

Комунікант-син є обізнаним у мовленнєвій поведінці своєї матері. Мовці володіють спільними знаннями про різні предмети та явища, які їх оточують (*that Kutahya vase with the red flowers*); використовують скорочений код (*Be careful!*), що дозволяє уникнути повторів та зайвих пояснень. Мати надає поради (*don't work so hard; take Sibel out; enjoy the spring air*), пояснюючи їх батьківською турботою та бажанням кращого майбутнього для своїх дітей. Такі вищезазначені вербальні компоненти супроводжуються невербальними – поглядом, жестом, які формують невербальну субмову (*It was that look my mother would give us when we were children, to warn us that life held unsuspected traps that were far deeper and more treacherous than, for instance, any consequence of failing to take proper care of a key*). Тобто, тільки їм відоме значення цього погляду. Такі невербальні компоненти визначаємо за Л. В. Солощук як індивідуально означені, тобто, їх декодування потребує знання про особливості мовленнєвої поведінки комунікативного партнера.

Мовленнєвий репертуар особистості в межах тієї ж ядерної зони може варіюватись в залежності від виконуваних ролей суб'єктами позиціонування, на що впливають вік, гендер та характер відносин між комунікантами (симетричний/асиметричний). Якщо той самий мовець виконує соціальну роль нареченого, його мовлення характеризується високим ступенем емоційності та використанням експліцитних висловлень:

(2) *"I love you so much," I said, putting my hand on hers, and I didn't mind when the waiter shot an inquisitive glance at our engagement rings. "But Mehmet must surely be wondering if he can ever be deeply in love with any decent girl. In fact, he must be panicking."*

"Oh, what a pity!" said Sibel. "It's all because of those girls who shied away from him" [21, c. 79].

Суб'єкт позиціонування, виступаючи у ролі нареченого, у ході комунікації зі своєю нареченою використовує експліцитні висловлення для прояву емоцій (*I love you so much*). Емоційний стан дискурсивної особистості проявляється на невербальному рівні (*putting my hand on hers, and I didn't mind when the waiter shot an inquisitive glance at our engagement rings*). Комунікант легко знаходить спільну тему розмови (*But Mehmet must surely be wondering if he can ever be deeply in love with any decent girl. In fact, he must be panicking*), адже вони мають спільних друзів та схожий стиль життя.

Зміни у мовленнєвому репертуарі особистості спостерігаються при переході з ядерної дискурсивної зони до маргінальної чи периферійної. Для маргінальної та периферійної зон дискурсивного оточення характерною є більша дистанція між комунікантами, ніж у межах ядерної зони:

(3) *"Kemal Bey, I know Sibel Hanım. You've made a very wise choice," she said bravely. "Congratulations."*

"Oh, thank you."

"Kemal Bey," her mother said at the same time. "I can only imagine how busy you are. God bless you for giving so much of your time to helping our daughter with her mathematics."

"Her exam is tomorrow, isn't it?" I asked. "She should be heading home early to get plenty of rest."

"I understand you have every right to be concerned," said her mother. "But while she was working with you she got very upset. Give her your permission to have a little fun for an evening."

I gave Fusun a compassionate, teacherly smile [21, c. 78].

Спілкування відбувається у маргінальній зоні – між далекими родичами. Кемаль допомагає доньці своїх родичів підготуватись до іспиту з математики, тобто є для неї вчителем. Той самий мовець (Кемаль) у соціальній ролі далекого родича має

стриманішу поведінку у порівнянні із його виконанням ролей у ядерній зоні дискурсивного оточення. Характерними є прояви увічливості (*Oh, thank you*), вираження зацікавленості у справах комунікативних партнерів (*Her exam is tomorrow, isn't it?*) як елемент фатичної комунікації. Для маргінальної зони характерним є «невтручання у світ партнера» через ненав'язливі поради (*She should be heading home early to get plenty of rest*), висловлення, які не містять оцінного значення чи суб'єктивного ставлення мовця до свого комунікативного партнера. На невербальному рівні комунікації перевага надається універсальним невербальним компонентам (*I gave Fusun a compassionate, teacherly smile*), що не містять додаткового підтексту чи суперечать принципам увічливості, а також декодування яких не потребує додаткового знання про мовленнєву поведінку комунікативного партнера.

До периферійної зони дискурсивного оточення відносно комунікантів, спілкування яких відбувається вперше або трапляється рідко. Дискурсивна поведінка таких мовців характеризується високим ступенем обережності вибору висловлень заради збереження принципів увічливості та справлення гарного враження на комунікативного партнера, адже рівень обізнаності у мовленнєвій поведінці партнера є низьким:

(4) *"It's easy to become famous in a country that has only one television channel."*

Did she know how rude she was being even as she struggled to be humble? "So how many channels do you have in Germany?" I asked. Realizing that she had said something wrong, she blushed. I thought there had been no need for me to say that after all. "Every morning on my way to work, I see your picture blown up so large it covers the side of an entire apartment building, and it's lovely," I said, by way of recovery.

"Oh, yes, you Turks are way ahead of Europe as far as advertising is concerned." These words made me so pleased that for a moment I forgot she was just trying to be polite [21, c. 24].

У ході комунікації з представником периферійної зони дискурсивного оточення важливим є збереження принципу увічливості (*These words made me so pleased that for a moment I forgot she was just trying to be polite; I said, by way of recovery*) та дотримання кооперативного вектору спілкування для реалізації успішного комунікативного акту. Той самий мовець, Кемаль, вступаючи у спілкування з фотомоделлю з Німеччини, з якою він тільки що познайомився, намагається тримати кооперативний вектор розмови через імпліцитне висловлення позитивної оцінки або компліменту (*Every morning on my way to work, I see your picture blown up so large it covers the side of an entire apartment building, and it's lovely*). Використання елементів та принципів фатичної ко-

мунікації зберігає кооперативний напрям інтеракції та сприяє втіленню комунікативної мети.

4. Висновки

Дискурсивне оточення, яке у нашій роботі синонімічне поняттям «конфігурація соціальних ролей» та «рольова конфігурація», відображає взаємозв'язок соціальних ролей співрозмовників, що визначає симетричність/асиметричність їхніх відносин та ступінь дистантності між ними. Досліджувані терміни «соціальна роль» та «позиціонування» розглядаються як суміжні. Але при цьому, соціальна роль трактується як ширше поняття, одним із етапів реалізації якої є позиціонування, що сприяє обранню власної позиції. У роботі досліджується стереотипне виконання соціальних ролей. Тому можна стверджувати, що соціальна роль, яка є також складеними в суспільстві очікуваннями щодо її виконання, є первинною. А завдяки позиціонуванню та прийняттю власної позиції особистість може вдало реалізувати роль, зберігаючи приписані в суспільстві норми та правила поведінки щодо цієї ролі.

Вибір відповідного сценарію виконання соціальної ролі залежить від приналежності комунікантів до певної зони дискурсивного оточення. Фактором, що зумовлює розмежування зон дискурсивного оточення, є дистанція. Саме дистанція обумовлює вибір мовленнєвого репертуару для втілення соціальних ролей. У ході стереотипного виконання соціальних ролей, мовці, що належать до ядерної зони дискурсивного оточення, є високо обізнаними у мовленнєвій поведінці своїх партнерів, тому їх мовленнєвий репертуар складається зі скороченого

коду, який є зрозумілим обома сторонами, порад, позитивних побажань, експліцитних висловлень для прояву емоційного та психологічного стану. Мовці цієї зони дискурсивного оточення адекватно декодують індивідуально означені невербальні знаки своїх партнерів, створюючи невербальну субмову та активно її використовують. Мовлення суб'єктів позиціонування, що належать до ядерної зони, характеризується вищим ступенем емоційності, що проявляється як на вербальному, так і на невербальному рівнях спілкування. Стратегія зближення є універсальним інструментом для формування групової ідентичності учасників ядерної зони.

Маргінальна та периферійні зони дискурсивного оточення формуються під впливом більшого ступеня дистантності комунікантів. Для отримання успішного позитивного результату у ході інтеракції обирається кооперативний вектор спілкування, використання загальних принципів увічливості, елементів фатичної комунікації, ненав'язливих порад, імпліцитних висловлень позитивної оцінки або компліменту. Ретельніша увага приділяється вибору теми розмови. На невербальному рівні переважають універсальні невербальні компоненти, які не містять оцінного значення чи суб'єктивного ставлення мовця до комунікативного партнера.

Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у дослідженні нестереотипних ситуацій виконання соціальних ролей у різному дискурсивному оточенні, а також дослідження впливу міжкультурного чинника на виконання соціальних ролей у різних типах дискурсивного оточення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зверева О. Г. Комунікативні стратегії сіблінгів в англомовному сімейному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови». Харків, 2014. 20 с.
2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. Москва, 2003. 284 с.
3. Карасик В. И. Язык социального статуса. Москва, 2002. 334 с.
4. Ларина Т. В. Категория вежливости и стиль коммуникации. Москва, 2009. 516 с.
5. Пастернак Т. А. Проблема рольовой дифференциации коммуникантов у сучасних дискурсивних дослідженнях // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. 2013. № 1052. С. 21–25.
6. Седов К. Ф. Дискурс и личность: эволюция коммуникативной компетенции. Москва, 2004. 320 с.
7. Солощук Л. В. Взаємодія вербальних і невербальних компонентів комунікації у сучасному англомовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04. «Германські мови». Харків, 2009. 37 с.
8. Солощук Л. В. Дискурсивна особистість у світлі теорії полікодності комунікативного процесу // Записки з романо-германської філології. Одеськ. нац. ун-т імені І. І. Мечникова. 2015. №1(34). С.160–167.
9. Сухих С. А. Личность в коммуникативном процессе. Краснодар, 2004. 156 с.
10. Товстенюк К. В. Психологічна дистанція у комунікативному просторі співрозмовника // Науковий вісник Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. Серія «Філологічні науки. Мовознавство». Луцьк, 2011. №4. С. 101–105.
11. Ущина В. А. Позиціонування суб'єкта в англомовному дискурсі ризику: соціокогнітивний аспект: монографія. Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2015. 380 с.
12. Фролова І. Є. Регулятивний потенціал стратегії конфронтації в англомовному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук. : спец. 10.02.04. «Германські мови». Харків, 2015. 36 с.
13. Якубинский Л. П. Избранные работы: Язык и его функционирование. Москва, 1986. 208 с.
14. Bell R. Sociolinguistics – goals, approaches and problems. London: Batsford, 1976. 252 p.
15. Bergelson M. Understanding Russians: context of intercultural communication. URL : <https://coursera.org> (дата звернення: 28.04.2019).
16. Berne E. Games People Play. The Psychology of Human Relationships. London: Penguin Life, 2016. p. 176.
17. Brown P, Levinson S. Politeness: some universals in language usage. Cambridge University Press. 2013. 360 p.

18. Fairclough N. *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*. London; L, 1995. 265 p.
19. Lakoff G. *Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago-London: The University of Chicago Press. 1987. 632 p.
20. Levinson S. *Pragmatics*. Cambridge, 1983. XVI. 420 p.
21. Pamuk O. *The Museum Of Innocence*. Knopf. 2009. 536 p.
22. Skrynnik J. Variativity of a speaker's verbal and non-verbal behavior in English business discourse // *Cognition in context. New insights into language, culture and the mind*. Vol. 64. Berlin: Peter Lang. 2019. P. 153–161.
23. Wierzbicka A. *Cross-Cultural Pragmatics. The Semantics of Human Interaction*. Berlin & New York, 1991. 502 p.

REFERENCES

1. Zvyeryeva, O.G. (2014). *Komunikatyvni strategiyi siblingiv v anglomovnomu simejnomu dyskursi*. Avtoref. dys. kand. filol. nauk [Communicative strategies of siblings in English family discourse. Cand. philol. sci. diss. synopsis]. Kharkiv (in Ukrainian)
2. Issers, O.S. (2003). *Kommunikativnye strategii i taktiki ruskoj rechi* [Communicative strategies and tactics of the Russian language]. Moscow.
3. Karasik, V.I. (2002). *Yazyk social'nogo statusa* [Language of social status]. Moscow: Gnozis.
4. Larina, T.V. (2009). *Kategoriya vezhlivosti i stil' kommunikacii* [Politeness category and the style of communication]. Moscow.
5. Pasternak, T.A. (2013). *Problema rol'ovoyi dyferenciaciyi komunikantiv u suchasnykh dyskursyvnykh doslidzhennyakh* [Problem of communicants' role differentiation in modern discourse studies]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V.N. Karazina. – V.N. Karazin Kharkiv. National Univ. Messenger*, 1052, 21–25. (in Ukrainian)
6. Sedov, K.F. (2004). *Diskurs i lichnost': jevoluciya kommunikativnoj kompetencii* [Discourse and personality: evolution of communicative competence]. Moscow.
7. Soloshhuk, L.V. (2009). *Vzayemodiya verbal'nykh i neverbal'nykh komponentiv komunikaciyi u suchasnomu anglomovnomu dyskursi*. Avtoref. dys. kand. filol. nauk [Interaction of verbal and non-verbal components of communication in modern English discourse. Dr. philol. sci. diss. synopsis]. Kyiv (in Ukrainian)
8. Soloshhuk, L.V. (2015). *Dyskursyvna osobystist' u svitli teoriiy polikodovosti komunikatyvnogo procesu* [The discursive personality within the frames of the theory of policode nature of the communicative process]. *Zapysky z romano-germans'koyi filologiyi. Odes'k. nacz. un-t imeni I. I. Mechnykova. – Notes on Roman-German philology of I. I. Mechnykov Odessa national university*, 1(34), 160–167. (in Ukrainian)
9. Suhii, S.A. (2004). *Lichnost' v komunikativnom processe* [Personality in the communicative process]. Krasnodar.
10. Tovstenyuk, K.V. (2011). *Psychologichna dystanciya u komunikativnomu prostori spivrozmovnyka* [Psychological distance in the speaker's communicative space]. *Naukovyj visnyk Volyn's'kogo nacz. un-tu imeni Lesi Ukrayinky. Seriya «Filologichni nauky. Movoznavstvo»*. *Lucz'k*, 4, 101–105. (in Ukrainian)
11. Uschina, V.A. (2015). *Pozytsionuvannya subyektu v anhlomovnomu dyskursi ryzyku: sotsiokohnityvnyj aspekt* [Stancetaking in the English discourse on risk: sociocognitive aspect]. Lutsk: Vezha-Druk.
12. Frolova, I.Ye. (2015). *Rehulyatyvnyj potentsial stratehiyi konfrontatsiyi v anhlomovnomu dyskursi*. Avtoref. dys. dokt. filol. nauk [Regulative potential of the confrontation strategy in English discourse. Dr. philol. sci. diss. synopsis]. Kharkiv (in Ukrainian)
13. Yakubinskij, L.P. (1986). *Izbrannye raboty: yazyk i ego funkcionirovanie* [Selected works: Language and its functioning]. Moscow.
14. Bell, R. (1976). *Sociolinguistics – goals, approaches and problems*. London: Batsford.
15. Bergelson, M. *Understanding Russians: context of intercultural communication*. URL: <https://coursera.org> (28.04.2019).
16. Berne, E. (2016). *Games People Play. The Psychology of Human Relationships*. London: Penguin Life.
17. Brown, P., Levinson, S. (2013). *Politeness: some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
18. Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: the critical study of language*. London: Longman.
19. Lakoff, G. (1987). *Women, fire and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago-London: The University of Chicago Press.
20. Levinson, S. (1983). *Pragmatics*. Cambridge.
21. Pamuk, O. (2009). *The Museum Of Innocence*. Knopf.
22. Skrynnik, J. (2019). Variativity of a speaker's verbal and non-verbal behavior in English business discourse. In: E. Bernardez, J. Jablonska-Hood, K. Stadnyk (eds.). *Cognition in context. New insights into language, culture and the mind*. Berlin: Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften. Vol. 64, pp. 153–161.
23. Wierzbicka, A. (1991). *Cross-Cultural Pragmatics. The Semantics of Human Interaction*. Berlin & New York.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Скрынник Юлия Сергеевна – кандидат филологических наук, преподаватель кафедры английской филологии Харьковского национального университета имени В.Н. Каразина; email: jskrynnik@karazin.ua; SCHOLAR. GOOGLE: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=mFB46zoAAAAJ&hl>; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7592-4011>; RESEARCHGATE: https://www.researchgate.net/profile/Yuliia_Skrynnik; LINKEDIN: <https://www.linkedin.com/in/julia-skrynnik-783911154>.

Skrynnik Yuliia Serhiivna – Candidate of Philological Sciences, lecturer of English philology department of V. Karazin Kharkiv National University; email: jskrynnik@karazin.ua; SCHOLAR. GOOGLE: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=mFB46zoAAAAJ&hl>; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7592-4011>; RESEARCHGATE: https://www.researchgate.net/profile/Yuliia_Skrynnik; LINKEDIN: <https://www.linkedin.com/in/julia-skrynnik-783911154>.

УДК 811.111'1(042.5)

DOI: 10.26565/2227-8877-2019-90-05

Стратегія демагогії у подячній промові Дональда Трампа

Хамаршех А. Ш.

аспірант кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського; e-mail: anastasia_ha_92@hotmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3041-3538>;

GOOGLE.SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?hl=ru&view_op=list_works&gmla=AJsN-F7eig175n5x3-ESxab0wnao-wqyDW8ofuEsAdOu_LqxXDvldQG_NepRIEDqOjKk8MtnvnsEalNKIb2zACYxzO08ZIf9Ru7EUHn53J1Q7KXkxqgPcv0fyXGczAIX01IOMb33j7yH&user=btn_guQAAAAJ
(Кременчук)

У статті встановлюються локальні та мовленнєві стратегії (тактики), які підпорядковані глобальній стратегії демагогії в американському політичному дискурсі. Проаналізовано дефініції та синонімічний ряд поняття *демагогія*, що дозволило підтвердити доцільність розгляду демагогії як специфічної стратегії політичного дискурсу. Встановлено, що поняття демагогії по-різному сприймається в україномовній та англійській лінгвокультурах. Українці сприймають демагогію як спосіб обману та маніпулювання, тоді як для англійців це лише прийом для ведення політичної гри та збільшення електорату. Реципієнтом демагогії в українській лінгвокультурі є неосвічені верстви населення, в англійській – увесь народ. Демагогія як специфічна стратегія політичного дискурсу спрямована на цільовий вплив на електорат за допомогою апелювання до почуттів, інстинктів та упереджень та формування необхідних політичних поглядів і вподобань. На основі проаналізованого доробку американських вчених-соціологів виділено основні ознаки стратегії демагогії: спрямованість на розширення аудиторії, застосування пропаганди з метою маніпулювання масами, розважальний характер. Аналіз емпіричного матеріалу, а саме – подячної промови Дональда Трампа, виголошеної на Республіканській національній конвенції у 2016 р., дозволив виокремити такі локальні стратегії демагогії, характерні для американського політичного дискурсу: популізм, маніпуляція, суб'єктивізація, фасцинація та спрощення інформації. Висвітлено мовленнєві тактики, характерні для кожної стратегії, серед яких тактики пустих обіцянок, брехні, звинувачення, насмішки, використання лозунгів, вульгаризації, залякування та знаходження «цапів-відбувайлів». Проаналізовано мовні засоби, що були використані для реалізації кожної виділеної локальної стратегії і мовленнєвої тактики демагогії. Найбільш уживаними серед них є використання експресивної лексики з позитивним та негативним забарвленням, художні повтори, антропоніми та суб'єктивізація.

Ключові слова: демагогія, маніпуляція, політичний дискурс, популізм, спрощення інформації, стратегія, суб'єктивізація, тактика, фасцинація.

Хамаршех А. Ш. Стратегія демагогії в благодарственной речи Дональда Трампа. В статье определены локальные и речевые стратегии (тактики), подчиненные глобальной стратегии демагогии в американском политическом дискурсе. Проанализировано дефиниции и синонимичный ряд понятия *демагогия*, что позволило подтвердить целесообразность рассмотрения демагогии как специфической стратегии политического дискурса. Было выяснено, что понятие демагогии по-разному воспринимается в украиноязычной и англоязычной лингвокультурах. Украинцы воспринимают демагогию как способ обмана и манипулирования, в то время как для англичан это всего лишь прием ведения политической игры и увеличения электората. Реципиентом демагогии в украинской лингвокультуре являются необразованные версты населения, а в английской лингвокультуре – весь народ. Демагогия как специфическая стратегия политического дискурса направлена на целевое влияние на электорат с помощью апеллирования к чувствам, инстинктам и предубеждениям, а также – формирование необходимых политических взглядов и предпочтений. На основании проанализированных работ американских ученых-социологов было выделено основные признаки стратегии демагогии: нацеленность на расширение аудитории, использование пропаганды с целью манипулирования массами, развлекательный характер. Анализ эмпирического материала, а именно – благодарственной речи Дональда Трампа, произнесенной на Республиканской национальной конвенции в 2016 г., позволил выделить такие локальные стратегии демагогии, характерные для американского политического дискурса: популизм, манипуляция, субъективизация, фасцинация и упрощение информации. Было освещено речевые тактики, характерные для каждой стратегии, среди которых тактики пустых обещаний, лжи, обвинения, насмешек, использования лозунгов, вульгаризации, запугивания и нахождения «козлов отпущения». Было проанализировано речевые средства, которые были использованы для реализации каждой выделенной локальной стратегии и речевой тактики демагогии.

Наиболее употребляемыми среди них есть использование экспрессивной лексики с положительным и отрицательным значением, художественный повтор, антропонимы и субъективация.

Ключевые слова: демагогия, манипуляция, политический дискурс, популизм, упрощение информации, стратегия, субъективация, тактика, фасцинация.

Khamarshekh A. The strategy of demagoguery in Donald Trump's thankful speech. The article is focused on identifying local and speech strategies (tactics) that are subjected to the global strategy of demagoguery in American political discourse. The article concerns analysis of the definitions and synonyms of the term *demagoguery*. Such analysis confirmed the appropriateness of considering demagoguery as a specific strategy of political discourse. The results of the research ascertain that the term *demagoguery* is perceived differently in Ukrainian and English linguistic cultures. Ukrainians perceive demagoguery as a tool for deceiving and manipulation, while Englishmen think of it as of a method of leading a political game and broadening the voter base. The recipients of demagoguery in Ukrainian linguistic culture are uneducated groups of people, while in English linguistic culture the recipient is the people as a whole. Demagoguery as a specific strategy of political discourse is mainly used to influence the electorate through appealing to the feelings, instincts, and prejudices and through forming required political views and preferences. The analysis of the American sociologists' works enabled us to identify the main features of demagoguery. They are the following: the focus on broadening the audience, using propaganda for manipulating the masses and entertaining character.

Analysis of empirical evidence, Donald Trump's thankful speech, which was given at the Republican national convention in 2016, allows us to single out local strategies of demagoguery. The local strategies of demagoguery, which are typical for American political discourse, are the following: populism, manipulation, subjectivation, fascination, and information simplification. Moreover, the article identifies and describes speech tactics that are typical for each local strategy. Among them, there are tactics of empty promises, lies, accusing, ridicule, using slogans, vulgarization, intimidation, and a tactic of finding a scapegoat. The research also concerns analysis of the linguistic means used for the realization of every local strategy and speech tactic. The most frequently used linguistic means are usage of expressive language with positive and negative meaning, repetition, anthroponomy, and subjectivation.

Keywords: demagoguery, manipulation, political discourse, populism, information simplification, tactics, fascination.

1. Вступ. Сучасний політичний дискурс демонструє широке застосування різноманітних стратегій впливу, спрямованих на задоволення потреби електорату в позитивній інформації та на його збільшення. У цьому зв'язку перед лінгвістикою постає завдання встановлення мовних механізмів застосування стратегій політичного дискурсу. Дослідники зосереджуються насамперед на аналізі таких стратегій політичного дискурсу, як маніпуляція [7; 10; 12], аргументація [1; 3; 4; 11] та евфемізація [8; 17]. Проте, закордонні дослідники вказують на органічність у політичному дискурсі стратегії демагогії [24; 25; 26; 27], вивченню якої в українській германістиці приділяється недостатньо уваги. З огляду на це особливої **актуальності** набуває звернення до проблеми демагогічної комунікації з позицій теорії дискурсивних стратегій у річищі сучасної когнітивно-комунікативної парадигми.

Метою цієї статті є встановлення локальних і мовленнєвих стратегій, які підпорядковані глобальній стратегії демагогії в американському політичному дискурсі. Відповідно, **об'єктом** дослідження постає стратегія демагогії, яка досліджується в американському політичному дискурсі на **предмет** її мовних і мовленнєвих проявів.

Матеріалом слугує подячна промова Дональда Трампа, виголошена 21 липня 2016 року на Республіканській національній конвенції.

У дефініції політичного дискурсу спираємося на розуміння дискурсу в Харківській лінгвістичній школі [16, с. 38] та у критичному дискурс-аналізі Т. ван Дейка, який зазначає, що дискурс є політичним, коли він супроводжує політичний акт у від-

повідній політичній ситуації; тобто, політичний дискурс формується в контексті функціонування політичних інститутів (сесії парламенту, засідання уряду, з'їзди партій) [5, с. 54-56]. Отже, визначаємо політичний дискурс як мисленнєво-мовленнєву діяльність суб'єктів комунікації у контексті функціонування політичних інститутів, яка становить сукупність процесу й результатів та включає як екстралінгвальний, так і власне лінгвальний аспекти.

Досліджуваний дискурс відносимо до усної форми політичного дискурсу, яка охоплює виступи політиків високого рангу, їх інтерв'ю, виступи на радіо й телебаченні, прес-конференції, парламентські дебати, блоки політичних новин у теле- та радіопередачах, за А. Д. Беловою [2, с. 67].

2. Засоби втілення стратегії демагогії у подячній промові Дональда Трампа. Аналіз словникових дефініцій та синонімічного ряду поняття *демагогія* дозволяє описати її як щось виключно негативне, як явище, притаманне корумпованим можновладцям, які нечесним шляхом намагаються використати простий народ, апелюючи до первинних бажань та упереджень людей.

Слово «демагог» має давньогрецьке походження: від *demos* 'народ' і *ago* 'веду', тобто 'популіст', народний політик'. За часів свого виникнення у V ст. до н. е. цей термін не мав негативного відтінку і позначав простата (захисника, представника інтересів) народу – демократичного лідера, вихідця з вельможних родів Греції. Проте, наприкінці V ст. на авансцену політичного життя виходять представники не вельможних родів, завдяки яким поняття

«демагог» отримує негативну конотацію і наближається до сучасного тлумачення, оскільки противники звинувачували їх у політичній безвідповідальності, корупції та грі на інстинктах натовпу [6, с. 29].

Словники української мови визначають це поняття у такий спосіб: «1. ДЕМАГО́ГІЯ, і, жін. Обман політично відсталих верств народних мас всілякими привабливими, але брехливими обіцянками і лозунгами. 2. розм. Цілеспрямований вплив на почуття, інстинкт людей для досягнення мети» [13, с. 237]. У цьому визначенні: 1) демагогія асоціюється з обманом та маніпулюванням; 2) дається характеристика реципієнта – «політично відсталі верстви населення». В. І. Даль характеризує демагога з негативної точки зору: «крайній демократ, який домагається влади в ім'я народу; поборник безладдя, що прагне порушити порядок управління», а демагогію – як «верховенство влади над народом, черні в управлінні» [15, с. 102].

У англійських словниках цей термін має нейтральне емоційне забарвлення: «Demagogu – NOUN – Political activity or practices that seek support by appealing to the desires and prejudices of ordinary people rather than by using rational argument» [23]. Демагогія сприймається як політичний прийом для досягнення підтримки електорату. Реципієнт описується як «простий народ». Проте, розмовне значення цього терміну, запропоноване академічним словником української мови, відповідає англійській дефініції, вказуючи на можливість розгляду демагогії як стратегії впливу, а саме – апелювання до почуттів, інстинктів, упереджень реципієнта.

Отже, поняття демагогії по-різному сприймається в україномовній та англійській лінгвокультурах. Українці сприймають демагогію як спосіб обману та маніпулювання, тоді як для англійців це лише прийом для ведення політичної гри та збільшення електорату. Реципієнтом демагогії в українській лінгвокультурі є неосвічені верстви населення, в англійській – увесь народ.

Із розглянутих дефініцій випливає також доцільність розгляду демагогії як специфічної стратегії політичного дискурсу, яка спрямована на цілеспрямований вплив на електорат за допомогою апелювання до почуттів, інстинктів та упереджень та формування необхідних політичних поглядів і вподобань.

Аналіз наукових робіт американських соціологів [21; 25; 27] дозволяє розглядати стратегію демагогії як глобальну стратегію політичного дискурсу. За Т. А. ван Дейком, стратегії дискурсу поділяються три типи: глобальні, локальні й мовленнєві [5, с. 273–274]. Глобальна, загальна стратегія або макростратегія характеризує когнітивний план спілкування, «загальну організацію певної послідовності дій» [5, с. 272], локальна стратегія є втіленням глобальної на рівні окремих ділянок дискурсу, а мовленнєва стратегія відповідає понят-

тю тактики і забезпечує оптимальну реалізацію локальної та глобальної стратегій на рівні мовленнєвих актів. Мовленнєва стратегія (тактика) безпосередньо пов'язана з мовними характеристиками дискурсу.

До основних ознак стратегії демагогії доцільно віднести:

1) Спрямованість на розширення аудиторії. Основною метою демагогії є розширення електорату власної політичної партії та – як наслідок – укріплення її влади.

2) Застосування пропаганди з метою маніпулювання масами. Маркус Гаун стверджує, що основним засобом комунікації для демагога є пропаганда [26, с. 34]. Згідно з визначенням поняття *пропаганда*, поданим у Кембриджському словнику англійської мови, вона включає в себе інформацію, ідеї, точки зору та образи, що дуже часто висвітлюють лише частину доказів [22].

3) Розважальний характер. Роберт Лютин стверджує, що «як кандидати і посадові особи вони визнали, що громадськість може вважати за краще, щоб їх розважали, а не інформували, і <...> любов людей та фанфари можна було б перетворити на голоси у? виборчій скриньці» [28, с. 303]. Саме тому демагог намагається перетворити кожен свою появу на шоу, бути гучнішим, більш захоплюючим і більш агресивним. Політик-демагог не зупиняється ні на чому, щоб завоювати серця і розум мас.

Маркус Гаун узагальнив психологічний портрет демагога, склавши перелік характеристик, які включають: прагнення до влади, порушення етичних норм, лицемірство і обман, фанатизм і практичність [26, с. 30]. Маркус Гаун також зазначає, що для демагогів характерне презирливе ставлення до осіб, які вже наділені владою, до високоосвічених людей та до представників ЗМІ.

Аналіз емпіричного матеріалу дозволяє виокремити такі локальні стратегії демагогії, характерні для американського політичного дискурсу: популізм, маніпуляція, суб'єктивізація, фасцинація, спрощення інформації.

Стратегія популізму ґрунтується на апеляції до найпростіших бажань громадян жити у мирі та безпеці, мати при владі того, хто буде забезпечувати задоволення їхніх потреб та встановить справедливість. Політики-популісти стверджують, що борються за права і свободи простих людей, в той час як політики-демагоги апелюють до їхніх первинних бажань та емоцій:

(1) *I have joined the political arena so that the powerful can no longer beat up on people that cannot defend themselves.*

(2) *These are people who work hard but no longer have a voice. I am your voice.*

(3) *Together, we will lead our party back to the White House, and we will lead our country back to safety, prosperity, and peace.*

(4) *We will honor the American people with the truth, and nothing else.*

(5) *These wounded American families have been alone. But they are not alone any longer.*

(6) *I pledge to never sign any trade agreement that hurts our workers, or that diminishes our freedom and Independence. We will never ever sign bad trade deals. America first again. America first.*

(7) *He was a guy most comfortable in the company of bricklayers, carpenters, and electricians and I have a lot of that in me also. I love those people.*

Благополуччя, безпека і соціальна захищеність належать до нагальних потреб народу. Тому в промові використано лексеми з позитивним забарвленням *safety, prosperity and peace, honor, truth*. Трамп висловлює популістичні ідеї щодо підтримки тих, хто не може захистити себе, тих, кого не чують, хто самотні та проігноровані. Для цього використано контрастні образи *the powerful* та *people that cannot defend themselves*, епітет *wounded*, а також художній повтор *America first again. America first*. Крім того, Трамп позиціонує себе як «один із своїх», як людина, яка походить із сім'ї простих трударів.

Стратегія маніпуляції полягає у перекрученні фактів, а інколи – у використанні відкритої брехні з метою отримання підтримки електорату та можливості очорнити конкурентів. Політик-демагог доповнює правдоподібну інформацію неточною. Однак за рахунок злободенності проблеми, що висвітлюється, аудиторія вірить неправдивим свідченням – у такий спосіб досягається маніпулятивний ефект:

(8) *Nearly four in 10 African-American children are living in poverty, while 58% of African-American youth are now not employed.*

Більшість західних ЗМІ звинувачують Трампа у перекрученні фактів. Так Денні Вінк, дописувач онлайн-ресурсу POLITICO у своїй статті "Donald Trump's confused portrait of black America" наводить статистику щодо справжнього стану благополуччя темношкірих американців. Згідно з цими даними, Трамп користувався застарілою інформацією та дещо завищував показники бідності [19]. Для реалізації стратегії маніпуляції використовується емоційно-експресивна лексика:

(9) *Not only have our citizens endured domestic disaster, but they have lived through one international humiliation after another. One after another.*

Стан внутрішніх справ Трамп називає «катастрофою», зовнішню політику він характеризує як «приниження». Експресивна лексика з негативним забарвленням апелює до емоцій аудиторії. Крім того, він використовує художній засіб повтору, аби підкреслити і закарбувати у пам'яті слухачів те, що вони пережили одне приниження за іншим. На рівні синтаксису використано прийом інверсії для посилення маніпулятивного ефекту.

Стратегія суб'єктивізації дозволяє політику-демагогу виокремити себе з-поміж когорти інших полі-

тичних діячів як того, хто справді може встановити справедливість та забезпечити виконання обіцянок:

(10) *Every day I wake up determined to deliver a better life for the people all across this nation that had been ignored, neglected and abandoned.*

(11) *These are people who work hard but no longer have a voice. I am your voice.*

(12) *Nobody knows the system better than me, which is why I alone can fix it.*

(13) *When I take the oath of office next year, I will restore law and order to our country.*

(14) *In this race for the White House, I am the law and order candidate.*

(15) *By ending catch-and-release on the border, we will stop the cycle of human smuggling and violence. Illegal border crossings will go down. We will stop it. It will not be happening very much anymore. Believe me.*

(16) *My pledge reads: «I'm with you the American people.»*

У подячній промові Трамп зосереджується на собі як єдиній людині, яка може принести зміни. Лише у поданих прикладах займенники *I* та *me* зустрічаються 9 разів. Займенник *we*, що репрезентує Трампа та його електорат, для порівняння, у поданих прикладах було використано лише два рази. Крім того, використовується конструкція *I alone*, що вказує на виключність мовця. Застосовуються ідіоматичні вирази *I am your voice*, *I am the law and order candidate*.

Стратегію фасцинації пов'язуємо з такою рисою демагогії, як шоуїзація. Надаємо перевагу лінгвістичному терміну «фасцинація», який було введено в науковий обіг у 60-і роки XIX століття Ю. В. Кнорозовим, який запропонував розглядати фасцинацію «в якості сигналу, який не залишає байдужим, пробиває будь-які фільтри і захоплює мозок, нервову і гормональну системи, породжує миттєву реакцію, паніку, минаючи свідомість, підсилює критичність. Знаки і символи фасцинації спираються на найсильніші емоції: захоплення, переляк, шок тощо. Вони віщують отримання задоволення і насолоди або попереджують про небезпеку» [9, с. 163]. В. М. Соковнін дає наступне визначення фасцинації: «здатність демонстративного комунікативного сигналу або навіть природного явища приковувати увагу, викликати підвищений інтерес, подив, радість, захоплення, захват, симпатію, зачарування, шок, переляк, екстаз, оминаючи або відключаючи будь-яке логіко-вербальне пояснення, інтелектуальне аргументування і тим більше критику» [14, с. 9], наприклад:

(17) *All of the people telling you you can't have the country you want, are the same people, that would not stand, I mean they said Trump does not have a chance of being here tonight, not a chance, the same people. We love defeating those people, don't we? Love it.*

(18) *And I will be a champion. Your champion.*

Трамп активно використовує прийом художнього повтору з метою наголосити ті думки, які, на його думку, слухачі повинні закарбувати у пам'яті. Спостерігаємо риторичні запитання, що апелюють до іства аудиторії. Велика кількість речень еліптичні, складаються з пари слів, а їх лексичне наповнення більше підходить для рок-концерту або футбольного матчу, аніж для подячної промови кандидата у президенти. Себе Трамп описує лексемою з позитивним забарвленням *a champion*. Для більшої емоційності використано повтор із додаванням займенника *your champion*. У фрагменті (18) повтор слугує для проведення паралелі між людьми, які не дозволяють американцям отримати країну, про яку вони мріють, та тими, хто не вірили у можливість кандидатури Трампа на виборах: *the same people*. Всі ці засоби дозволяють зробити промову більш емоційною, захопливою, яскравою, а отже мають сприяти розширенню електорату.

Стратегія спрощення інформації полягає у тому, що політик-демагог при висвітленні певної теми вихоплює окремий аспект, який є зручним для нього, та випускає з уваги усі інші питання. Наприклад, він може зосередитися на новизні своєї політичної кампанії, в той час як способи її реалізації розкриті не будуть:

(19) *With these new economic policies, trillions of dollars will start flowing into our country. This new wealth will improve the quality of life for all Americans.*

Описуючи зміни, які принесе його правління, Трамп акцентує увагу виключно на позитивних результатах, однак жодного разу не вказує, яким чином він планує досягти їх. Таке спрощення інформації, безперечно, грає на руку політика.

Для реалізації локальних стратегій демагогії використано такі тактики (мовленнєві стратегії): пусті обіцянки, брехня, звинувачення, насмішка, використання лозунгів, вульгаризація, залякування, знаходження «цапів-відбувайлів».

Тактика пустих обіцянок дозволяє навіть електорату думку про те, що всі їхні бажання будуть виконані, а проблеми усунені. При цьому метою політика є завітрити слухачів, що лише він зможе виконати свої обіцянки і в якнайкоротший термін:

(20) *Together, we will lead our party back to the White House, and we will lead our country back to safety, prosperity, and peace. We will be a country of generosity and warmth. But we will also be a country of law and order.*

(21) *The crime and violence that today afflicts our nation will soon — and I mean very soon — come to an end. Beginning on January 20th 2017, safety will be restored.*

(22) *On the economy, I will outline reforms to add millions of new jobs and trillions in new wealth that can be used to rebuild America.*

(23) *By ending catch-and-release on the border, we will stop the cycle of human smuggling and violence. Illegal border crossings will go down. We will stop it. It will not be happening very much anymore. Believe me.*

(24) *On January 20 of 2017, the day I take the oath of office, Americans will finally wake up in a country where the laws of the United States are enforced.*

Даючи обіцянки, Трамп декілька раз стверджує, що зміни почнуться вже з 20 січня 2017 року, тобто з дня інавгурації. Для опису результатів цих змін, він використовує такі лексеми з позитивним забарвленням: *safety, prosperity, peace, generosity and warmth, law and order*. Прийом суб'єктивізації (займенники *I* та *we*) дозволяє зробити акцент на головній ролі Трампа у впровадженні позитивних змін. Прийом художнього повтору *soon ...very soon* слугує для підкреслення здатності мовця внести корективи у найкоротший час.

Тактика пустих обіцянок застосовується для реалізації стратегій популізму, маніпуляції та суб'єктивізації, адже вона дозволяє апелювати до простих бажань народу, управляти масами, які мріють про зміни на краще, а також – акцентує увагу на особі демагога як того, хто перетворить обіцянки на реальність.

Для реалізації локальних стратегій популізму та маніпуляції використовується тактика брехні. Зазвичай народ незадоволений попередніми представниками влади. Для збільшення контрасту між поганими попередниками та чудовими наступниками використовується брехня. В такому випадку маніпулятивний вплив досягається за рахунок того, що особа схильна вірити інформації, яка не суперечить її особистій точці зору:

(25) *President Obama has almost doubled our national debt to more than \$19 trillion, and growing.*

Багато американських ЗМІ публікують спростування тверджень, які подавались Трампом як факти. Приміром, дописувач он-лайн ресурсу журналу *Forbes*, Чак Джонс, стверджує, що обвинувачення проти президента Обами щодо збільшення зовнішнього боргу США в два рази, не співпадає з дійсністю. У статті "Don't Blame Obama For Doubling The Federal Deficit" він аналізує статистику щодо зовнішнього боргу Америки, починаючи з часів Рейгана та доходить висновку, що за часів президентства Обами борги США росли найменшими темпами за всю історію [18]. Таке перекручення фактів, безумовно, можна назвати брехнею, метою якої є очорнити представника партії опонента.

Тактика звинувачення опонентів дозволяє реалізувати стратегії фасцинації та маніпуляції. Неприховані звинувачення шокують і захоплюють. Презирливі зауваження та перехід на особистості привертають увагу слухачів та зосереджують її на ораторові:

(26) *The most basic duty of government is to defend the lives of its citizens. Any government that fails to do so is a government unworthy to lead.*

(27) *So if you want to hear the corporate spin, the carefully-crafted lies, and the media myths — the Democrats are holding their convention next week. Go there.*

(28) *But to this administration, their amazing daughter was just one more American life that wasn't worth protecting. One more child to sacrifice on the altar of open borders.*

(29) *America is far less safe and the world is far less stable than when Obama made the decision to put Hillary Clinton in charge of America's foreign policy.*

Під звинувачення у слабкості та нелояльності потрапили чинний уряд, партія демократів, адміністрація президента і президент Обама та кандидат у президенти Гіллари Клінтон особисто. В наведених уривках використано антропоніми, імена власні представників влади та оніми, як от *government* та *Democrats*. При описі діяльності опонентів використано експресивну лексику з негативним забарвленням: *unworthy, carefully-crafted lies, media myths*. Для промови характерна образна мова, застосовано сильну метафору принесення дітей в жертву на вівтар відкритих кордонів. Застосовано художній повтор для посилення контрасту між станом Америки до і після призначення Гіллари Клінтон на посаду в уряді президента Обами.

Тактика насмішки знаходить своє відображення у реалізації стратегії фасцинації. Подібні ексцентричні прийоми, як-от перехід на особистості та відкриті насмішки, роблять з політика-демагога харизматичного лідера, особа якого вдало висвітлена на тлі конкурентів, чії невдачі висміяно:

(30) *This is the legacy of Hillary Clinton: Death, destruction and terrorism and weakness.*

(31) *And when a Secretary of State illegally stores her emails on a private server, deletes 33,000 of them so the authorities can't see her crime, puts our country at risk, lies about it in every different form and faces no no consequence — I know that corruption has reached a level like never ever before in our country.*

У промові Трамп спрямовує свої звинувачення особисто проти Гіллари Клінтон, його опонента у виборчій гонці. Говорячи про неї, він використовує лексеми з негативним забарвленням *death, destruction and terrorism and weakness; crime; risk; corruption*. Описуючи діяльність Клінтон на посту держсекретаря, Трамп застосовує такі дієслівні словосполучення з негативною семантикою: *puts our country at risk, lies in every different form, faces no no consequence*. Для того, щоб насмішка досягла своєї мети, необхідним є перехід на особистості, тож використовуються антропонім *Hillary Clinton*.

Використання лозунгів – тактика, яка дозволяє закарбувати в пам'яті електорату необхідні політику думки та ідеї. Вона використовується для реалізації локальних стратегій популізму, маніпуляції, фасцинації та спрощення інформації. Демагоги усвідомлюють цінність лозунгів, які легко запам'ятати. Фрази повинні бути короткими та привертати до себе увагу майбутніх виборців, адже такі спрощені повідомлення ідеально вписуються в діапазон сприйняття, на якому людина може оптимізувати увагу:

(32) *We will make America strong again.*

We will make America proud again.

We will make America safe again.

And we will make America great again!

Лозунг політичної кампанії Дональда Трампа *Make America great again* був зареєстрований як торгова марка, отримав пародію у популярному серіалі "South park", став назвою повнометражного фільму і навіть використовується для саркастичного опису результатів діяльності президента Трампа. Безумовно, використання цього короткого та ємного лозунгу було вдалим рішенням для маніпулювання масами.

Метою політика-демагога є бути «своїм» для народу. Для цього використовується тактика вульгаризації. Вона дозволяє реалізувати стратегії популізму, фасцинації та спрощення інформації, наприклад:

(33) *No good. And we're going to stop it.*

(34) *He was a guy most comfortable in the company of bricklayers, carpenters, and electricians and I have a lot of that in me also. I love those people.*

Якщо вульгарність поведінки проаналізувати важко, то частотні вульгаризми та просторіччя у промові одразу привертають увагу. Зокрема, Трамп називає свого батька вульгаризмом *a guy*. Для нього також характерні еліптичні речення, які спрощують його ідіолект. Очевидно, така спрощена мова повинна видати видатного бізнесмена за свого серед простого народу.

Тактика залякування спрямована на створення шляхом збудження страху психологічної ригідності електорату, яка має призвести до покори і покладання надій на релевантну політичну силу. За її рахунок досягається ефект психологічного шоку, коли аудиторія, вражена жахіттями сьогодення, за будь-яку ціну бажає змінити ситуацію:

(35) *Nearly 180,000 illegal immigrants with criminal records, ordered deported from our country, are tonight roaming free to threaten peaceful citizens.*

З метою вказати на досить м'яку політику попереднього президента щодо мігрантів Трамп наводить статистику щодо того, що у країні безперешкодно перебувають близько 180 000 нелегалів. Однак кандидат у президенти не зупиняється на сухій статистиці. З метою збудження страху він стверджує, що всі ці 180 000 іммігрантів мають судимості, а їхня мета – залякувати громадян США. Подібні коментарі апелюють до бажання кожної людини жити у безпеці та пробуджують такі почуття, як страх і ненависть. Ця мета досягається за рахунок використання експресивної лексики: *threaten peaceful citizens*.

Тактика знаходження «цапів-відбувайлів» застосовується при реалізації стратегії спрощення інформації. Замість висвітлення картини в цілому, політик-демагог акцентує увагу на вигідних для нього аспектах, наворачтаючи аудиторію до просто-

го висновку: «Ось хто винний у наших бідах!», наприклад:

(36) *After four years of Hillary Clinton, what do we have? ISIS has spread across the region and the entire world. Libya is in ruins, and our ambassador and his staff were left helpless to die at the hands of savage killers. Egypt was turned over to the radical Muslim Brotherhood, forcing the military to retake control. Iraq is in chaos. Iran is on the path to nuclear weapons. Syria is engulfed in a civil war and a refugee crisis that now threatens the West. After 15 years of wars in the Middle East, after trillions of dollars spent and thousands of lives lost, the situation is worse than it has ever been before.*

Трамп звертає увагу на низку жакливиx подій, що відбулися у глобальному суспільстві. Серед них: поширення діяльності ІГІЛу по всьому світі, занепад Лівії, переворот в Єгипті, проблеми в Іраку та Ірані. У погіршенні ситуації на Близньому Сході Трамп звинувачує Гіллари Клінтон, свого політичного опонента на президентських виборах, оскільки саме вона була держсекретарем США впродовж останніх років. Однак очевидно, що звинуватити Клінтон в усіх проблемах світу – не що інше, як спроба зробити з неї “цапу-відбувайла”. Для досягнення маніпулятивної мети використана експресивна лексика, виражена епітетами з негативним забарвленням

helpless та *savage*, а також – ідіоматичні вирази *Libya is in ruins* та *Iraq is in chaos*.

3. Висновки. Отже, аналіз подячної промови Дональда Трампа дозволив встановити локальні стратегії та мовленнєві тактики, підпорядковані глобальній стратегії демагогії в американському політичному дискурсі. До локальних стратегій відносимо популізм, маніпуляцію, суб'єктивізацію, фасцинацію та спрощення інформації. Ці стратегії реалізуються за допомогою мовленнєвих тактик, серед яких тактики пустих обіцянок, брехні, звинувачення, насмішки, використання лозунгів, вульгаризації, залякування та знаходження «цапів-відбувайлів». Аналіз емпіричного матеріалу дозволив встановити способи мовної та мовленнєвої репрезентації стратегії демагогії у американському політичному дискурсі. Для промов політика-демагога характерне широке використання художніх засобів. Найбільш уживаними серед них є використання експресивної лексики з позитивним та негативним забарвленням, художні повтори, антропоніми та суб'єктивізація.

Перспективним є дослідження мовних і мовленнєвих засобів імплікативного впливу на аудиторію під час реалізації стратегії демагогії в політичному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А. Д. Американизм, американский политический дискурс и идиостиль президента Теодора Рузвельта // Вісник Харківського держ. ун-ту. 1999. Вип. 430. С. 6–13.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации. Київ, 1997. 311 с.
3. Белякова О. В. Особенности аргументативного дискурса в сфере политической полемики (на материале электронных публикаций о выборах в Бундестаг ФРГ 2005 г.): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Самара, 2007. 21 с.
4. Гавришина И. Н. Типы и формы аргументации (на материале политического дискурса) // Смысл текста в процессе коммуникации. Москва, 1990. Вып. 363. С. 11–26.
5. Дейк Т. А. ван. Язык. Познание. Коммуникация. Москва, 1989. 307с.
6. Етимологічний словник української мови: в 7 т. / Ред. кол.: О. С. Мельничук (гол. ред.), В. Т. Коломієць, О. Б. Ткаченко. АН УРСР. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. Київ, 1985. Т. 2. 572 с.
7. Иванов Л. Ю. Пиар есть пиар – примеры речевой манипуляции в новом российском политическом дискурсе // Sprache. Literatur. Politik. Ost- und Südosteuropa im Wandel. Hamburg, 2004. S. 33–62.
8. Иванова Ю. М. Эвфемизация и дисфемизация как стратегии манипуляции в политическом дискурсе // Языковая личность: проблемы когнитивности и коммуникации. Волгоград, 2001. С. 230–235.
9. Кнорозов Ю. В. Об изучении фасцинации // Вопросы языкознания. 1962. Вып. 1. С. 163.
10. Кочкин М. Ю. Манипуляция в политическом дискурсе // Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. Волгоград, 1999. С. 26–30.
11. Куликова О. В. Лингвостилистические средства развертывания аргументации в публицистическом тексте (на мат. парламентских выступлений): автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки». Москва, 2000. 23 с.
12. Панченко Н. Н. Манипулятивность политической рекламы // Языковая личность: Проблемы когнитивности и коммуникации. Волгоград, 2001. С. 225–230.
13. Словник української мови. В 11 томах / ред.-упоряд. П. П. Доценко, Л. А. Юрчук. Київ, 1971. Т. 2. 550 с.
14. Соковнин В. М. Фасцинация как наука // Фасцинология. 2003. Вып. 1. С. 9–14.
15. Толковый словарь живого великорусского языка / Сост. В. И. Даль. Т. 1. Москва, 1955. URL : <http://slovardalja.net>
16. Шевченко И. С., Морозова Е. И. Дискурс как мыслекоммуникативное образование // Вісник Харків. нац. ун-ту. ім. В.Н. Каразіна. 2003. Вып. 586. С. 33–38.
17. Шейгал Е. И. Эвфемизация в политическом дискурсе // Языковая личность: проблемы креативной семантики. Волгоград, 2000. С. 158–171.

18. Chuck Jones. Don't blame Obama for doubling the federal deficit // Forbes Media LLC. 2019. URL : <https://www.forbes.com/sites/chuckjones/2018/01/15/obamas-federal-debt-grew-at-a-slower-rate-than-reagan-h-w-bush-or-w-bush/#7334485b1917>
19. Danny Vinik. Donald Trump's confused portrait of black America // POLITICO. 2016. URL : <https://www.politico.com/agenda/story/2016/10/donald-trumps-confused-portrait-of-black-america-000220>
20. Donald Trump's acceptance speech. URL : <https://www.vox.com/2016/7/21/12253426/donald-trump-acceptance-speech-transcript-republican-nomination-transcript>
21. Doob L. W., Robinson E. S. Psychology and propaganda // Annals of the American Academy of Political and Social Science. 1935. №. 179. P. 88–95.
22. English Cambridge dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/propaganda>
23. English Oxford dictionary. URL : <https://en.oxforddictionaries.com/definition/demagogy>
24. Gilbert G. M. Dictators and Demagogues // Journal of Social Issues. 1955. №. 11. P. 52–53.
25. Gustainis J. Demagoguery and Political Rhetoric: A Review of the Literature // Rhetoric Society Quarterly. 1990. №. 20. P. 155–161.
26. Haun M. W. A study in demagoguery: A critical analysis of the speaking of George Corley Wallace in the 1968 presidential campaign // Doctoral dissertation. University of Illinois. 1971.
27. Logue Cal M., Howard Dorgan. «The Demagogue» // The Oratory of Southern Demagogues. Louisiana University Press. 1981. P. 1–11.
28. Luthin R. H. American Demagogues: Twentieth Century. Boston, MA: Beacon Press, 1954. 282 p.

REFERENCES

1. Belova, A.D. (1999). Amerikanizm, amerikanskij politicheskij diskurs i idiostil' prezidenta Teodora Ruzvel'ta [Americanism, political discourse and Theodore Roosevelt's idiomatic style]. Visnik Harkivs'kogo derzh. un-tu. – Kharkiv. National Univ. Messenger, 430, 6–13 (in Russian)
2. Belova, A.D. (1997). Lingvisticheskie aspekty argumentacii [Linguistic aspects of reasoning]. Kyiv: Kyiv Univ. Publ.
3. Beljakova, O. V. (2007). Osobennosti argumentativnogo diskursa v sfere politicheskoi polemiki (na materiale jelektronnykh publikacij o vyborah v Bundestag FRG 2005 g.) Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Specific features of reasoned discourse in the sphere of political polemics (based on electronic publications about Bundestag elections in Germany in 2005. Kand. philol. sci. diss.]. Samara (in Russian)
4. Gavrishina, I. N. (1990). Tipy i formy argumentacii (na materiale politicheskogo diskursa) [Kinds and forms of reasoning (based on political discourse material)]. The meaning of the text in the communication process. Mos. in-t in. jaz. imeni M. Torej – Moscow Moris Torej institute of foreign languages, 363, 11–26 (in Russian)
5. Dejk, T. A. (1989). Jazyk. Poznanie. Kommunikacija [Language. Knowledge. Communication]. Moscow: Progress.
6. Melnychuk O. S., Kolomiyecz V. T., & Tkachenko O. B. (ed.) (1985). Etymologichnyj slovnyk ukrajinskoyi movy: V 7 t. T. 2 [Ukrainian etymological dictionary in 7 volumes. V. 2] Kyiv: Naukova dumka.
7. Ivanov L.J. (2004). Piar est' piar – primery rechevoj manipuljacii v novom rossijskom politicheskom diskurse [PR is PR – illustrations of speech manipulations in new Russian political discourse]. Sprache. Literatur. Politik. Ost- und Südosteuropa im Wandel. Hamburg, 33–62.
8. Ivanova Ju. M. (2001). Jevfemizacija i disfemizacija kak strategii manipuljacii v politicheskom diskurse [Euphemisation and disphemisation as manipulative strategies in political discourse]. Jazykovaja lichnost': problemy kognicii i kommunikacii – Linguistic personality: the problems of cognition and communication. Volgograd: Kolledzh, 230–235.
9. Knorozov Ju. V. (1962). Ob izuchenii fascinacii [About fascinology studies]. Voprosy jazykoznanija – Questions of linguistics, 1, 163.
10. Kochkin M. Ju. (1999). Manipuljacija v politicheskom diskurse [Manipulations in political discourse]. Jazykovaja lichnost': problemy lingvokul'turologii i funkcional'noj semantiki – Linguistic personality: the problems of linguistic culture and functional semantics. Volgograd: Peremena, 26–30.
11. Kulikova O. V. (2000). Lingvostilisticheskie sredstva razvertyvanija argumentacii v publicisticheskom tekste (na mat. parlamentskikh vystuplenij): avtoref. dis. kand. filol. nauk [Linguistical means of reasoning in a publicistyk text (based on materials of parliamentary speeches) Kand. philol. sci. diss. synopsis]. Moscow (in Russian)
12. Panchenko, N. N. (2001). Manipuljativnost' politicheskoi reklamy [Manipulative features of political advertisement]. Jazykovaja lichnost': Problemy kognicii i kommunikacii – Linguistic personality: the problems of cognition and communication. Volgograd: Kolledzh, 225–230.
13. Docenko, P. P., and Yurchuk L. A. (ed.) (1971). Slovnyk ukrajinskoyi movy v 11 tomah. [Ukrainian dictionary in 11 volumes]. T. 2. Kyiv: Naukova dumka, 550 s.
14. Sokovnin V. M. (2003). Fascinacija kak nauka [Fascinology as a science]. Fascinologija – Fascinology, 1, 9–14.
15. Dal, V. I. (ed.) (1955). Tolkovyj slovar' zhivogo velikoruskogo jazyka [Explanatory dictionary of the living great Russian language]. Available at: <http://slovardalja.net>
16. Shevchenko, I. S., and Morozova, E. I. (2003). Diskurs kak myslekomunikativnoe obrazovanie [Discourse as cognitive-communicative phenomenon]. Visnik Harkiv. nac. un-tu. im. V. N. Karazina. – V. N. Karazin Kharkiv. National Univ. Messenger, 586, 33–38.

17. Shejgal, E. I. (2000). Jevfemizacija v politickom diskurse [Euphemisation in political discourse] Jazykovaja lichnost': problemy kreativnoj semantiki – Linguistic personality: the problems of creative semantics. Volgograd: Peremena, 158–171.
18. Chuck Jones (2019) Don't blame Obama for doubling the federal deficit. Forbes Media LLC. Available at: <https://www.forbes.com/sites/chuckjones/2018/01/15/obamas-federal-debt-grew-at-a-slower-rate-than-reagan-h-w-bush-or-w-bush/#7334485b1917>
19. Danny Vinik (2016) Donald Trump's confused portrait of black America. POLITICO. Available at: <https://www.politico.com/agenda/story/2016/10/donald-trumps-confused-portrait-of-black-america-000220>
20. Donald Trump's acceptance speech. Available at: <https://www.vox.com/2016/7/21/12253426/donald-trump-acceptance-speech-transcript-republican-nomination-transcript>
21. Doob, L. W., Robinson, E. S. (1935). Psychology and propaganda. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 179, 88–95.
22. English Cambridge dictionary. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/propaganda>
23. English Oxford dictionary. Available at: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/demagogy>
24. Gilbert, G. M. (1955). Dictators and Demagogues. *Journal of Social Issues*, 11, 52–53.
25. Gustainis, J. (1990). Demagoguery and Political Rhetoric: A Review of the Literature. *Rhetoric Society Quarterly*, 20, 155–161.
26. Haun, M. W. (1971). A study in demagoguery: A critical analysis of the speaking of George Corley Wallace in the 1968 presidential campaign. Doctoral dissertation. University of Illinois.
27. Logue, C., and Dorgan H. (1981). "The Demagogue". *The Oratory of Southern Demagogues*. Louisiana University Press, 1–11.
28. Luthin, R. H. (1954). *American Demagogues: Twentieth Century*. Boston, MA: Beacon Press.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Хамаршех Анастасия Шахер – аспирант кафедры перевода Кременчугского национального университета имени Михаила Остроградского; e-mail: anastasia_ha_92@hotmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3041-3538>; GOOGLE.SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?hl=ru&view_op=list_works&gmla=AJsN-F7eig175n5x3-ESxab0wnao-wqyDW8ofuEsAdOu_LqxXDvIdQG_NepRIEDqOjKk8MtnvnsEalNKIb2zACYxz008ZIf9Ru7EUHnS3J1Q7KXkxqgPcv0fyXGczAiX01lOMb33j7yH&user=btn_guQAAAAJ

Khamarshekh Anastasiia – postgraduate human sciences student at Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi national university; e-mail: anastasia_ha_92@hotmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3041-3538>; GOOGLE.SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?hl=ru&view_op=list_works&gmla=AJsN-F7eig175n5x3-ESxab0wnao-wqyDW8ofuEsAdOu_LqxXDvIdQG_NepRIEDqOjKk8MtnvnsEalNKIb2zACYxz008ZIf9Ru7EUHnS3J1Q7KXkxqgPcv0fyXGczAiX01lOMb33j7yH&user=btn_guQAAAAJ

УДК 811.112.2'42:165194.398.21

DOI: 10.26565/2227-8877-2019-90-06

Когнітивні операції інтерпретатора дискурсу німецькомовної фольклорної бувальщини

Бучіна К. В.

аспірант кафедри німецької філології та перекладу Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;
e-mail: puschkarskaja@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3314-6941>;
GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=Sp3cBRoAAAAJ&hl=en&authuser=2>;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Kateryna_Buchina
(Харків)

У статті представлені основні підходи до вивчення когнітивних операцій у дискурсі німецькомовної фольклорної бувальщини (німецькою Volkssage), що первинно базуються на роботах американських вчених Р. Ленекера, З. Кьовечеша та Дж. Лакоффа. Описані дві парадигми когнітивних операцій. Перша парадигма передбачає використання для дослідження текстів німецькомовних фольклорних бувальщин когнітивної операції мапування, друга – когнітивних операцій на основі когнітивної граматики: специфікацію, фокусування, висвітлювання та перспективізацію. Наводиться опис кожної з перерахованих когнітивних операцій та висвітлюються їхні особливості у дискурсі німецькомовних фольклорних бувальщин у зв'язку з ключовим текстовим концептом НАДПРИРОДНЕ. Застосовані когнітивні операції на основі когнітивної граматики та різні види мапування становлять інструментарій утворення і обробки фольклорного дискурсу. Розглядаються такі різновиди мапування, як атрибутивне, релятивне, ситуативне, субститутивне і контрастивне. Атрибутивне, релятивне та ситуативне мапування є характерним для різних типів метафори. Субститутивне мапування відбувається в разі застосування метонімії та перифразу. Контрастивне мапування супроводжує використання таких стилістичних засобів як оксиморон, антитеза, гіпербола, парадокс та зевгма. Робиться висновок про те, що у текстах жанру німецькомовної фольклорної бувальщини присутня більшість видів художнього проектування, які містяться у когнітивних операціях мапування і що ці види художнього проектування уточнюють когнітивний механізм фольклорного дискурсу. Викладені дві парадигми когнітивних операцій (мапування і когнітивні операції на основі когнітивної граматики) доповнюють одна одну і забезпечують більш глибоке розуміння когнітивної основи німецькомовних фольклорних бувальщин.

Ключові слова: дискурс, інтерпретатор, когнітивні операції, мапування, текстовий концепт.

Бучина Е. В. Когнитивные операции интерпретатора в дискурсе немецкоязычной фольклорной былички. В статье представлены основные подходы к изучению когнитивных операций в дискурсе немецкоязычной фольклорной былички (Volkssage в немецкоязычных источниках), первоначально основывающиеся на работах американских ученых Р. Ленекера, З. Кевечеша и Дж. Лакоффа. Описаны две парадигмы когнитивных операций. Первая парадигма предусматривает использование для исследования немецкоязычных фольклорных быличек когнитивной операции картирования, вторая — когнитивных операций на основе когнитивной грамматики: спецификацию, фокусирование, высвечивание и перспективизацию. Приводится описание каждой из перечисленных операций, и выделяются их особенности в дискурсе немецкоязычных фольклорных быличек в связи с текстовым концептом СВЕРХЪЕСТЕСТВЕННОЕ. Используемые когнитивные операции на основе когнитивной грамматики и разные виды картирования представляют собой инструментальный создания и обработки фольклорного дискурса. Рассматриваются такие разновидности картирования, как атрибутивное, релятивное, ситуативное, субститутивное и контрастивное. Атрибутивное, релятивное и ситуативное картирование характерно для разных типов метафоры. Субститутивное картирование происходит в случае применения метонимии и перифраза. Контрастивное картирование сопровождается использованием средств оксиморона, антитезы, гиперболы, парадокса и зевгмы. Делается вывод о том, что в текстах жанра немецкоязычной фольклорной былички присутствует большинство видов художественного проектирования, содержащегося в когнитивных операциях картирования и что данные виды художественного проектирования уточняют когнитивный механизм фольклорного дискурса. Две изложенные парадигмы когнитивных операций (картирование и когнитивные операции на основе когнитивной грамматики) дополняют друг друга и обеспечивают более глубокое понимание когнитивной основы немецкоязычных фольклорных быличек.

Ключевые слова: дискурс, интерпретатор, картирование, когнитивные операции, текстовый концепт.

Buchina K. Cognitive Operations In Discourse Of German Folk Tales. The article provides an overview of the main approaches to studying cognitive operations in discourse of German folk tales (Volkssage in German) based preliminary on works by R. Langacker, Kövecses Z., and G. Lakoff. It describes two paradigms in cognitive operations. The first of the mentioned ones uses cognitive mapping to study German folk tales, the second one preserves usage of cognitive operations based on cognitive grammar: specificity, focusing, prominence, and perspective. The paper gives a detailed description of the presented cognitive operations and describes their unique features in the discourse of German folk tales in relation to the SUPERNATURAL text concept. The used cognitive operations based on the fundamentals of cognitive grammar and the given description of different types of mapping build an instrument of producing and handling the folklore discourse. The following types of mapping are taken into consideration: the attributive, the relative, the situative, the substitutive, and the contrastive ones. The attributive, the relative, and the situative, types of mapping are typical for different types of metaphor. The substitutive mapping occurs when metonymy and periphrases are used. The contrastive mapping is a companion when means of oxymoron, antithesis, hyperbole and zeugma are used. The article proves that the genre of German folk tales can count most of the types of the fictive projecting which are to be found in cognitive operations of mapping and that they are making the cognitive mechanism of the folklore discourse more precise. The two paradigms of cognitive operations described in the article (mapping and cognitive operations based on the cognitive grammar) complement each other and provide a deeper understanding of the cognitive base of the German folk tales.

Key words: cognitive operations, discourse, interpreter, mapping, text concept.

1. Вступ. Останнім часом в сучасній лінгвістиці приділяється багато уваги дослідженню різних типів дискурсів. Однак картину проведених досліджень не можна вважати повною без висвітлення когнітивно-дискурсивних властивостей, притаманних фольклорним текстам. Зокрема, **актуальним** завданням германістики є аналіз німецькомовного фольклорного дискурсу з огляду на роль різних типів когнітивних операцій у конструюванні текстових концептів і дискурсивних смислів.

Аналіз когнітивних операцій до лінгвістичного пошуку вперше залучили американські вчені [8; 9; 10]. З оперттям на їхні праці у вітчизняній лінгвістиці наразі інтенсифікуються дослідження мовних одиниць із точки зору когнітивних операцій людини, які вона застосовує в різних типах текстів. Вивчаються особливості когнітивних операцій, які супроводжують формування граматичних явищ [6, с. 4] і тропів [1; 3], розглядається їхня роль у створенні художніх текстів [4; 5], у конструюванні імпліцитних смислів у спілкуванні [2, с. 25-27].

Метою цієї статті є встановлення особливостей текстів німецькомовних фольклорних бувальщин через призму когнітивних операцій. **Об'єктом** дослідження є тексти німецькомовних фольклорних бувальщин. **Предмет** дослідження – когнітивні операції у дискурсі німецькомовної фольклорної бувальщини. **Матеріалом** дослідження послуговували 278 текстів німецькомовних бувальщин 19 століття зі збірки «Der listige Schmidt».

2. Когнітивні операції інтерпретатора дискурсу німецькомовної фольклорної бувальщини. Існують різні підходи щодо дослідження когнітивних операцій, які лежать в основі породження і оброблення тексту та забезпечують його функціонування у дискурсі. Їхні ідеї частково співпадають, однак, як правило, не співпадає термінологія, оскільки ці підходи стосуються і застосовуються до частково різних аспектів дискурсу. Тим не менш, незалежно від підходу, когнітивні операції відображають ментальні дії комунікантів, завдяки яким

дискурс зберігає свою інформативність, зв'язність та інтерактивність. О. М. Гончарук пропонує використовувати для дослідження на два підходи: перший з них базується на ідеях когнітивної граматики, другий – на ідеї мапування [5, с. 31].

Підхід, сформований на засадах когнітивної граматики, є більш загальним, а тому, на думку дослідника, видається універсальним для будь-якого типу дискурсу. Завдяки своїй універсальності він більш відображає специфіку конкретного типу дискурсу більш абстрактним чином. Другий підхід стосується, здебільшого, видів художнього дискурсу, який розташований у сфері лінгвопоетики і більше враховує образність і контекст. Наявність у фольклорного та художнього дискурсів спільних рис дозволяє застосування вищезазначеного підходу для дослідження текстів німецькомовних фольклорних бувальщин.

В основі когнітивного підходу до вивчення мовних і мовленнєвих явищ у дискурсі лежить принцип менталізму як основний принцип когнітивної науки, згідно з яким дослідження людської діяльності повинно враховувати структури, операції і властивості людського мислення. Для когнітивної лінгвістики цей принцип передбачає аналіз мови як ментально-репрезентативної системи, а мовленнєвої діяльності – як активізації різних фрагментів і зв'язків цієї системи у кореляції з іншими складовими свідомості [7, с. 317]. Дослідження породження і активізації смислів за допомогою мови і мовленнєвої діяльності зумовлює базовий постулат когнітивної лінгвістики, який формулюється у такий спосіб: значення мовного виразу не зводиться до змісту, який він активує.

Спираючись на принцип менталізму, можна стверджувати, що конструювання змісту і його інтерпретація мають рівно важливе значення. Бачення людиною залежить від таких факторів: а) об'єкту уваги; б) просторово-часової і ментальної точки відліку; в) ступеня спостережливості; г) тих елементів, на які звертається увага.

Р. Ленекер стверджує, що, оскільки лексикон, морфологія та синтаксис утворюють єдиний конти-

нуум символічних одиниць, граматичні структури не можуть розглядатися як окрема формальна система. Крім того, він вважає, що формальна семантика не є адекватним засобом для опису значення мовних виразів [11]. Він також пише про можливість використання висновків когнітивної граматики для когнітивного аналізу дискурсу: «Когнітивна граматика передбачає невід'ємний та тісний зв'язок між когнітивними структурами та дискурсом. <...> Когнітивна граматика пов'язана із дискурсом основним постулатом про те, що всі мовні одиниці беруться із конкретних прикладів використання мови» [12, с. 144].

За Р. Ленекером, існують такі широкі класи інтерпретації у когнітивних операціях, як фокусування, висвітлення, перспективізація, профілювання, специфікація, узагальнення [6, с. 6].

Специфікація спрямована на деталізацію інформації і виступає протилежним полюсом для схематизації, або узагальнення. Операція схематизації передбачає об'єктивацію поняття словом або цілим виразом і завжди містить як специфічні, так і схемні компоненти.

На лексичному рівні відношення між схемними і специфічними частинами поняття лежать в основі лексичних таксономій. Усі мовні узагальнення виникають шляхом схематизації більш специфічних структур.

У текстах німецькомовних фольклорних бувальщин сама реалізація може відбуватись, наприклад, заглибленням лексичних одиниць в узагальнювальний контекст. Розглянемо такий фрагмент:

Nachdem ein Bauer in der Mark sein Stück Land bestellt hatte, rüstete er zur Heimfahrt. Plötzlich erhob sich vor ihm auf dem Acker ein Haufen feuriger Kohlen. Voller Venvunderung trat er näher und bemerkte einen kleinen Teufel, der auf der Glut saß. „Du sitzt wohl auf einem Schatz?“ fragte der Bauer. „Ja“, entgegnete das Teufelchen, „ich sitze auf einem Schatz, der mehr Gold und Silber enthält, als du dein Lebtage je gesehen hast“ [8, с. 13-14].

У наведеному фрагменті відбувається специфікація схематичного компоненту *Schatz* (скарб), яким хвалиться чортеня, уточнюючи, що стільки золота та срібла, як в цьому скарбі, селянинові ніколи в житті не доводилось бачити. З точки зору граматики, ця когнітивна операція відповідає уточненню.

Когнітивна операція **фокусування** полягає у обиранні змісту знаку і розташуванні його складових на передньому і задньому планах. Крім того, ця операція тісно пов'язана з **висвітлюванням**. При цьому, як відомо, акценти створюють контекст. До того ж, фокусування впливає на способи формування складних мовних і мовленнєвих структур із простих. “Композиційна стежка” утворення образу-символу і концепту відмінні у тому розумінні, що у першому випадку це взаємодія композиційно-стилістичних рівнів бувальщини, а в іншому – “складання” концепту із його атрибутів.

Розглянемо фрагмент з бувальщини „*Stimmen aus Litzensee*“:

Wo heute in Berlin-Charlottenburg das Wasser des Lietzensees schimmert, lag früher ein wohl anzusehendes Dörfchen. Seit undenklichen Zeiten herrschte in seinem Teich der Wassermann. Die Dorfbewohner selbst lebten friedlich dahin, arbeiteten auf ihren Feldern und gingen sonntags zur Kirche. Ein Bauer war besonders fromm und gottesfürchtig. Bislang war er ein armer Mann, dessen Felder wenig Frucht trugen. Doch änderte sich das plötzlich [8, с. 9].

У наведеному фрагменті мають місце операції фокусування та висвітлювання. Від абстрактного *Dorfbewohner* у фокусі інтерпретатора опиняється лексема *Bauer* і в такий спосіб висувається на передній план для протиставлення основному текстовому концепту бувальщини. Крім того, тут задіяна також операція перспективізації – точка в часі переміщується з давніх давен на сучасність оповідача.

У рамках операції **профілювання** Р. Ленекер уводить визначення концептуальної бази і профілю. Концептуальна база становить увесь обсяг інформації, який активується знаком. Вчений називає профілем частину бази, яка формує саме значення знаку [5, с. 7]. Зазвичай декілька мовних виразів можуть активувати одну й ту саму концептуальну базу, при цьому профілі цих виразів можуть бути різними. Мовні вирази профілюють предмети і відношення. У профілюванні відношення його учасники можуть мати різний ступінь висвітленості (визначення і те, що визначають, непряме визначення, вихідна точка події і результат). Більш висвітлений учасник називається траектором, а менш висвітлений – орієнтиром. Поняття траектора і орієнтира розповсюджується на достатньо широкий спектр явищ [5, с. 7].

Виходячи з викладеної специфіки когнітивної операції висвітлення, стає зрозумілою різниця в її застосуванні при утворенні концепту бувальщини і образу-символу бувальщини. Концептуальною базою текстового концепту НАДПРИРОДНЕ німецькомовної фольклорної бувальщини виступає весь обсяг інформації, яка активізується назвою концепту: обсяг інформації в атрибутах і шаруваннях концепту, у фонових знаннях інтерпретатора про смисл назви. Кожний атрибут має свій профіль, різні профілі активують одну й ту саму концептуальну базу. Композиційна стежка об'єднує ці профілі в єдиний масив, встановлюючи ієрархію їхніх значень.

Розглянемо ілюстрацію застосування когнітивної операції висвітлення в німецькомовній фольклорній бувальщині «*Katzen unter dem Heuwagen*»:

Ein Bauer aus Ahrensdorf hatte auf den Schwenower Huschwiesen eine Fuhre Heu geladen. Auf dem Rückweg, das Gefährt befand sich gerade an der Kalbshücke, blieb der Wagen plötzlich stehen. Bauer mochte die Ochsen noch so sehr mit der Peitsche antreiben, die Fuhre bewegte sich nicht. Nun ging der Bauer dreimal um den Wagen herum und betete einen frommen Spruch. Aber auch das

half nichts. Plötzlich bemerkte er, wie sich unter seinem Wagen wilde Katzen bissen. Weil aber die Katzen von altersher Geschöpfe des Teufels sind, begann der Bauer geistesgegenwärtig alle Teufel aus der zu fluchen. Und siehe da: der Bann war gebrochen. Mit einem Mal drehten sich die Räder wieder, und die Ochsen stürmten mit dem Wagen davon, dass sie dem Bauern fast die Zügel entrissen [8, с. 9].

На цьому прикладі ми бачимо, як відбувається профілювання знаку *Geschöpfe des Teufels* через траектор *Katze*. Сама по собі лексема *Katze* не обов'язково має відношення до надприродних явищ і нечистої сили, яка перебуває в центрі уваги німецькомовних фольклорних бувальщин, але через застосування когнітивної операції висвітлення/профілювання в цьому фрагменті можемо спостерігати активацію концептуальної бази текстового концепту НАДПРИРОДНЕ.

Когнітивна операція перспективізації аналогічна точці зору, яка може змінюватись разом із розвитком сюжету. З огляду на це доречно застосувати до цієї когнітивної операції також смисл "аранжування огляду" (термін впроваджено С. О. Жаботинською [6, с. 7]), який містить різні аспекти відношень спостерігача (мовця і слухача) і дії, за якою спостерігають. У аранжуванні за замовчуванням, мовець і слухач перебувають у одній точці часу і простору, з якої спостерігають за подією, що відбувається. Відповідно до свого типового статусу аранжування за замовчуванням залишається непомітним, однак стає відчутним при різних відхиленнях, виражених у зміні форми і значень мовних виразів. До таких відхилень належать: а) мовленнєві акти, спрямовані не стільки на передачу інформації, скільки на взаємодію комунікантів; б) приналежність ситуації, яка описується, до нереального світу; в) зміна позиції спостерігача зі статичної на динамічну; г) розподіл комунікантів у просторі й часі [5, с. 7]. Традиційна структура та композиція німецькомовної фольклорної бувальщини впливають на можливість зміни перспективи (або точки огляду). Завдяки цьому вважаємо надання смислу "аранжування" огляду загальної когнітивної операції перспективізації цілком виправданим.

Розглянемо такий приклад:

Auf dem Weg von Bietikow nach Dreesch liegen kurz hinter den letzten Häusern des Dorfes mehrere Kreuzweger an denen sich mysteriöse Vorgänge abspielen sollen. Besonders an der Brücke über den Verbindungsgraben ben zwischen Aalsee und Prähnsee sei es nicht geheuer, sagen Alteingesessene, dort gehe der weiße Schnitter um. Zu Lebzeiten stand er bei einem Drenser Bauern in Dienst. Beide, Herr und Knecht, waren böse und schlecht. Auch fluchten sie beinahe nach jedem Satz. Dann aber hat der Teufel doch einmal das letzte Wort gesprochen [8, с. 12].

У наведеному фрагменті бувальщини можемо спостерігати перетинання двох світів – людського та надприродного, – завдяки чому застосовується когнітивна операція перспективізації до опису-

ваного бувальщиною простору (в цьому випадку перспектива зміщується з селища в цілому на конкретне місце появи надприродної сили *der weiße Schnitter*) та часу (мовець «переносить» слухача з часів, коли була живою людиною, яка перетворилась на надприродну силу, на теперішній для мовця час).

Більша частина текстів німецькомовних фольклорних бувальщин повідомляють про зустріч людини із надприродними явищами і сутностями або містять спроби їх пояснити, отже, джерелом сюжету в них є нереальне або фантастичне. З цієї причини в цих текстах не діє аранжування за замовчуванням: ми не можемо повністю стверджувати, що ситуація, що описується, належить до нереального світу, але описувані події стосуються в першу чергу саме нереального, надприродного. Крім того, оскільки однією з характерних ознак бувальщини є вказівка на просторову точку та/або час, коли відбувалось описуване, маємо четверте з описаних вище відхилень, які не дають змоги застосувати аранжування за замовчуванням. До того ж, розбіжність аранжування огляду в оповідача та інтерпретатора спостерігається в експліцитній та імпліцитній моралі бувальщини: обидва комуніканти розділені самим фактом перебування по різні боки дидактичного процесу як настановлююча і сприймаюча сторони.

У сучасній когнітивній науці поняттям "мапування" позначають процес усвідомлення одних об'єктів і явищ через призму інших. У когнітивній поетиці загальний процес розумової діяльності людини розглядають як аналогове усвідомлення, яке є підґрунтям не лише для метафори, але і метонімії та оксюморона. У свою чергу аналогове мапування розглядається як набір когнітивних операцій проектування якоїсь частини структури знань, які представлені образами-схемами із сфери джерел і цілей.

Операція мапування [1, с. 37; 9, с. 167; 10, с. 211], складається із низки дій, або когнітивних процедур: пошук матеріалу та інструментів для втілення замислу, виконання роботи, що є одяганням концептів у словесний одяг. Автор замислу твору має внутрішній лексикон і ментальні простори, які упорядковані на різних осях (парадигматика і синтагматика мовних одиниць), а також вибудовані зв'язки між сутностями (різні типи семантичних значень мовленнєвих одиниць: денотативні і сигніфікативні, референційні та імплікативні). Окрім того, автор має певні словоформи і стереотипні вирази, а також і аксесуари, до яких належать мотиви, сюжети та інтертекст. З огляду на це мапування у словесних поетичних образах визначається, за Л. І. Белеховою, як проекція ознак, властивостей і протилежних, але онтологічно споріднених якостей сутностей із сфери джерела на сутності із сфери цілі [1, с. 37]. Різновидами мапування є атрибутивне, релятивне, ситуативне, субститутивне, контрастивне і наративне [1, с. 38-43].

Атрибутивне мапування – це когнітивна операція проектування ознак, властивостей, харак-

теристик сутності у рамках поетичного образу у сфері джерела на сутність із сфери цілі. Такий вид мапування є найпростішим і найуживанішим механізмом утворення словесного образу. Зазвичай він стосується метафори, епітету та порівняння, вираженим словосполученням або простим реченням. Тексти німецькомовних фольклорних бувальщин містять багато прикладів такого виду мапування:

Das Gespann des Bauern war hinterhergerast, über beide Brücken, dem Haus zu, bis auf den Hof, Endlich hielten die Pferde an, über und über schaubedeckt und zitternd wie Espenlaub [8, с.15].

Тут відбувається мапування поведінки осинового листя під час вітру на стан коней: *PFERDE sind wie ESPENLAUB, denn sie zittern*. Або: *Voller Wut über die verlorene Seele stürzte der Teufel mit fürchterlichem Geheul dem Fisch in den See nach*. +> *TEUFEL ist wie CONTAINER, denn er ist voll; WUT ist wie STOFF, denn er ist im Container*. В даному прикладі чорт імпліцитно порівнюється із певним контейнером, який можна наповнити, наприклад, почуттям.

Релятивне мапування – це проектування відношень, зазвичай причинно-наслідкового характеру, в результаті чого сутності у сферах джерела і цілі виражають схожі емоції і стан.

Am Dom zu Brandenburg befindet sich über dem Haupteingang ein aus Stein gemeißeltes altes Bild, das einen Fuchs in einer Mönchskutte zeigt. Er predigt zuerst einer Versammlung von Gänsen, und am Ende trägt er eine von ihnen in seinem Rachen davon [8, с. 199].

У сутності царини джерела «Fuchs – лис» немає спільних ознак або якостей, які відповідали б ознакам або якостям царини мети «Mönch – монах», однак цей образ стає зрозумілим завдяки почуттям, які викликала поведінка певних монахів у їхньої пастви, яка почувалася безсилою, наче гуси перед лисом.

Ситуативне мапування є проектування художніх ситуацій і подій, які відображаються у сфері джерела на сферу цілі словесного образу. Найбільш розповсюдженим тут є проектування дій. Наприклад: *Wenn die Sonne vom höchsten Punkt ihrer Bahn aus dem wolkenlosen Himmel strahlt, betritt die Mittagsfrau die Felder*. Цей приклад ілюструє мапування атрибуту дороги на переміщення сонця в небі: *HIMMEL ist wie VANN, denn darauf geht die Sonne*.

Субститутивне мапування – це операція ідентифікації імпліцитних зв'язків між варіантами референтів концепту і проектування на іншу сутність цієї ж сфери словесного образу шляхом лінгвокогнітивної процедури заміщення. Остання полягає у пошуку серед спектру референційних значень концепту таких, які можуть заміщати одне одного. У семантичному плані аналогове мапування спричиняє зміщення у значенні слова, а субститутивне мапування – до зміщення у референції, що відповідає за собою метонімії та перифразу. Прикладом може слугувати наступний фрагмент, в якому метонімічний перифраз доповнюється метафорою:

Noch vor Sonnenaufgang begab er sich mit der Sense zum Feld und begann das taufrische Erbsengebüsch zu mähen. Da zerschnitt ein erschütternder Schrei die Morgenluft. Der Hauer erblickte vor sich einen Zwerg, dem er ins Bein gehauen hatte [8, с. 18].

+> *SCHREI ist wie MESSER, denn er kann etwas zerschneiden; LUFT ist wie STOFF, denn sie kann zerschnitten werden; SCHREI steht für ZWERG, denn der Zwerg kann schreien*. +> *Der Zwerg schrie*. Відбувається мапування референту ZWERG на референт SCHREI.

Контрастивне мапування – це проектування онтологічних властивостей однієї сутності на протилежні онтологічні властивості іншої сутності. Така когнітивна операція може бути виражена засобами оксиморону, антитези, гіперболи, парадоксу та зєвгми. Наприклад:

Aber schon nach ein paar Schritten kam hm ein großer, hoch beladener Heuwagen entgegen. Starr vor Staunen bemerkte der Fischer, dass diesen gewaltigen Wagen vier kleine Mauslein zogen [8, с. 212-213].

+> *KLEINE MÄUSLEIN sind wie GROSSE STARKE PFERDE, darum können sie den großen, hoch beladenen Wagen mühelos ziehen*. Спостерігаємо засіб парадоксу, який ґрунтується на проектуванні онтологічних властивостей коней на властивості мишей у ході операції контрастивного мапування.

3. Висновки. Наведений опис різних видів мапування окреслює когнітивний інструментарій утворення і обробки фольклорного дискурсу, який є базою дослідження когнітивного аспекту німецькомовної фольклорної бувальщини. При цьому операції мапування корелюють із операціями когнітивної граматики, які застосовуються у якості універсального підходу для будь-якого типу дискурсу. В контексті дослідження дискурсу німецькомовної фольклорної бувальщини операції мапування доповнюють і деталізують загальний підхід до дослідження когнітивних операцій, які застосовуються у будь-якому типі дискурсу. “Композиційна стежка” формує лінгвістичний об’єкт, яким є текстовий концепт німецькомовної фольклорної бувальщини НАДПРИРОДНЕ, складаючи його із притаманних йому атрибутів. Таким чином утворюється надійна основа для формування системних когнітивних зв’язків у лінгвістичному об’єкті. Описані операції специфікації – схематизації, висвітлення, фокусування відбиваються також у конкретних видах мапування, що уточнює когнітивний механізм фольклорного дискурсу. Викладені дві парадигми когнітивних операцій (мапування і когнітивні операції на основі когнітивної граматики) доповнюють одна одну і забезпечують більш глибоке розуміння когнітивної основи німецькомовних фольклорних бувальщин.

Перспективою подальшого дослідження є більш детальне дослідження специфіки та частотності поєднання наведених когнітивних операцій в текстах німецькомовних фольклорних бувальщин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л. І. Глосарій з когнітивної поетики. Херсон, 2004. 122 с.
2. Белозерова Е. М. Анализ речевого акта намекания в свете когнитивной грамматики Р. Ленекера. Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2015. № 1155. С. 23–27.
3. Бондаренко Е. В. Когнитивная метафора времени в поэтическом дискурсе: Трансформация метафоры У. Одена в творчестве И. Бродского. Русская филология: Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г.С. Сковороды. 2014. № 3 (52). С. 1–6.
4. Гаврилова Т. А., Хорошевский В. Ф. Базы знаний интеллектуальных систем. Санкт-Петербург, 2000. 384 с.
5. Гончарук О. М. Когнітивні операції у дискурсі англомовної байки. Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2010. № 930. С. 31–36.
6. Жаботинская С. А. Ономазиологические модели и событийные схемы. Вестник ХНУ им. В.Н. Каразина. 2009. № 837. С. 3–14.
7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика. Полтава: Довкілля, 2006. 716 с.
8. Der Listige Schmied und andere Volkssagen um Stände und Berufe aus dem Brandenburgischen. Berlin: Die Wirtschaft. 1989. 352 S.
9. Kövecses Z. Metaphor: Does it constitute or reflect cultural models? Metaphor in Cognitive Linguistics. Selected Papers from the Fifth International Cognitive Linguistics Conference / Ed. by R. W. Gibbs, G. J. Steen. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 1997. P. 167–188.
10. Lakoff G. The contemporary theory of metaphor. Metaphor and Thought / Ed. by A. Ortony. Cambridge: Cambridge Univ. Press, 1993. P. 202–251.
11. Langacker R. W. Discourse in Cognitive Grammar. Cognitive Linguistics. 12-2. 2002. P. 143–188.
12. Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites. Stanford : Stanford University Press. 1987. 540 p.

REFERENCES

1. Byelyexova, L. I. (2002) Glosarij z kognityvnoyi poetyky. [Glossary of cognitive poetics]. Kherson.
2. Belozerova, Ye. M. (2015) Analiz rechevogo akta namekanija v svete kognitivnoj grammatiki R. Lenekera. [Analysis of implying speech act in terms of R. Langacker's cognitive grammar]. Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V.N. Karazina. – V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Messenger, 1155, 23-27 (in Russian).
3. Bondarenko, Ye. V. (2014) Kognitivnaja metafora vremeni v poeticheskom diskurse: Transformacija metaforiki U. Odena v tvorchestve I. Brodskogo [Cognitive metaphor of time in poetic discourse: Transformation of W. Auden's metaphors in J. Brodsky's works]. Russkaya filologiya: Vestnik Kharkiv. nats. pedagog. un-tu im. G.S. Slovorody. – Russian philology: G.S. Skovododa Kharkiv National Pedagogic Univ. Messenger, 3 (52), 1–6 (in Russian).
4. Gavrilova, T. A., and Horoshevskij, V. F. (2000) Bazy znaniy intellektual'nyh system. [Knowledge bases of intelligent systems]. Saint Petersburg.
5. Goncharuk, O. M. (2010) Kognityvni operaciyi u dyskursi anglo-movnoyi bajky. [Cognitive operations in discourse of English fables]. Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V.N. Karazina. – V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Messenger, 930, 31–36.
6. Zhabotinskaja, S. A. (2009) Onomasiologicheskie modeli i sobytijnye shemy. [Onomaseological models and event schemes]. Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V.N. Karazina. – V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Messenger, 837, 3–14.
7. Selivanova, O. O. (2006) Suchasna lingvistyka. [Modern linguistics]. Poltava: Dovkillya.
8. Der Listige Schmied und andere Volkssagen um Stände und Berufe aus dem Brandenburgischen. Berlin. 1989.
9. Kövecses, Z. (1997) Metaphor: Does it constitute or reflect cultural models? Metaphor in Cognitive Linguistics. Selected Papers from the Fifth International Cognitive Linguistics Conference, 167–188.
10. Lakoff, G. (1993) The contemporary theory of metaphor. Metaphor and Thought, 202–251.
11. Langacker, R. W. (2002) Discourse in Cognitive Grammar. Cognitive Linguistics. 12-2. P. 143–188.
12. Langacker R. W. Foundations of Cognitive Grammar. Vol. 1: Theoretical Prerequisites. Stanford : Stanford University Press. 1987. 540 p.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Бучина Екатерина Владимировна – аспирант кафедри німецької філології і перекладу Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна; e-mail: puschkarskaja@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3314-6941>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=Sp3cBRoAAAAJ&hl=en&authuser=2>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Kateryna_Buchina

Buchina Kateryna – PhD student at German philology and translation department of V.N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: puschkarskaja@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3314-6941>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=Sp3cBRoAAAAJ&hl=en&authuser=2>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Kateryna_Buchina

УДК 811.111'38:821.111

DOI: 10.26565/2227-8877-2019-90-07

Чуттєво-поняттєвий складник концептуальної бінарної опозиції ЛЮДИНА – ТЕХНІКА у творчості Рея Бредбері

Подсевак К. С.

викладач кафедри англійської мови факультету перекладознавства Київського національного лінгвістичного університету; e-mail: 29tikaol@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2114-4471>;
GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?view_op=new_articles&hl=ru&imq=Kateryna+Podsievak#;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Kateryna_Podsievak
(Київ)

Статтю присвячено вивченню чуттєво-поняттєвого складника концептуальної бінарної опозиції ЛЮДИНА – ТЕХНІКА у творчості Рея Бредбері. Актуальність теми зумовлено незгасаючим інтересом науковців до вивчення бінарної опозиції, а також тим фактом, що двоїстість сприйняття навколишнього світу призводить до того, що письменники, серед яких і Рей Бредбері, які замислюються над духовними цінностями людства та сутністю оточуючого всесвіту, вдаються до бінарних опозицій як засобу передати своє ставлення до них. У ході дослідження визначено теоретичні передумови подвійності людського сприйняття; досліджено методологію фреймового аналізу концептів як членів бінарної опозицій та характеристику концептів ЛЮДИНА і ТЕХНІКА як опозицій у творчості Рея Бредбері. Дослідження демонструє, що існування бінарних опозицій у художньому тексті зумовлене самою природою літературної творчості. Бінарна опозиція у художньому тексті наповнюється чуттєво-поняттєвим змістом, а отже аналіз бінарних опозицій у творчості окремого письменника дозволяє визначити особливості його світосприйняття та глибше пізнати його картину світу. Бінарні опозиції реалізуються у вигляді опозиції концептів як базових одиниць мисленнєвого коду людини з відносно упорядкованою внутрішньою структурою. Вивчення концептів відбувається через побудову фреймів як засобу узагальненої візуальної схематизації концепту, який розглядається та моделюється на матеріалі відповідних джерел, зібраних у єдину систему дослідницько-ілюстративних ресурсів, та їх графічної репрезентації, яка дозволяє унаочнити складові кожного концепту та здійснити аналіз параметрів, за якими такі концепти протиставляються автором художнього твору. Виявлено, що бінарна опозиція ЛЮДИНА – ТЕХНІКА у творах Рея Бредбері реалізується як опозиція ключових слотів даних концептів та може сприйматися як пряме протиставлення таких слотів, як живий – неживий на основі особливостей функціонування, почуття – бездушність на основі здатності до емоційного сприйняття дійсності, цікавість – статичність на основі здатності до пізнання навколишнього світу та ТВОРЧІСТЬ – ХИЖІСТЬ як основні цілі людини і техніки.

Ключові слова: бінарна опозиція, концепт, людина – техніка, наукова фантастика, Рей Бредбері, фрейм.

Подсевак Е. С. Чувственно-понятийная составляющая концептуальной бинарной оппозиции ЧЕЛОВЕК – ТЕХНИКА в творчестве Рея Бредбери. Стаття посвящена изучению чувственно-понятийной составляющей концептуальной бинарной оппозиции ЧЕЛОВЕК – ТЕХНИКА в творчестве Рея Бредбери. Актуальность темы обусловлена неугасающим интересом ученых к изучению бинарной оппозиции, а также тем фактом, что двойственность восприятия окружающего мира приводит к тому, что писатели, среди которых и Рей Бредбери, которые задумываются над духовными ценностями человечества и сущности окружающего вселенной, прибегают к бинарным оппозициям как средству передать свое отношение к ним. В ходе исследования определены теоретические предпосылки двойственности человеческого восприятия; исследовано методологию фреймового анализа концептов как членов бинарной оппозиции и представлена характеристика концептов ЧЕЛОВЕК и ТЕХНИКА как оппозиций в творчестве Рея Бредбери. Исследование показывает, что существование бинарных оппозиций в художественном тексте обусловлено самой природой литературного творчества. Бинарная оппозиция в художественном тексте наполняется чувственно-понятийным содержанием, а следовательно анализ бинарных оппозиций в творчестве отдельного писателя позволяет определить особенности его мировосприятия и глубже познать его картину мира. Бинарные оппозиции реализуются в виде оппозиции концептов как базовых единиц мыслительного кода человека с относительно упорядоченной внутренней структурой. Изучение концептов происходит путем построения фреймов как средства обобщенной визуальной схематизации концепта, который рассматривается и моделируется на материале соответствующих источников, собранных в единую систему исследовательско-иллюстративных ресурсов, и их графической репрезентации, которая позволяет представить наглядно составляющие каждого концепта и осуществить анализ параметров, по которым такие концепты противопоставляются автором художественного произведения. Выведено, что бинарная

опозиція ЧЕЛОВЕК – ТЕХНИКА в произведениях Рэя Брэдбери реализується як опозиція ключевих слотов даних концептів і можею восприниматься як прямое противопоставление таких слотов, как ЖИВОЙ – НЕЖИВОЙ на основе особенностей функционирования, ЧУВСТВА – БЕЗДУШИЕ на основе способности к эмоциональному восприятию действительности, ИНТЕРЕС – СТАТИЧНОСТЬ на основе способности к познанию окружающего мира и ТВОРЧЕСТВО – ХИЩНОСТЬ как основные цели человека и техники.

Ключевые слова: бинарная опозиция, концепт, ЧЕЛОВЕК – ТЕХНИКА, научная фантастика, Рэй Брэдбери, фрейм.

Podsievak K. Sensual and conceptual component of the conceptual binary opposition HUMAN BEING – TECHNOLOGY in the works by Ray Bradbury. The article is focused on the study of the sensual and conceptual component of the conceptual binary opposition HUMAN BEING – TECHNOLOGY in Ray Bradbury's works. The relevance of the research is based on the constant interest of the scientists in the study of binary opposition. The duality of world perception results in writers' (including Ray Bradbury) using binary oppositions as a means of conveying their own attitude to the spiritual values on mankind and the very sense of the world. The research identifies the theoretical prerequisites for the duality of human perception; reveals the methodology of frame analysis of concepts as members of binary oppositions; investigates the characteristics of concepts HUMAN BEING and TECHNOLOGY as oppositions in Ray Bradbury's works. The study shows that binary oppositions in the fictional text are preconditioned by the very nature of fiction. Binary oppositions in the fictional text have sensual and conceptual content, thus, the analysis of binary oppositions in the works of a writer gives the opportunity to identify the peculiarities of the writer's worldview and to understand it in a more profound way. Binary oppositions are realized in the form of opposition of concepts as basic units of the cognitive code of humans with a relatively ordered internal structure. The study of concepts is carried out through the construction of frames as a means of generalized visual concept scheme. It is based and modeled on the relevant sources, collected in a single system of research and illustrative resources, and their graphical representation. This gives the possibility to identify the components of each concept and to analyze the parameters which the author considers to oppose the concepts. It is revealed that the binary opposition HUMAN BEING – TECHNOLOGY in Ray Bradbury's works is represented as an opposition of the key slots of these concept. Thus, it can be considered as a direct opposition of such slots as: ANIMATE – INANIMATE on the basis of functioning; FEELING – INSENSIBILITY on the basis of emotional capability of the world perception; INTEREST – STATIVITY on the basis of the cognitive abilities, and CREATIVITY – PREDATION on the basis of the principle aim of a human being and technology.

Keywords: binary opposition, concept, HUMAN BEING – TECHNOLOGY, science fiction, Ray Bradbury, frame.

1. Вступ.

Постановка проблеми. Бинарна модель світу є спільною для людства психологічною основою сприйняття дійсності, і саме опозиція стає найважливішою моделлю її інтерпретації [3, с. 3]. Існування бинарних опозицій у художньому тексті зумовлене самою природою літературної творчості. Бинарна опозиція є концептуальним явищем; у художньому тексті вона додатково проявляється на основі протиставлення понять, наповнених чуттєво-поняттєвим змістом, а отже, аналіз бинарних опозицій у творчості окремого письменника дозволяє визначити особливості його світосприйняття та глибше пізнати його картину світу.

Актуальність теми дослідження зумовлена незгасаючим інтересом науковців до явища бинарної опозиції та доцільністю вивчення опозиції ЛЮДИНА – ТЕХНІКА у творчості Рея Бредбері з огляду на специфічне сприйняття науково-технічного прогресу письменником та тематикою його творів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бинарні опозиції на сучасному етапі розвитку лінгвістики знайшли досить широке відображення у науковій літературі [1; 2; 3; 5; 9; 11]. З огляду на те, що початковий характер діалектичних уявлень про світоустрій є двоїстим, цілком зрозуміло є прихильність письменників, таких, як відомий американський письменник Рей Бредбері, які замислюються над духовними цінностями людства та сутністю оточуючого всесвіту, до бинарних опозицій як засобу передати своє ставлення до них.

Творчість Рея Бредбері проникнута протестом проти бездуховності «цивілізації споживання» з її гіпертрофовано розвиненою технікою, яка стала компонентом деградуючої масової культури, пригнічуючи людську індивідуальність. Фантастика Бредбері не концентрується на перевагах досягнень науки і техніки як таких. Для автора головне – морально-психологічні наслідки технічного прогресу, що зумовлює можливість протиставлення людини і техніки у творчості письменника. Саме протиставлення, бинарна опозиція ЛЮДИНА – ТЕХНІКА займає одну із ключових ролей у науково-фантастичній прозі автора. При цьому очевидно, що на сучасному етапі творчість Рея Бредбері та функціонування у ній бинарної опозиції ЛЮДИНА – ТЕХНІКА знайшла у лінгвістиці недостатнє відображення.

Мета статті – вивчити чуттєво-поняттєві складові концептів ЛЮДИНА та ТЕХНІКА у творчості Рея Бредбері з огляду на можливість виявлення слотів для порівняння концептів як членів бинарної опозиції у творчості Рея Бредбері.

У ході дослідження було вирішено такі взаємопов'язані **завдання**: визначення теоретичних передумов подвійності людського сприйняття; дослідження методології фреймового аналізу концептів як членів бинарної опозицій та характеристика концептів ЛЮДИНА і ТЕХНІКА як опозицій у творчості Рея Бредбері.

2. Фреймова структура чуттєво-поняттєвого складника концептуальної бинарної опозиції ЛЮДИНА – ТЕХНІКА у творчості Рея Бредбері.

Об'єктом дослідження є концепти людина і техніка як члени бінарної опозиції у творчості Рея Бредбері.

Предмет дослідження – фреймова структура чуттєво-поняттєвого складника концептів людина і техніка у творчості Рея Бредбері, що містять протилежні слоти, які дають можливість здійснити порівняльний аналіз представлених концептів.

Теоретичні основи дослідження. Подвійність людського сприйняття має генетичний характер. Ці опозиції вийшли з природних структур симетрії і асиметрії й генетично закріпились на найбільш ранніх стадіях антропогенезу. Н. С. Трубецький, засновник теорії бінарних опозицій, зазначав, що бінарність сприйняття навколишнього світу обумовлена вже суто фізіологічними причинами, насамперед тим, що мозок людини розділений на дві півкулі, кожна з яких виконує свою функцію; людина має два ока, два вуха, дві ніздрі, дві руки і дві ноги. Він указував, що «дві речі можуть відрізнитися одна від одної лише у випадку, коли вони протиставлені одна одній, іншими словами, лише коли між ними існують відношення протиставлення, або опозиції» [11, с. 36–37].

Нейропсихологи Дж. Д. Вуд і Дж. Петрілієрі указують на те, що дослідження у сфері неврології людських емоцій висвітлили природу цієї властивої людині дуалістичної психологічної картини [16, с. 31]. Зокрема, за даними Дж. Леду, будь-який стимул, що надходить у нашу центральну нервову систему, негайно передається в двох напрямках. Один напрямок робить інформацію доступною для кори головного мозку, яка здійснює когнітивну, логічну обробку і точне розпізнавання. Другий шлях переносить інформацію до мигдалеподібного тіла, крихітної, але важливої підкоркової структури, опосередковуючи емоційну реакцію на об'єкт. Кора і мигдалеподібне тіло активуються приблизно одночасно. Проте, саме мигдалеподібне тіло вирішує, подобається нам цей об'єкт, чи ні (і часто ініціює поведінкову реакцію), перш ніж корі навіть удається «зрозуміти», чим є об'єкт насправді, і задовго до того, як людина переходить до свідомого мислення або свідомого почуття [13, с. 53; 14, с. 265]. Іншими словами, наш мозок дає емоційний «ярлик» кожному об'єкту, сприймаючи його як «хороший» або «поганий» ще до того, як ми усвідомлюємо, чим саме є цей об'єкт [16, с. 31].

На думку В. Г. Таранця, дуалістичне світосприйняття є характерним для людини споконвіку [10, с. 22], а століття науково-технічного прогресу, за В. Г. Баранцевим, сформували у свідомості людства схильність до аналізу, що починається з розрізнення, зіставлення, протиставлення, і число елементів в окремому акті може бути різним. Найпростіший варіант такого розрізнення – дихотомія, розщеплення на дві частини, що стає причиною появи бінарних опозицій, діад. Такий спосіб

сприймання навколишнього світу став домінуючим [1, с. 6], однак біполярність часто не проявляється у своєму крайньому, «чистому» вигляді як жорстка двоїста структура. Людське рефлектує свідомість збагачує дану схему [9, с. 9].

Філософська значимість ідеї про бінарну інтерпретацію світу людиною полягає в тому, що в бінарній організації світу первісною людиною був знайдений готовий графарет, яким вона користувалася при класифікації явищ та образів зовнішнього світу [2, с. 56]. Сприйняття й усвідомлення предмета (ідеального чи реального) як поєднаних протилежностей, що водночас борються, було стабільним фактом в історії європейської філософсько-діалектичної культури (античної, доби Відродження, класичної, марксистської, післякласичної) [5, с. 15].

Літературознавці досить активно використовують поняття «бінарна опозиція» при описі внутрішньо суперечливих художніх явищ [9, с. 10]. Бінарні опозиції реалізуються як опозиції концептів. Концепт розглядається як дискретне ментальне утворення, базова одиниця мисленнєвого коду людини з відносно упорядкованою внутрішньою структурою, що складає результат пізнавальної (когнітивної) діяльності особистості та суспільства, несучи комплексну, енциклопедичну інформацію про певний предмет або явище, про інтерпретацію даної інформації суспільною свідомістю та про відношення суспільної свідомості до даного явища або предмета [7, с. 34].

Одним із провідних напрямків сучасних когнітивних досліджень є вивчення структурованих знань, що подаються у вигляді особливих когнітивних моделей – фреймів. У рамках поточного дослідження фрейм використовується як засіб узагальненої візуальної схематизації концепту, який розглядається та моделюється на матеріалі відповідних джерел, зібраних у єдину систему дослідницько-ілюстративних ресурсів [8, с. 69].

Фрейми розуміються як різновиди концептів [8, с. 69]. Будь-який фрейм графічно репрезентується як мережа вузлів та зв'язків між вузлами [4, с. 243; 15, с. 212]. Образ перекидає місток між логічним науковим поняттям як знанням про денотат, максимально абстрагованим від його численних конкретних референтів, і повсякденним поняттям, що наближається до уявлення за розмаїттям конкретних чуттєво сприйманих ознак референта [6, с. 95], отже, саме образна складова концепту дозволяє визначити його чуттєво-поняттєві показники у текстах художньої літератури.

Методи дослідження включають методіку фреймового аналізу концептів та їх подальше зіставлення з метою узагальнення результатів. У процесі художньої концептуалізації фрейми заповнюються фактами, дійсними для конкретної практичної ситуації, що вербалізуються конкретними лексичними та лексико-стилістичними мовними одиницями, тому

слоти концептів ЛЮДИНА та ТЕХНІКА у дослідженні виділено на основі аналізу змісту аналізованих текстових фрагментів, які передають образи людини та техніки у творах письменника, з урахуванням можливості їх зіставлення або протиставлення.

Практичні результати. У статті розглядається зміст понять ЛЮДИНА та ТЕХНІКА на прикладі твору Рея Бредбері «451 градус за Фаренгейтом». Ключові слоти концепту ЛЮДИНА, на яких будується його опозиція із концептом ТЕХНІКА, представлено на рис. 1.

Зокрема, слот живий концепту ЛЮДИНА у творчості Рея Бредбері реалізується через зображення діяльній природи людини, її змінності, творчої діяльності: *And as many times he came out of the house and Clarisse was there somewhere in the world. Once he saw her shaking a walnut tree, once he saw her sitting on the lawn knitting a blue sweater, three or four times he found a bouquet of late flowers on his porch, or a handful of chestnuts in a little sack, or some autumn leaves neatly pinned to a sheet of white paper and thumb-tacked to his door* [12, с. 11]. Слот живий також представлено через нерозривний зв'язок людини з природою, їх єдність, пізнання людиною природи протягом її життя: *Let's talk about something else. Have you ever smelled old leaves? Don't they smell like cinnamon? Here. Smell* [12, с. 13].

Саме зі слотом ЖИТТЯ пов'язані всі інші слоти концепту ЛЮДИНА. Зокрема, слот почуття вербалізується через номінацію конкретних почуттів (*"Why is it," he said, one time, at the subway entrance, "I feel I've known you so many years"* [12, с. 13]; *Montag stood, letting the fears pass, by the drop-hole* [12, с. 12]; *"Because I like you," she said, "and I don't want anything from you. And because we know each other"* [12, с. 13]; *Only the man with the Captain's hat and the sign of the Phoenix on his hat, at last, curious, his playing cards in his thin hand, talked across the long room* [12, с. 12]), зовнішніх ознак переживання людиною почуттів (*The Hound half rose in its kennel and looked at him with green-blue neon light flickering in its suddenly activated eyebulbs. It growled again, a strange rasping combination of electrical sizzle, a frying sound, a scraping of metal, a turning of cogs that seemed rusty and ancient with suspicion. "No, no, boy," said Montag, his heart pounding* [12, с. 12]; *He stepped off in the half-lit deck of the upper level. He was trembling and his face was green-white* [12, с. 12]), дій, викликаних цими почуттями (*Montag touched the muzzle... The Hound growled. Montag jumped back* [12, с. 12]), а також образних номінацій почуттів (*The room was blazing hot, he was all fire, he was all coldness; they sat in the middle of an empty desert with three chairs and him standing, swaying, and him wait-*

ing for Mrs. Phelps to stop straightening her dress hem and Mrs. Bowles to take her fingers away from her hair [12, с. 47]).

Слот ЦІКАВІСТЬ реалізується, у першу чергу, через лексичні одиниці, що номінують процес мислення: *But Montag did not move and only stood thinking of the ventilator grille in the hall at home and what lay hidden behind the grille* [12, с. 12]. ЦІКАВІСТЬ реалізується через прагнення людини до відкриттів, навіть якщо ці відкриття стосуються буденного

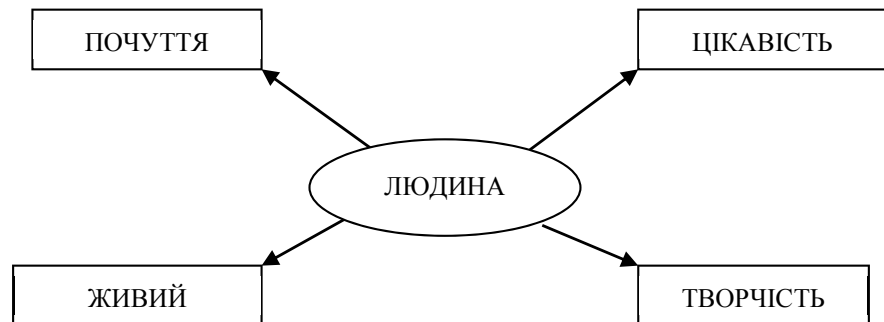

Рисунок 1. Ключові слоти концепту ЛЮДИНА у творчості Рея Бредбері

життя: *One time, when he was a child, in a power-failure, his mother had found and lit a last candle and there had been a brief hour of rediscovery, of such illumination that space lost its vast dimensions and drew comfortably around them, and they, mother and son, alone, transformed, hoping that the power might not come on again too soon...* [12, с. 3].

Слот ТВОРЧИСТЬ концепту ЛЮДИНА реалізовано через зв'язок людини з її творами, зокрема, книгами: *A fountain of books sprang down upon Montag as he climbed shuddering up the sheer stair-well* [12, с. 17]. Саме книга як прояв творчої природи людини наділяється в романі майже властивостями живої істоти, вона є одним із персонажів твору.

Ключові слоти концепту ТЕХНІКА, на яких будується його опозиція із концептом ЛЮДИНА, представлено на рис. 2.

Ключовим слотом концепту ТЕХНІКА постає слот НЕЖИВИЙ, що, зумовлено прямою характеристикою техніки словом *dead*: *"Hello," whispered Montag, fascinated as always with the dead beast, the living beast* [12, с. 11]. Слот НЕЖИВИЙ демонструється також через опис складових механічних творінь, які складаються із шестерінь та металевих деталей, які, до того ж, потенційно можуть зашкодити людині: *Three seconds later the game was done, the rat, cat, or chicken caught half across the areaway, gripped in gentling paws while a four-inch hollow steel needle plunged down from the proboscis of the Hound to inject massive jolts of morphine or procaine* [12, с. 11].

Слот БЕЗДУШНІСТЬ реалізується в тому, що механічні творіння представлені у творах Рея Бредбері

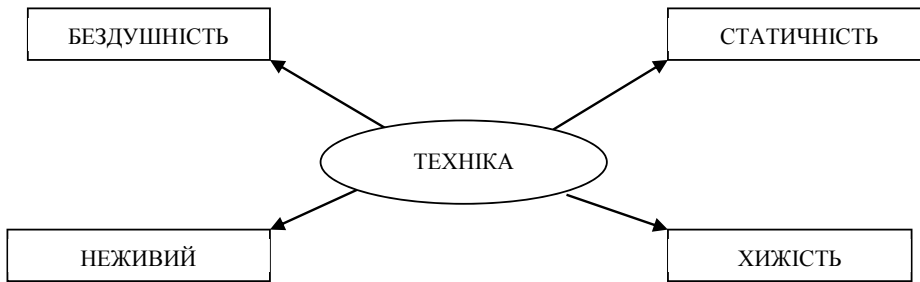

Рисунок 2. Ключові слоти концепту ТЕХНІКА у творчості Рея Бредбері

у протиставленні їх характеристик базовим характеристикам людини: *The Mechanical Hound slept but did not sleep, lived but did not live in its gently humming, gently vibrating, softly illuminated kennel back in a dark corner of the firehouse* [12, с. 11].

Наявність слота СТАТИЧНІСТЬ, у першу чергу, пов'язана з тим, що техніка – це перелік закладених у неї функцій, які не розвиваються: *Come off it. It doesn't like or dislike. It just "functions". It's like a lesson in ballistics* [12, с. 12]. Всі «людські» характеристики техніки у творах Рея Бредбері обумовлені особливостями її створення, наприклад, пам'ять описується як набір хімічних елементів, які завжди можна відтворити, тобто, однакових «пам'ятей» може бути безліч: *It would be easy for someone to set up a partial combination on the Hound's "memory," a touch of amino acids, perhaps* [12, с. 12]. Коли Монтег знаходить свою дружину, яка намагалася покінчити з собою, в його уяві постає ідея про техніку як прив'язку до чогось несправжнього: *His wife stretched on the bed, uncovered and cold, like a body displayed on the lid of a tomb, her eyes fixed to the ceiling by invisible threads of steel, immovable* [12, с. 5]. Слот СТАТИЧНІСТЬ у цьому випадку вербалізовано через опис того, що, коли людина повністю покладається на техніку, розвиток її внутрішньої природи призупиняється.

Слот ХИЖІСТЬ у творах Рея Бредбері передається через уподібнення техніки хижій тварині: *The dim light of one in the morning, the moonlight from the open sky framed through the great window, touched here and there on the brass and the copper and the steel of the faintly trembling beast* [12, с. 11]. Всі рухи такої тварини

покликані забезпечувати швидку атаку супротивника, потенційно – людини (*Light flickered on bits of ruby glass and on sensitive capillary hairs in the nylon-brushed nostrils of the creature that quivered gently, gently, gently, its eight legs spidered under it on rubber-padded paws* [12, с. 11]), а головна мета такої техніки – вполювати жертву (*At night when things got dull, which was every night, the men slid down the brass poles, and set the ticking combinations of the olfactory system of the Hound and let loose rats in the firehouse area-way, and sometimes chickens, and sometimes cats that would have to be drowned anyway, and there would be betting to see which the Hound would seize first* [12, с. 11]).

3. Висновки.

Бінарна опозиція ЛЮДИНА – ТЕХНІКА у творах Рея Бредбері реалізується як опозиція ключових слотів даних концептів та може сприйматися як пряме протиставлення цих слотів: 1) ЖИВИЙ – НЕЖИВИЙ, коли людина представляється живою динамічною істотою, а техніка – мертвим набором функцій; 2) ПОЧУТТЯ – БЕЗДУШНІСТЬ, оскільки у творах Рея Бредбері людина часто репрезентується через її почуття і переживання, у той час, як автор наголошує на тому, що техніка не має почуттів і виконує лише ті дії, на які її запрограмовано; 3) ЦІКАВІСТЬ – СТАТИЧНІСТЬ, перша з яких проявляється як зацікавленість людини у пізнанні оточуючого її світу, друга – як відсутність будь-якого розвитку техніки; 4) ТВОРЧІСТЬ – ХИЖІСТЬ як основні цілі людини і техніки: людина покликає змінювати світ через його творче сприйняття, а техніка представляє цьому загрозу, ігноруючи творчі пориви та загрожуючи творчій людині.

Перспективним напрямом подальших досліджень є створення фреймової структури концептів ЛЮДИНА та ТЕХНІКА у творах Рея Бредбері з метою визначення максимальної кількості критеріїв, за якими вони протиставляються або зіставляються.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранцев Р. Г. Становление тринитарного мышления. Москва – Ижевск: НИЦ «Регулярная и хаотическая динамика», 2005. 101 с.
2. Верстин И. С. Первобытное мышление и концепция бинарных оппозиций А. М. Золотарева // Вестник Российского экономического университета имени Г. В. Плеханова. 2013. № 6. С. 55–62.
3. Довбня Н. П. Еволюція бінарної структури простору у французькій, англійській та українській мовах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня філолог. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». Київ, 2011. 21 с.
4. Залевская А. А. Психолінгвістические исследования. Слово. Текст: Избранные труды. Москва : Гнозис, 2005. 543 с.
5. Лисий В. Єдність і боротьба протилежностей як діалектична суперечність // Вісник Львівського університету. Серія філос. 2009. № 12. С. 15–25.
6. Мартынюк Л. П. Опыт модусного моделирования концепта (на примере концепта CELEBRITY/ ЗНАМЕНИТОСТЬ, актуализированного в англоязычном газетном дискурсе) // Когниция. Коммуникация. Дискурс: междунар. сб. науч. тр. / ред. И. С. Шевченко, В. И. Карасик. Направление «Филология». 2010. № 1. 2010. С. 93–100.

7. Попова З. Д., Стернин И. А. Когнитивная лингвистика. Москва: АСТ: Восток – Запад, 2007. 314 с.
8. Степанов В. В., Швачко С. О. Фреймове моделювання концептів на матеріалі паралельного корпусу паремій // Філологічні трактати. 2016. Т. 8. № 1. С. 69–78.
9. Сухомлинова Ю. А. Бинарные оппозиции в творчестве Андрея Платонова : автореф. дисс. на соиск. ученой степени канд. филолог. наук : 10.01.01 «Русская литература». Самара, 2005. 20 с.
10. Таранець В. Г. Походження поняття числа і його мовної реалізації (до витоків індоєвропейської прамови). Одеса: АстроПринт, 2000. 242 с.
11. Трубецкой Н. С. Основы фонологии / пер. с нем. А. А. Холодовича; под ред. С. Д. Кацнельсона. Москва : Аспект Пресс, 2000. 352 с.
12. Bradbury R. Fahrenheit 451. URL: <https://www.secret-satire-society.org/wp-content/uploads/2014/01/Ray-Bradbury-Fahrenheit-451.pdf> (дата звернення: 17.09.2019).
13. LeDoux J. Emotion, memory and the brain // Scientific American. 1994. Vol. 270 (6). P. 50–57.
14. LeDoux J. The emotional brain: The mysterious underpinnings of emotional life. New York: Touchstone Books, 1996. 384 p.
15. Minsky M. A Framework for Representing Knowledge // The Psychology of Computer Vision / ed. P. H. Winston. New York: McGraw-Hill, 1975. P. 211–277.
16. Wood J. D., Petriglieri G. Transcending Polarization: Beyond Binary Thinking // Transactional Analysis Journal. 2005. Vol. 35. No. 1. P. 31–39.

REFERENCES

1. Barantsev, R. G. (2005). Stanovlenie trinitarnogo myshlenija [The formation of trinitarian thinking]. Moscow – Izhevsk: NIC “Reguljarnaja i haoticheskaja dinamika”.
2. Verstin, I. S. (2013). Pervobytnoe myshlenie i koncepcija binarnyh oppozicij A. M. Zolotareva [Primitive thinking and the concept of binary oppositions by A. M. Zolotarev], Vestnik Rossijskogo jekonomicheskogo universiteta imeni G. V. Plehanova – Vestnik of the Plekhanov Russian University of Economics, 6, 55–62.
3. Dovbnia, N. P. (2011). Evolyucija binarnoyi struktury prostoru u francuzkii, anglijskii ta ukrajinskii movax : Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Evolution of the binary structure of space in French, English and Ukrainian : Cand. philol. sci. diss. synopsis]. Kyiv (in Ukrainian).
4. Zalevskaia, A. A. (2005). Psiholingvisticheskie issledovanija. Slovo. Tekst: Izbrannye trudy [Psycholinguistic research. Word. Text: Selected Papers]. Moscow: Gnozis.
5. Lysyi, V. (2009). Yednist i borotba protylezhnostei yak dialektychna superechnist [Unity and the struggle of opposites as a dialectical contradiction], Visnyk Lvivskogo universytetu – Visnyk of Lviv University, 12, 15–25.
6. Martynuk, L. P. (2010). Opyt modusnogo modelirovanija koncepta (na primere koncepta CELEBRITY/ ZNAMENITOST, aktualizirovannogo v anglojazychnom gazetnom diskurse) [The experience of modus concept modeling (based on the CELEBRITY / CELEBRITY concept, actualized in the English newspaper discourse)], Kognicija. Kommunikacija. Diskurs – Cognition, Communication, Discourse, 1, 93–100.
7. Popova, Z. D., Starnin, I. A. (2007). Kognitivnaja lingvistika [Cognitive Linguistics]. Moscow: ACT: Vostok.
8. Syepanov, V. V., Shvachko S. O. (2016). Freimove modeliuвання konceptiv na materialy paralelnogo korpusu paremii [Frame modeling of concepts based on the material of the parallel corpuse of paremia], Filologichni traktaty – Philological Tractates, 8 (1), 69–78.
9. Sukhomlinova, Yu. A. (2005). Binarnye oppozicii v tvorcestve Andreja Platonova : Avtoref. diss. kand. filol. nauk [Binary oppositions in the works by Andrei Platonov : Cand. philol. sci. diss. synopsis]. Samara (in Ukrainian).
10. Taranets, V. G. (2000). Pokhodzhennia ponyattya chysla i yogo movnoi realizacii (do vytokiv indoyevropeiskoi pramovy) [The origin of the concept of number and its linguistic realization (to the origins of Indo-European language)]. Odessa: AstroPrint.
11. Trubetskoi, N. S. (2000). Osnovy fonologii [Basics of Phonology]. Moscow: Aspect Press.
12. Bradbury, R. Fahrenheit 451 [Electronic resource]. URL: <https://www.secret-satire-society.org/wp-content/uploads/2014/01/Ray-Bradbury-Fahrenheit-451.pdf>.
13. LeDoux, J. (1994). Emotion, memory and the brain, Scientific American, 270 (6), 50–57.
14. LeDoux, J. (1994). The emotional brain: The mysterious underpinnings of emotional life. New York: Touchstone Books.
15. Minsky, M. (1975). A Framework for Representing Knowledge, The Psychology of Computer Vision. New York: McGraw-Hill, 211–277.
16. Wood, J. D., Petriglieri, G. (2005). Transcending Polarization: Beyond Binary Thinking, Transactional Analysis Journal, 35 (1), 31–39.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Подсевак Екатерина Сергеевна – старший преподаватель кафедры английского языка факультету переводоведения Киевского национального лингвистического университета, e-mail: 29tikaol@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2114-4471>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?view_op=new_articles&hl=ru&imq=Kateryna+Podsievak#; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Kateryna_Podsievak

Podsievak Kateryna – Senior Lecturer of the Department of the English Language of Kyiv National Linguistic University, e-mail: 29tikaol@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-2114-4471>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?view_op=new_articles&hl=ru&imq=Kateryna+Podsievak#; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Kateryna_Podsievak

УДК 811.112.2'373.7'255

DOI: 10.26565/2227-8877-2019-90-08

Хибна атрибутивність німецькомовних ептонімів: причини виникнення і різновиди

Оніщенко Н. А.

кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології і перекладу, заст. декана з наукової роботи факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
e-mail: naonishc77@gmail.com; ORCID: 0000-0002-9387-4991;
Google Scholar: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=kUoMYCgAAAAJ&hl=ru>;
Research Gate: https://www.researchgate.net/profile/Natalia_Onishchenko;
(Харків)

Статтю присвячено виокремленню і висвітленню феномена хибної атрибутивності як якості, властивій ептонімам німецької мови. Ептоніми визначаються як цитати, що набули стійкості і підлягають дериваційним процесам, однак наявність у них автора усвідомлюється мовцями. Під хибною атрибутивністю розуміється характеристика тексту ептоніму, зумовлена його співвіднесеністю з концептом ХИБНИЙ АВТОР у мовній свідомості – уявленням мовців про відому певній лінгвокультурній спільноті особу, яка з причин комунікативного та соціокультурного характеру заміщає собою постать реального автора вислову.

Розгляду причин хибної атрибутивності в статті передують аналіз історичної динаміки розвитку усвідомлюваного мовцями зв'язку між автором і текстом. Установлено, що певна «відірваність» автора від тексту як у епохи Нового часу, так і в сучасному світі може розглядатися як підґрунтя для виникнення хибної атрибутивності ептонімів.

Наведено модель ідентифікації ептоніму мовцем – впізнання цитати як такої і співвіднесення її з автором. Апеляція до концепту АВТОР відбувається за посередництва концептів АВТОРИТЕТ, <ПРЕЦЕДЕНТНИЙ ТЕКСТ>, які існують у певному соціо- та лінгвокультурному просторі.

Здійснено спробу угрупування причин хибної атрибутивності ептонімів за особливостями ініціатора хибної атрибуції. Виділено групи паремійних та ептонімічних причин. Перші мають надіндивідуальний характер (більша відомість хибного автора, ніж справжнього; наявність у ептонімі вербалізацій ключових концептів творчості хибного автора, його ключових слів; фікційні цитати). Другі пов'язані з інтендованим приписуванням цитати одним автором іншому, як правило з цензурних міркувань. Такі цитати можуть бути як одно-, так і багатоатрибутивними. Іншою причиною є створення ініціатором хибної атрибуції лудичного ефекту.

Наявність у ептонімів ознаки хибної атрибутивності є свідченням їх схильності до дериваційних процесів і подальшої фразеологізації.

Ключові слова: автор, ептонім, ініціатор хибної атрибуції, концепт, паремійний, прецедентний текст, хибна атрибутивність, цитата

Оніщенко Н. А. Ложная атрибутивность немецкоязычных эпонимов: причины возникновения и виды. Статья посвящена выделению и освещению феномена ложной атрибутивности как качества, присущего эпонимам немецкого языка. Эпонимы определяются как цитаты, приобретшие устойчивость и подвергающиеся деривационным процессам, однако наличие у них автора осознается говорящими. Под ложной атрибутивностью понимается характеристика текста эпонима, обусловленная его соотносительностью с концептом ЛОЖНЫЙ АВТОР в языковом сознании – представлении говорящих об известной определенной лингвокультурному сообществу личности, которая ввиду причин коммуникативного и социокультурного характера замещает собой фигуру реального автора высказывания.

Рассмотрению причин ложной атрибутивности в статье предшествует анализ исторической динамики развития осознаваемой говорящими связи между автором и текстом. Установлено, что некая «оторванность» автора от текста как в эпохи до Нового времени, так и в современном мире может рассматриваться как основание для возникновения ложной атрибутивности эпонимов.

Представлена модель идентификации эпонима говорящим – опознание цитаты как таковой и соотношения ее с автором. Апелляция к концепту АВТОР происходит при посредничестве концептов АВТОРИТЕТ, <ПРЕЦЕДЕНТНЫЙ ТЕКСТ>, существующих в определенном социо- и лингвокультурном пространстве.

Предпринята попытка группировки причин ложной атрибутивности эпонимов по особенностям инициатора ложной атрибуции. Выделены группы паремийных и эпонимических причин. Первые имеют надындивидуальный характер (более широкая известность ложного автора по сравнению с истинным, наличие в эпониме вербализаций ключевых концептов творчества ложного автора, его ключевых слов; цитаты-фикции). Вторые связаны с интендированным приписыванием цитаты одним автором другому, как правило по цензурным соображениям. Такие цитаты могут быть как одно-, так и полиатрибутивными. Еще одной причиной является создание инициатором ложной атрибуции лудического эффекта.

Наличие у эпонимов признаков ложной атрибутивности является свидетельством их склонности к деривационным процессам и последующей фразеологизации.

Ключевые слова: автор, инициатор ложной атрибуции, ложная атрибутивность, концепт, паремийный, прецедентный текст, цитата, эпоним.

Onishchenko N. False attribution of eponyms in German: causes and types. The article highlights the phenomenon of false attributiveness as an inherent quality of the eponyms in German. Eponyms are defined as citations which acquired the status of fixed units overtime and are subject to derivative processes, but they also presuppose awareness of the authorship by the communicants. False attribution refers to the characteristics of the eponymical text due to its correlation with the concept of FALSE AUTHOR in the linguistic consciousness; this concept means a speaker's mental representation of a person known to a particular linguocultural community that replaces the figure of the real author of the statement for some communicative and sociocultural reasons.

Firstly the article provides the analysis of the historical dynamics of the connection between the author and the text which the speakers are aware of, followed by the consideration of the factors that cause the false attribution. It has been established that a certain "isolation" of the author from the text both in the era before the New Age and in the modern world can be considered as the basis for the false attributiveness of eponyms.

The paper presents a model for the identification of the eponym by the speakers: the identification of a statement as a quote and its correlation with the author. An appeal to the concept AUTHOR is mediated by such concepts as AUTHORITY, <PRECEDENT TEXT> existing in a particular socio-linguistic and cultural space.

The paper describes an attempt to classify the causes of false attribution of the eponyms according to the characteristics of its initiator. The causes are divided into paremiic and eponymic ones. The paremiic ones are supra-individual (the false author is better known than the true one, the eponym verbalizes the key concepts of the false author's texts, his keywords; fictional quotation). The eponymic ones are connected with the ascribed attribution of a quote by one author to another, usually for censorship reasons. Such quotes can be either single- or multi-distributive. Another reason is: the initiator of false attribution wants to provide a ludic effect.

The features of false attribution in the eponyms are suggested as an evidence of their tendency to derivational processes and further transformation into phraseological units.

Key words: author, concept, eponym, initiator of false attribution, false attributiveness, paremiic, precedent text, quotation.

1. Вступ

Проблема автора і авторства вирішується різними науками з актуалізацією різних аспектів феномена авторства. Як суб'єкт авторського права він досліджується в юриспруденції в аспекті регулювання прав автора на текст у ширшому сенсі (Є. В. Ананьєва, С. В. Бондаренко, М. В. Венецька, Л. Лессіг, Дж Сазерленд); у текстології і джерелознавстві – з позицій автентичності тексту як продукту певного автора (Д.С. Лихачов); у герменевтиці – з точки зору інтерпретації авторського тексту (Г. Гадамер); у філософії та культурології постмодернізму (А. Бергсон, Ж. Делез, М. Гайдеггер); у стилістиці та лінгвістиці тексту постать автора формується сукупністю рис унікального ідіостилю та ідіодискурсу (І. В. Арнольд, В. А. Кухаренко, З. Я. Тураєва).

Наразі автор є однією з найдинамічніших та найважливіших фігур сучасної культури, у тому числі мовної та мовленнєвої. Зміни у ролі автора як адресанта тексту, «перемикача» кодів, ініціалізатора фонових знань адресата роблять **актуальним** дослідження типів зв'язку між автором тексту і частиною тексту (цитатою), яка може функціонувати в лінгвокультурі окремо від тексту-джерела.

Незважаючи на відносну вивченість феномену цитат як мікротекстів (Л. П. Дядечко, І. П. Іванова, В. В. Рижкова, В. О. Самохіна, Т. А. Смоляна, С. С. Шкварчук), проблема співвіднесеності тексту та його автора майже завжди лишалася поза увагою, насамперед через необхідність виходу за межі суто лінгвальних характеристик тексту.

Метою представленої роботи є встановлення динаміки постаті автора відносно тексту епоніму і опис феномена хибного авторства (атрибутивності). Для цього було виконано такі **завдання**: 1) аналіз історичних змін у соціокультурному сприйнятті фігури автора; 2) моделювання концептуальних зв'язків між епонімом (авторською цитатою, що функціонує самостійно), автором (хибним автором), прецедентним текстом, соціокультурним контекстом; 3) класифікація причин виникнення хибного авторства, формулювання типових моделей приписування епоніму іншому автору.

2. Епонімія та причини її хибної атрибуції.

Епоніми (термін, запропонований Л.П. Дядечко для відмежування від нестійких цитат таких виразів, що співвідносяться з певним автором і здатні до дериваційних процесів [3, с. 140-141]) – не обов'яз-

ково німецькомовного походження, але такі, що широко вживані в комунікації німецькою мовою – становлять **об'єкт** нашого дослідження. Вони вивчаються на **предмет** їх концептуальних зв'язків з власним автором (або хибним автором) під впливом контекстуальних чинників. **Матеріал** дослідження становлять понад 300 німецькомовних ептонімів, що демонструють такий зв'язок з хибним автором. Алгоритм дослідження складався з: 1) виокремлення з онлайн-збірок афоризмів та крилатих висловів **методом** суцільної вибірки ептонімів з невизначеним/спірним/подвійним авторством; 2) **методом** «фразеологічної ідентифікації» (Л.П. Дядечко) встановлено ептонімічність кожного виразу; 3) верифікація кожного ептоніму на предмет рекурентності в німецькомовній онлайн-публіцистиці (газети, журнали, блоги та ін.); 4) встановлення **методом** етимологічного аналізу справжнього автора; 5) виявлення позалінгвальних причин хибної атрибутивності **методом** історичного аналізу; 6) опис різновидів хибної атрибутивності шляхом моделювання зв'язків між концептами ептоніму, автора, хибного автора, тексту-джерела і ширшого контексту.

2.1. Історична динаміка категорії авторства

Існування поняття авторства неможливе без переломлення через поняття «особистість». Власне історія поняття «особистість» починається лише в Новий час. До цього періоду в європейських мовах навіть не вживалися слова «індивідуальність», «особистість» для позначення ідеальних, регулятивних координат. Середньовічна «персона» з такої точки зору не відповідає поняттю «особистість», оскільки їй не притаманні необхідні свободи особистості – свобода духовного вибору, соціальної поведінки, життєвого шляху [9, с. 102]. «Персона» не може бути авторитетом, на який варто посилалися. Такими виступали в основному постаті канонічних текстів. У німецькомовних текстах епохи Середньовіччя так зване «відчуття авторства» помітно завдяки такій самохарактеристиці автора, як причетність до імені. До середини XIII ст. ім'я автора, як правило, відсутнє, якщо говорити про твори латиною [там само, с. 103]. Ті, що писали тексти, частково реалізували своє «авторське право» як передавач божественної мудрості. Важко казати про їхню роль посередника між «істинним автором» і читачем, оскільки до Нового часу в європейській культурі фактично не було поняття читача в сучасному сенсі. Лише з винаходом Йоганнеса Гуттенберга зникли технічні обставини, що породжували анонімність [4, с. 235-237].

Літератури Новітнього часу вирізняються розвитком авторської самосвідомості, яка визначається категорією авторської відповідальності за те, що він каже своїм твором [10, с. 130]. Це може вважатися важливим поворотом після століть панування відокремленості тексту від його автора. З появою

течій формалізму, школи «нового критицизму», постструктуралізму, авторський простір відвойовує читач. При цьому порушується як концепт АВТОРА, так і уявлення про цілісність тексту. Виникає нескінченна кількість текстів, конструйованих окремими читачами. Акцент у ставленні до авторства зсувається до дискурсивно-текстологічних практик, а індивідуальне авторство стає пережитком парадигмальних настанов філософської класики та модерна [11, с. 14]. Межа між автором і читачем стирається, фігура автора відходить на задній план. Маніфестом такої концепції стає проголошена Р. Бартом «смерть автора», яка знайшла відгук у декількох сучасних підходах до тексту та дискурсу. Так, у межах лінгвосинергетики автора тексту фактично позбавляється головної ролі у формуванні дискурсу, він є «знаряддям атракторів та репелерів цього дискурсу, як виникли до автора та незалежно від нього» [6, с. 29].

Своєрідним обмеженням, що запобігає повній інвеляції АВТОРА, виступає категорія авторитетності автора. На думку М.М. Бахтіна, «автор є авторитетним і необхідним для читача, котрий ставиться до нього не як до особи, не як до іншої людини, не як до героя, не як до визначеності буття, а як до *принципу*, якому слідує» (курсив автора – [1, с. 179]).

У сучасній європейській культурі проблема авторства концентрується в сфері конфлікту новітніх ЗМІ з правами авторів з однієї сторони, і конфлікту потреб автора і користувача з другої [11, с.10-11]. Відносна доступність інформації різних типів зробила авторський текст доступним для «споживання» анонімною масою без урахування волі і згоди автора, що має результатом відчуження результатів творчої діяльності від їх авторів. У зв'язку з появою інституту прав власності змінилися уявлення про творчість, текст, автора та читача в цілому. Зокрема, саме поняття «текст» давно перестало «означати набір літер, особистість автора починає втрачатися за нескінченим частоколом аудіо-візуальних образів» [2].

Як бачимо, поняття авторства зазнало впродовж свого розвитку як еволюційних, так і інволюційних процесів, що, на думку І.С. Шевченко [12, с. 136-137] є ознакою історичних змін лінгвокультурних концептів, до яких, безперечно, належить концепт АВТОР.

2.2. Ідентифікація ептоніму та хибна атрибуція

Ідентифікація ептоніму досягає максимальної глибини при вірному співвіднесенні цитати з її автором (модель А на Рис. 1) і актуалізації фонових знань адресата про ідейно-художній світ автора (концепт твору, з якого походить цитата або/та інших творів автора – на Рис. 1 – <ПРЕЦЕДЕНТНИЙ ТЕКСТ-1>, див також [5, сс. 199, 209]). Така ідентифікація сприяє максимальній реалізації інтенцій – інтенції автора тексту-джерела і адресанта тексту-приймача.

Якщо зв'язок між ептонімом та концептом АВТОР з певних причин втрачено, порожнє місце в конвенціональному ланцюжку «цитата→автор→текст (включений в контекст)» може зайняти концепт ХИБНИЙ АВТОР (модель В), який, відповідно, виводить ептонім на зв'язок з простором <ПРЕЦЕДЕНТНИЙ ТЕКСТ-2>, асоційований з постаттю хибного автора та його соціокультурним контекстом. Зв'язок з конкретним хибним автором може й не виникнути, але ептонімічність цитати (усвідомлення наявності автора) зумовлює кореляцію вислову з концептуальним утворенням гіперрівня АВТОРИТЕТ («це сказав хтось з великих»), що характерно для «цитат з розширеною атрибуцією» [7, с. 64]. Схема «цитата→автор→текст» не є абсолютно лінійною, адже ідентифікація тексту адресатом може передувати впізнанню автора тексту (пунктирна лінія на Рис. 1) і також не виключає хибної ідентифікації.

Хибна ідентифікація (атрибуція цитати) не є явищем випадковим. Відрив цитати від справжнього автора може бути ознакою процесів ептонімізації – набуття цитатами фразеологічних рис. Як пише В.О. Самохіна, «відрив» цитати від її автора сприяє ініціалізації процесів фольклоризації і є ознакою креативності процесів, що ведуть до створення нових текстів [8, с. 48]. Так, у дослідженні Г. Крігхофера, присвяченому хибній атрибутивності цитат, наводиться перелік з 199 імен видатних особистостей, котрим приписуються чужі цитати, або їхні власні цитати набувають суттєвих змін [15]. У нашому дослідженні ептоніми з хибною атрибу-

тивністю угруповано не за їхнім авторством, а за природою ініціатора хибної атрибуції (ІХА). За цим критерієм причини можна умовно поділити на дві категорії – паремійні та ептонімічні.

2.2.1. Паремійні причини пов'язані зі стихійністю виникнення, відзначаються своїм соціокультурним, надіндивідуальним характером. Конкретний ІХА або невідомий, або неінтенційний. Для німецькомовних цитат виділяються чотири підгрупи паремійних причин:

1) Більша відомість хибного автора, ніж справжнього, в певній лінгвокультурі.

(1) *Am Ende wird alles gut. Und wenn es nicht gut wird, ist es noch nicht das Ende.* /*Oscar Wilde/ (у німецьких збірках афоризмів часто зустрічається примітка *angeblich*)

Ця цитата приписується в англійських публікаціях (насамперед у віртуальному просторі) частіше Оскару Вайлду (починаючи з 2003 року), рідше Джону Леннону (з 2008 року), або навіть кваліфікується як східна мудрість. Але вперше цю цитату зафіксовано 1991 року португальською мовою за авторством бразильського письменника Фернандо Сабіно (дата першої публікації джерела невідома) [15]. На німецькомовному лінгвопросторі цей письменник відносно невідомий, а отже не може виступати прецедентною особистістю, «авторитетом» при цитуванні в аргументативному дискурсі.

2) Відповідність змісту цитати стереотипним уявленням про її несправжнього автора.

(2) *Die Augen sind der Spiegel der Seele* /*Leo Tolstoi, *Paulo Coelho, Cicero/

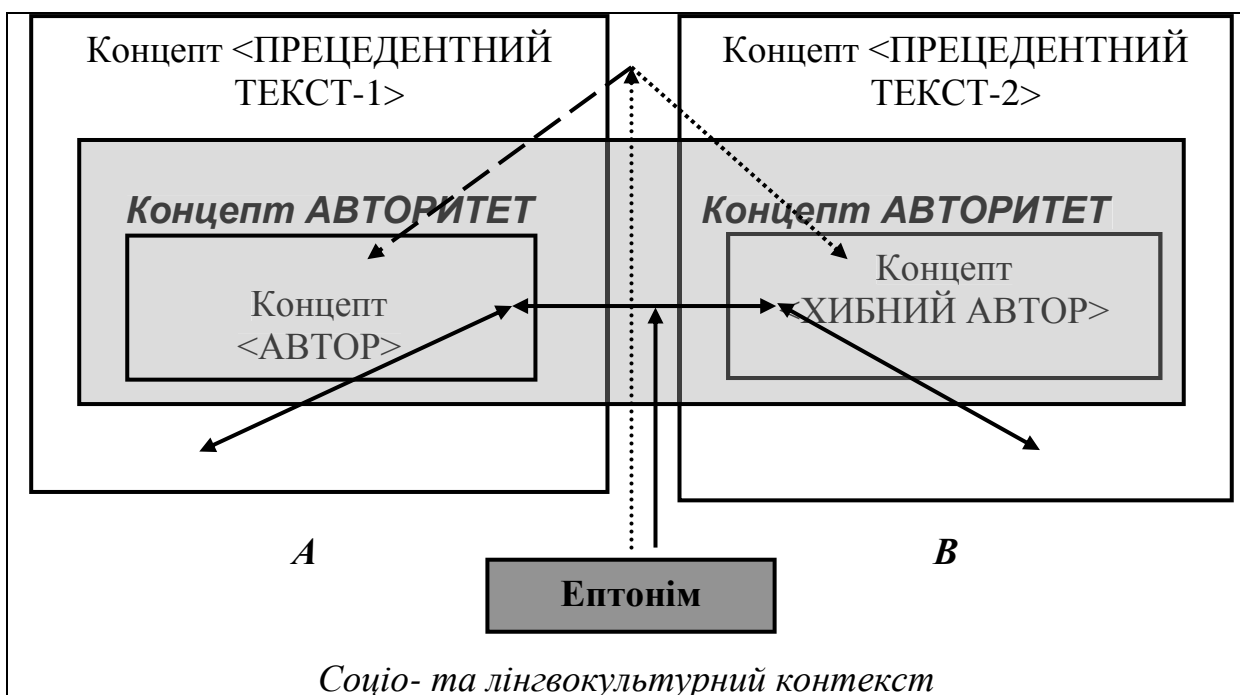

Рис. 1. Механізм встановлення зв'язку між ептонімом та його автором/хибним автором

У російськомовному культурному просторі вираз «очі є дзеркалом душі» насамперед асоціюється з автором «Війни та миру», на що вказують навіть пошукові системи в Інтернеті, хоча такого речення не знайдемо у жодному творі Лева Толстого. У німецько- та англійськомовному Інтернет-просторі ця цитата приписується, однак, Пауло Коельо. Обидва варіанти можна пояснити властивим обом письменникам глибоким психологізмом у створенні характеру персонажів. Достеменно ж відомо, що римський оратор Цицерон (106-43 до н.е.) казав: «*Ut imago est animi voltus sic indices oculi*», («Обличчя – відображення душі, а очі – її вираження») [14].

3) Наявність у цитаті ключових слів, властивих та асоційованих з певним автором.

(3) *Die herrschende Geschichtsschreibung ist die Geschichtsschreibung der Herrschenden.*/*Karl Marx/

Насправді ж Карл Маркс у своєму «Маніфесті...» писав: «*Die herrschenden Ideen einer Zeit waren stets nur die Ideen der herrschenden Klasse*». Наявність у вислові лексеми *herrschend* відносно соціальної групи асоціюється з реальною цитатою Маркса і спричиняє виникнення приписуваної йому хибної цитати.

4) Ептонімізація «фікційних цитат». Єдиний підтип, де ІХА відомий, але він виступає скоріш не ініціатором, а посередником хибної атрибуції, оскільки автор фікційної цитати (як правило, письменник) не здійснює інтендоване приписування неіснуючої, вигаданої цитати прецедентній особистості, а просто «вкладає» цю цитату в уста особистості у формі персонажного мовлення.

(4) «*Wenn sie kein Brot haben, sollen sie Kuchen essen.*» (фр. оригінал «*S'ils n'ont plus de pain, qu'ils mangent de la brioche*»). Цей виріз з'явився вперше в «Confessions» Жан-Жака Руссо, автобіографічному творі, де мислитель вклав його в уста «великої принцеси». Хоча референція неточна, але такий вираз якнайкраще підходить сучасниці письменника Марії-Антуанетті, відомій і ненависній простим народом через свою прихильність до непомірних розкошів.

(5) «*Jede Köchin kann einen Staat regieren*» – наводиться навіть німецькомовними джерелами як цитата, що належить Володимиру Леніну. Але у своїй статті 1917 року лідер більшовиків дослівно писав: «*Мы не утописты. Мы знаем, что любой чернорабочий и любая кухарка не способны сейчас же вступить в управление государством*» (цит. за В.И. Ленин Полное Собрание Сочинений, том 34). Невірній інтерпретації цього яскравого образу сприяв поет Володимир Маяковський своїми рядками з поеми «Владимир Ильич Ленин»: «*Дорожка скатертью! Мы и кухарку каждую выучим управлять государством!*»

У прикладах цієї підгрупи письменник виступає непрямим ІХА.

2.2.2. Назва другої групи «ептонімічні цитати» викликана тим, що ІХА (як правило, також культур-

но-значущі, прецедентні особистості, авторитети) оформлюють вислів саме як цитату (а не персонажне мовлення, як у підгрупі 4 першої групи), приписуючи її іншій прецедентній особистості. Саме авторитетність ІХА дозволяє адресатам некритично перейняти хибну атрибуцію та закріпити її в мовленні та лінгвокультурі в цілому.

Ептонімічні цитати поділяються на одно- та багатоатрибутивні:

1) Одноатрибутивні цитати мають одну хибну атрибуцію за схемою АВТОР→ІХА. Як правило, ІХА вдається до своєї функції через цензурні або інші обмеження. Іntenцією ІХА є апеляція до авторитету автора для посилення своєї позиції:

(6) «*Russland hat zwei Probleme: Dummköpfe und schlechte Straßen*» (рос. оригінал «*В России две беды: дураки и дороги*»). Більшість джерел приписує цю фразу письменнику Миколі Гоголю, що пояснюється частим звертанням письменника до теми як доріг, так і дурнів. Однак дослівно цієї цитати немає в творах ані Гоголя, ані його сучасників. Цей ептонім з прямим посиленням на Гоголя вперше з'являється у 1980-х, в естрадному монолозі сатирика М. Задорнова «Страна героев»: «*Николай Васильевич Гоголь писал: „В России есть две беды: дороги и дураки“. Вот такое завидное постоянство мы сохраняем по сей день*». Для укорінення цього ептоніму в німецькій мові існують і паремійні причини – адже Микола Гоголь є одним з небагатьох письменників, чиє ім'я асоціюється в носіїв німецької мови з ключовими концептами виразу.

2) Багатоатрибутивні цитати мають ланцюжкові атрибуцію за схемою АВТОР→ІХА¹→ІХА²→...→ІХА^N. Як і в попередньому підтипі, ІХА здійснює свою функцію з цензурних або схожих міркувань. У будь-якому випадку іntenцією ІХА залишається апеляція до авторитету автора:

(7) «*Sollte ich einschlafen, 100 Jahre später aufwachen und sollte mich dann jemand fragen, was in Russland vorgeht, so würde meine unmittelbare Antwort „Trinken und Stehlen“ lauten*» (рос. оригінал «*Если я усну и проснусь через сто лет и меня спросят, что сейчас происходит в России я отвечу: пьют и воруют*») – німецькомовні Інтернет-джерела приписують цю цитату російському письменнику Михайлу Салтикову-Щедрину, безперечно на підставі тієї їдкої сатири, з якою ці явища представлені в його творах. Однак саме у такому формулюванні висловлення належить письменнику Михайлу Зоценку (з його «Блакитної книги»), який взяв за основу фразу зі щоденників поета Петра В'яземського. Той, у свою чергу, знов таки приписує цю фразу істориком Миколі Карамзину. Приписування остаточного варіанту Салтикову-Щедрину сталося вже наприкінці 20-го ст. бардом Олександром Розенбаумом.

Окремо слід відзначити, що «ептонімічні цитати» можуть виникати з чисто лудичних причин. Так,

герой трилогії письменника-постмодерніста М.-У. Клінга пише відомі цитати у вигляді (що показово) «стріт-арту», приписуючи їх іншим знаменитостям, обігруючи, як правило, багатозначність ключових слів або наявність декількох референтів цитати [16]: «*Heinrich, mir graut's vor dir*» /Thomas Mann/. Насправді ці слова належать героїні Гетівського «Фауста» Гретхен. Однак у сполученні з іменем хибного автора – Томаса Манна, ім'я Генріх може означати тільки його брата, також видатного письменника, а сама цитата – їхні непрості стосунки.

«*Erst das Essen, dann die Moral*» /Mc Donalds/. Теза драматурга-новатора Бертольда Брехта з п'єси «Тригрошова опера» про основи виживання людини набуває іншого звучання при атрибутивному зв'язку з назвою гіганта індустрії фастфуду.

«*Die Geschichte aller bisherigen Gesellschaften ist die Geschichte von Klassenkämpfen*» /Harry Potter/ – «класова боротьба» у Маркса перетворюється завдяки полісемії у «боротьбу класів» магичної школи Гогвартс.

«*Ich weiß, dass ich nichts weiß*» /Der Bundesnachrichtendienst/ – відомість контексту (не-

якісна робота федеральної служби новин) пояснює приписування їй відомої фрази Сократа.

Той факт, що використана Клінгом модель породила популярну Інтернет-гру [13], доводить як наявність у хибної атрибуції лудичного підґрунтя, так і активність процесів ептонімізації.

Висновки. Як показав аналіз причин хибної атрибутивності, вона може бути ініційована як окремою особистістю (з творчих бо цензурних міркувань), або низкою чинників як позалінгвального характеру (відомість/невідомість того чи іншого автора в певній лінгвоспільноті), так мовно-концептуального (збіг ключових концептів у текстах справжнього та хибного автора, ознаки їх ідіостилю, тощо). Висвітлення феномена хибної атрибутивності ептонімів робить внесок в уточненні місця ептонімів як проміжного явища між фразеологізмом та текстом. У перспективі планується дослідити гіпотетично існуючий зв'язок між хибною атрибутивністю ептонімів та їхньою схильністю до дериваційних процесів, що приводять до подальшої фразеологізації цих одиниць.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. Издание 2-е. М. : Искусство, 1986. С. 9-191.
2. Болталин С.А. Феномен обезличенного авторства в печатных текстах современной российской журналистики Вестник Чувашского университета. 2008. № 4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-obezlichenogo-avtorstva-v-pechatnyh-tekstah-sovremennoy-rossiyskoy-zhurnalistiki> (Дата обращения: 25.09.2019).
3. Дядечко Л.П. Крылатые слова как объект лингвистического описания: история и современность. К. : Изд-во Киев. ун-та, 2002. 293 с.
4. Маклюэн М. Галактика Гутенберга: становление человека печатающего. М. : Академический проект: Фонд «Мир», 2005. 496 с.
5. Оніщенко Н.А. Ептоніми як засіб формування комунікативної компетенції: когнітивно-дискурсивний підхід. Сучасні фундаментальні теорії та інноваційні практики навчання іноземної мови у вузі : кол. монографія / під ред. В.Г. Пасинок. Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2013. С. 191–218.
6. Пихтовникова Л.С. Лингвосинергетика: основы и очерк направлений : монография. Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2012. 180 с.
7. Самохина В.А., Рыжкова В.В. Интертекстуальность в диалогическом пространстве англоязычного художественного текста монография. Х. : Нац. аэрокосм. ун-т им Н.Е. Жуковского «Харьков. авиац. ин-т», 2017. 168 с.
8. Самохина В.А. Современная англоязычная шутка : монография. Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2008. 356 с.
9. Степанов В.В. Феномен авторства у дискурсі німецької середньовічної містичної філософії (на прикладі творчості Мехтільди Магдебурзької). Мультиверсум. Філософський альманах. К., 2008. Вип. 68. С. 102–113.
10. Текст как филологический феномен: актуальные аспекты рецепции и интерпретации / Ред. В. Сигов, Л. Трубина. Москва : МПГУ, 2018. 445 с.
11. Шаляпина А.С. Информационная культура: проблема авторства : автореферат дис. ... кандидата философских наук : 24.00.01; Ростов-на-Дону: Юж. федер. ун-т, 2011. 26 с.
12. Шевченко И.С. Концептуализация коммуникативного поведения в дискурсе. Как нарисовать портрет птицы : методология когнитивно-коммуникативного анализа языка : кол. монография / Под ред. И.С. Шевченко. Х. : ХНУ имени В.Н. Каразина, 2017. С. 106–148.
13. Das Känguru-Chroniken-Wiki. URL: https://die-kaenguru-chroniken.fandom.com/wiki/Falsch_zugeordnete_Zitate (Zuletzt aufgerufen am: 25.09.2019)
14. Fünf Zitate berühmter Russen, die falsch zugeordnet wurden. URL: <https://de.rbth.com/kultur/81100-falsche-russische-zitate> (Zuletzt aufgerufen am: 25.09.2019)
15. Kriehofer G. Falschzitate mit Belegen und Kommentaren. URL: <http://falschzitate.blogspot.com/2017/10/am-ende-wird-alles-gut-und-wenn-es.html> (Zuletzt aufgerufen am: 25.09.2019)
16. Kling M.-U. Der falsche Kalender. Dresden: Verlag Volland & Quist, 2012. 368 S.

REFERENCES

1. Bahtin, M.M. (1986) *Jestetika slovesnogo tvorcestva [Aesthetics of verbal creativity]*. 2nd ed. Moscow: Iskusstvo, 9-191. (in Russian).
2. Boltalin, S. A. (2008) *Fenomen obezlichenogo avtorstva v pechatnyh tekstah sovremennoj rossijskoj zhurnalistiki [Phenomenon of impersonal authorship in printed texts of modern Russian journalis] Vestnik Chuvashskogo universiteta [Messenger of Chuvash University].4. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/fenomen-obezlichenogo-avtorstva-v-pechatnyh-tekstah-sovremennoj-rossijskoj-zhurnalistiki> (Last acceded: 25.09.2019). (in Russian).*
3. Dyadechko, L.P. (2002). *Krylatye slova kak ob»ekt lingvisticheskogo opisaniya: istoriya i sovremennost' [Winged words as an object of linguistic study: history and modernity]* Kiev: Kiev Univ. Publ. (in Russian).
4. Makljuven, M. (2005) *Galaktika Gutenberga: stanovlenie cheloveka pechatajushhego [The Gutenberg Galaxy: The Formation of a Homo Printing]*. Moscow: Academic projekt: Fund «Mir» (in Russian).
5. Onishchenko, N.A. (2013). *Eptonimy` yak zasib formuvannya komunikaty`vnoyi kompetenciyi: kognity`vno-dy`skursy`vny`j pidxid [Eponyms as a means of the formation of the FL communicative competence: the cognitive-discursive approach]*. In: V.G. Pasy`nok (ed.) *Suchasni fundamental`ni teoriyi ta innovacijni prakty`ky` navchannya inozemnoyi movy` u vuzi [Modern fundamental theories and innovative practice of teaching FL at higher school]*. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Publ., 191–218. (in Ukrainian).
6. Pihtovnikova, L.S. (2012). *Lingvosinergetika : osnovy i ocherk napravlenij [Linguosinergetics: basics and outline of directions]*. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Publ. (in Russian).
7. Samohina, V.A., Ryzhkova V.V. (2017) *Intertekstual`nost` v dialogicheskom prostranstve anglojazыchnogo hudozhestvennogo teksta [Intertextuality in the dialogue space of the English fiction text]*. Kharkiv: N.E. Zhukovski National aerospace university «Kharkov aerospace instiute» (in Russian).
8. Samohina, V.A. (2008) *Sovremennaja anglojazыchnaja shutka [Modern English joke]* Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Publ. (in Russian).
9. Shaljapina, A.S. (2011). *Informacionnaja kul`tura: problema avtorstva : Avtoref. diss. kand. filosof. nauk [Information Culture: The Problem of Authorship. Dr. philos. sci. diss. synopsis]*. Rostov-na-Donu: South Federal University Publ. (in Russian).
10. Shevchenko, I.S. *Konceptualizacija kommunikativnogo povedenija v diskurse [Conceptualization of communicative behavior in discourse]*. In: Bondarenko, E.V., Martynjuk, A.P., Frolova, I.E. and Shevchenko, I.S. (2017). *Kak narisovat` portret pticy: metodologija kognitivno-kommunikativnogo analiza jazyka [How to paint the portrait of a bird: methodology of cognitive-communicative linguistic analysis]*. Kharkiv: V.N. Karazin Kharkiv National Univ. Publ. (in Russian).
11. Sigov, V., Trubina, L. (ed) (2018) *Tekst kak filologicheskij fenomen: aktual`nye aspekty recepcii i interpretacii [Text as a philological phenomenon: topical aspects of reception and interpretation]*. Moscow : Mocsow Pedagogical State University.
12. Stepanov, V.V. (2008). *Fenomen avtorstva u diskursi nimec`koї seredn`ovichnoї mistichnoї filosofii (na prikladi tvorchosti Mehtil`di Magdeburz`koї) [The phenomenon of authorship in the discourse of German medieval mystical philosophy (on the example of the work of Mechtilda of Magdeburg)]*. In: *Mul`tiversum. Filososf`kij al`manah – Multiversum. Philosophical almanac*, Kyiv, 68, 102-113.
13. Das Känguru-Chroniken-Wiki. Zugriff unter: https://die-kaenguru-chroniken.fandom.com/wiki/Falsch_zugeordnete_Zitate (Zuletzt aufgerufen am: 25.09.2019)
14. Fünf Zitate berühmter Russen, die falsch zugeordnet wurden. Zugriff unter: <https://de.rbth.com/kultur/81100-falsche-russische-zitate> (Zuletzt aufgerufen am: 25.09.2019)
15. Krieghofer, G. Falschzitate mit Belegen und Kommentaren. Zugriff unter: <http://falschzitate.blogspot.com/2017/10/amende-wird-alles-gut-und-wenn-es.html> (Zuletzt aufgerufen am: 25.09.2019)
16. Kling, M.-U. (2012) *Der falsche Kalender*. Dresden: Verlag Voland & Quist.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Онищенко Наталья Анатольевна – кандидат филологических наук, доцент кафедры немецкой филологии и перевода, зам. декана по научной работе факультета иностранных языков Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина, e-mail: naonishc77@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9387-4991, Google Scholar: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=kUoMYCgAAAAJ&hl=ru>, Research Gate: https://www.researchgate.net/profile/Nataliia_Onishchenko

Onishchenko Nataliia – PhD, Associate Professor at German Philology and Translation Department, Deputy Dean for Research, School of Foreign Languages of V. N. Karazin Kharkiv National University, e-mail: naonishc77@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9387-4991, Google Scholar: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=kUoMYCgAAAAJ&hl=ru>, Research Gate: https://www.researchgate.net/profile/Nataliia_Onishchenko

УДК 811.111'255.4

DOI: 10.26565/2227-8877-2019-90-09

Символи горизонталі та вертикалі в казкових творах та специфіка їх відтворення у перекладі

Воловик А. А.

аспірантка кафедри англійської і німецької філології та перекладу імені професора І. В. Корунця
Київського національного лінгвістичного університету;
e-mail: volovyk.anna@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-5362-5328>;
GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com/citations?user=nxrPXA4AAAAJ&hl=ru>
(Київ)

Однією з найсуттєвіших форм світосприйняття для людини постає просторова орієнтація. Починаючи ще зі стародавніх часів, люди засвоювали простір через горизонтальний, а пізніше – через вертикальний виміри, цілісне символічне відображення яких особливо чітко можна прослідкувати у жанрі казки. Виступаючи однією з найархаїчніших форм усної народної творчості, саме цей жанр увібрав у себе елементи міфологічного світосприйняття первісних людей, їх мислення та способу життя, а згодом доповнився індивідуально-авторськими елементами світобачення. Символи горизонтального та вертикального вимірів у казках відображають як первинні (фізичні) так і вторинні (оцінні, морально-етичні та церковно-релігійні) значення. Незважаючи на порівняно широке коло досліджень різних аспектів символіки казкових творів, питанню, пов'язаному зі специфікою відтворення символів вертикалі та горизонталі у перекладі, присвячена незначна кількість науково-практичних розвідок. Мета статті полягає у висвітленні способів відтворення символів вертикалі та горизонталі з англомовних та українських казок у цільовій мові, а також в оцінці достовірності їх передачі для адекватного сприйняття приймаючою культурою. За підсумками проведеного дослідження встановлено, що завдяки універсальності значень, притаманних групі символів вертикалі та горизонталі в різних культурах, її відтворення у цільовій мові не викликає значних труднощів у перекладачів, однак вимагає ретельного аналізу значень зазначеної групи символів для визначення її ролі в контексті окремого казкового твору, і відповідно, важливості її відтворення у культурі реципієнта.

Ключові слова: адекватний переклад, казка, символіка вертикалі / горизонталі, символи простору, універсальні символи.

Воловик А. А. Символы вертикали и горизонталей в сказках и специфика их перевода. Одной из важнейших форм мировосприятия для человека является пространственная ориентация. Начиная с древних времен люди усваивали пространство через горизонтальный, а позже и через вертикальный измерения, целостное символическое отображение которых особенно четко можно проследить в жанре сказки. Являясь одной из наиболее архаичных форм устного народного творчества, именно сказка впитала в себя элементы мифологического мировосприятия первобытных людей, их мышление и образа жизни, а со временем была дополнена индивидуально-авторскими элементами мировоззрения. Символы горизонтального и вертикального измерений в сказках отображают как первичные (физические), так и вторичные (оценочные, морально-этические и церковно-религиозные) значения. Несмотря на сравнительно широкий круг исследований различных аспектов символики сказочных произведений, вопросу специфики воспроизведения символов вертикали и горизонталей в переводе, посвящено незначительное количество научно-практических исследований. Цель статьи заключается в определении способов воспроизведения символов вертикали и горизонталей с англоязычных и украинских сказок в целевом языке, а также в оценке достоверности их передачи для адекватного восприятия принимающей культурой. По итогам проведенного исследования установлено, что благодаря универсальности значений, присущих группе символов вертикали и горизонталей в разных культурах, ее воспроизведения в целевом языке не вызывает больших трудностей у переводчиков, однако требует тщательного анализа значений указанной группы символов для определения ее роли в контексте отдельного сказочного произведения, и соответственно, важности ее воспроизведения в культуре реципиента.

Ключевые слова: адекватный перевод, сказка, символика вертикали / горизонталей, символы пространства, универсальные символы.

Volovyk A. Distinctive features of horizontal and vertical symbols in fairy tales and specificity of their reproduction in translation. Orientation in space plays an essential role for a human being in the view of his / her life. Beginning from the ancient times, people explored space through horizontal and later vertical dimensions. This led to symbolization of objects that surrounded them. Complete reflection of symbols of space, in particular, horizontal and vertical symbols, is concisely traced in

the fairy tale genre. Being one of the archaic forms of folklore, the fairy tale co-opted various elements of mythological beliefs of primitive people, their cognition and way of life, and later was supplemented by individual idiosyncratic elements of the world view. Symbols of both dimensions actualize primary (physical) and secondary meanings (which are also signified by evaluative, moral and ethical, as well as ecclesiastically religious meanings). The most frequently used vertical and horizontal symbols in the fairy tales are those actualized according to the “right” / “left” and “top” / “bottom” criteria. Despite relatively extended research in the field of fairy tale symbols, there are few studies which deal with the issue of conveying vertical and horizontal symbols into the target language. The aim of the article is to highlight the ways of rendering vertical and horizontal symbols taken from English and Ukrainian fairy tales, and to assess adequacy of their reproduction in the target language. According to the results of the research, it can be concluded that due to its universal character, the symbols of vertical and horizontal space are easily rendered into the receiving cultures. However, adequate reproduction of vertical and horizontal symbols requires identification of their role in a certain fairy tale text, and, consequently, the importance of their rendering into the target language.

Key words: adequate translation, a fairy tale, vertical and horizontal symbols, symbols of space, universal symbols.

1. Вступ. Горизонтальний та вертикальний просторові виміри виступають основними орієнтаціями в межах кожної окремої групи символів, зокрема символіки кордону, контакту, центру, іншосвіту, однак з метою осягнення усїєї символічної картини казкового твору, дослідження символіки вертикалі та горизонталі як окремої системи та її відтворення в цільовому тексті, належать до окремих завдань перекладачів, які працюють з таким жанром художньої літератури, як казка. Символи вертикалі та горизонталі відображають основні риси архаїчної свідомості народів та виступають одними із суттєвих елементів формування символічної картини світу суспільстві. Крім того, символи зазначеної групи визначають шляхи орієнтації у просторі, насамперед, людини, що чітко прослідковується в жанрі народної казки та частково актуалізується в літературних казках. Усе зазначене змушує перекладача шукати способи адекватного відтворення символіки вертикалі та горизонталі, щоб зберегти та достовірно передати усї їх можливі значення у цільовій культурі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Починаючи з античності і до сьогодні, поняття “символ” поставало об’єктом вивчення багатьох дослідників у межах різноманітних теоретико-практичних розвідок: О. Ф. Лосєв, 1995 [8], Ю. М. Лотман, 2000 [9], П. Флоренський, 1999 [17], Ч. Пірс, 2000 [12], О. В. Шелестюк, 2004 [18], J. Campbell, 2004 [20]; F. V. Da Silva, 2002 [23] та інші. З-поміж наукових розвідок, присвячених вивченню різних аспектів відтворення символу в перекладі, слід виділити роботи таких дослідників, як Н. О. Верхотурова, 2013 [5]; В. М. Кикоть, 2013 [7]; О. В. Ребрій, 2012 [13], В. В. Соколова, 2006 [14]; К. О. Панасенко, 2015 [11] тощо. З розгорнутим та ґрунтовним аналізом символіки вертикалі та горизонталі і способами її відтворення в межах художнього тексту можна ознайомитись, проаналізувавши праці М. О. Новикової та І. М. Шами, 1996 [10]. Проте, варто зауважити, що у межах комплексного перекладознавчого аналізу символіка вертикалі та горизонталі у рамках жанру казки ще досі не була практично розроблена та теоретично узагальнена на теренах українського та зарубіжного перекладознавства. Тому ґрунтовне

дослідження зазначених вище питань у нашій розвідці визначає **актуальність** роботи.

Мета статті. Мета нашої розвідки полягає у висвітленні способів відтворення символів вертикалі та горизонталі з англійських та українських казок у цільовій мові, а також в оцінці достовірності їх передачі для адекватного сприйняття приймаючою культурою.

Наукові завдання статті. Завдання робити відповідать поставленій меті та охоплюють розгляд таких питань: 1) аналіз понять “символіка вертикалі” та “символіка горизонталі” з точки зору їх відображення в свідомості людини; 2) виокремлення основних критеріїв виділення символів вертикалі та горизонталі в текстах жанру казки; 3) визначення шляхів адекватної передачі зазначеної символіки у перекладі. Пошук відповідей на зазначені питання реалізується на матеріалі англійських та українських казок та їх перекладах на цільову мову.

Об’єкт дослідження становить символіка вертикалі та горизонталі в українських та англійських народних та літературних казках. **Предметом** розвідки виступає специфіка відтворення зазначеної групи простору в цільовій мові.

2.1. Символіка вертикалі та горизонталі у свідомості людей

Найстародавній горизонтальний “символічний словник” (термін – М. О. Новикової та І. М. Шами) культури різних народів був сформований трьома основоположними протиставленнями – спереду / позаду, справа / зліва та сторонами світу (південь / північ, схід / захід), – тоді як вертикаль охоплювала розташування зверху вниз, протиставлення закритий / відкритий простір, центр / периферія тощо [10, с. 46–47]. Такі опозиції і понині не втратили своєї символічної цінності у сучасному світі. Окрім первинних, фізичних смислів, таким протиставленням притаманні і вторинні значення: оцінні (добре / погано), морально-етичні (добро / зло) та духовно-релігійні (божественне / демонічне) [там само].

Перша опозиція, спереду / позаду, не є символічно полярною. Незважаючи на те, що у християнстві “попереду” асоціюється зі світом добра, світла, божественної сили, а “позаду” – навпаки, зі злом, піль-

мою, хаосом та диявольськими створіннями, оцінна амбівалентність двох горизонтальних орієнтацій залишається непорушною: “спереду” людину чекає щось невідоме та незвідане, тоді як “позаду” приховує у собі найглибші першоджерела буття, його владу та силу [10, с. 46]. По вертикалі все, що спереду, поєднується з верхом, а все, що позаду, співвідноситься з низом.

Інша архаїчна опозиція, справа / зліва, пов'язана зі спеціалізацією рук людини та півкуль її головного мозку. Усе, що розташовано по праву руку, характеризує людський, соціальний світ, тоді як все, що зліва, – хаотичне, нелюдське, ненормальне. У вертикальному зрізі саме право співвідноситься з рухом вверх, до неба.

Характеризуючи сторони світу, слід зазначити, що кожна зі сторін пов'язана, насамперед, зі світовою, сонячною та добовою символікою. Схід – це ранок, зоря, весна, рай; захід – вечір, рух вниз, осінь, край світу; північ (пів ночі) розташована зліва від священного сходу, характеризує вселенське підземелля, морок та смерть, зиму; південь (пів дня) – сонце, вверх, апогей життя, літо [10, с. 47].

2.2. Актуалізація символіки вертикалі та горизонталі у казках та способи її відтворення

Досліджуючи українські та англійські народні казки, варто наголосити, що саме в українських казках символіці вертикалі / горизонталі надається важливе контекстуальне значення. Особливо в українських чарівних казках символіка зазначених груп актуалізується через опозиції справа / зліва по горизонталі та зверху / знизу по вертикалі. Розглянемо приклади, що містять у собі символіку вертикалі та горизонталі, а також способи її відтворення у цільовій мові:

BT1: “Кілька кораблів їхало попереду й кілька позаду, а він саме всередині. Як виїхав він саме наперед моря, корабель його і став [...]. І посилає той купець норця, щоб пірнув у море та подивився, за що він там зачепився. Пірнув той норець у море, дивиться – а на дні моря стоїть дід, однією рукою держить корабель” [16, с. 463].

Перше виділене словосполучення актуалізує символіку центру, оскільки мова йде про середину моря, де зупиняється корабель, який також знаходиться в центрі групи торговельних суден. Отже, насамперед, персонаж прибуває на те місце, де він повинен пройти основне випробовування, а саме прийняти доленосне рішення, від якого залежить його життя. *Море* – це важливий універсальний символ простору, який наділений великою кількістю амбівалентних значень. Враховуючи міфологічне коріння народних казок, доцільно зупинитися на такому значенні цього символу для фольклорних творів, як “джерело початку життя, а також смерті” [6, р. 514]. В уявленнях українців, як і більшості індоєвропейських народів, *море* виступає символом невідомого,

чужого, але водночас сакрального простору, в якому проживають душі померлих. У контексті казки дід виступає антагоністом твору, а тому проживає по вертикальному зрізі внизу, на дні моря, та наділений владою обирати, кому подарувати життя, а на кого напустити смерть. Проаналізуємо наведений приклад у перекладі:

PT1: “*Some of the ships sailed ahead of him, others behind, while his ship sailed in the middle. When his ship reached the very center of the sea, she stopped all of a sudden [...]. So the merchant had a diver go down and see what the ship was caught on. The diver swam under the hull and saw an old man sitting on the bottom of the sea*” [24, р. 51].

В англійській лінгвокультурі, *sea* виступає як “a universal symbol of life; it denotes an ambivalent situation. As the begetter of monsters, it is the abysmal abode *par excellence*, the chaotic source which still brings forth base entities ill-fitted to life in its aerial and superior forms” [21, р. 241]. *Sea* також репрезентує “the sea of life which has to be crossed” [22, р. 121]. Перекладачу вдається зберегти не лише універсальне значення самого символу *моря*, але й символіку центру та вертикалі, які виражені відповідними маркерами.

У казці, що аналізується, наявні також символи горизонталі, які актуалізуються у межах опозиції справа / зліва, наприклад:

BT2: “*Піди цією дорогою; іди, іди, поки не дійдеш до стежечки, що лежатиме вліво [...]. Як пройдеш уже це місце, побачиш наліво, на леваді, хатку на курячій ніжці. Ти йду туди: там я живу*” [16, с. 466].

Ліво в опозиції до *права* вказує на щось чуже, нелюдське, надприродне, і в той самий час, стародавнє. Усе, що знаходиться зліва, постає чимось небезпечним, хаотичним, магічним, та водночас сакральним, а також вираженням жіночого начала. Саме ці значення актуалізуються у наведеному фрагменті, оскільки головна героїня казки належить до іншого світу, а тому все, що з нею пов'язано, повинно актуалізуватися через відповідну символіку. Ліва сторона, хоч і вказує на зв'язок з надприродними силами, з якими зіштовхується головний герой, все ж, несе у собі позитивне оцінне значення, адже сама головна героїня допомагає протагоністу впоратись з випробовуванням та, зрештою, стає частиною “свого” світу для головного персонажа.

Перекладознавчий аналіз цільового фрагменту демонструє певні зміни, внесені перекладачем в опис дій, що має виконати головний герой:

PT2: “*Walk down this road until you come to a footpath on your left [...]. After you have left all these places behind you, you will see a hut on chicken's feet to your right in a meadow*” [24, р. 54].

У першому реченні цільового фрагменту перекладач зберігає універсальне значення символу, однак у другому реченні чомусь замінює *left* на *right*, при цьому повністю змінює символічний контекст відрізка, оскільки, як вже відомо, права (*right*) сто-

рона відповідає за людській “свій” світ, правильний та впорядкований. Таке рішення можна виправдати у тому випадку, якщо перекладач хотів наголосити на тому, що право – це обов’язково щось добре, а бажання головної героїні допомогти якраз вказує на те, що вона наділена позитивними якостями. Можливо, причина замінити слово *left* на *right* є більш “приземленою”: перекладач для того, щоб уникнути тавтології в реченні, з урахуванням того, що в ньому повторюється лексема *left* у якості третьої форми дієслова, замінює одну горизонтальну орієнтацію на іншу. Тоді у такому випадку таке перекладацьке рішення не є адекватним, оскільки перекладач не впорався із завданням зберегти символічне значення, а зупинився на відтворенні лексичного.

Проаналізуємо ще один приклад актуалізації символіки вертикалі та горизонталі в казках:

BT3: “*At last, one day, the stepmother thought to get rid of her altogether; so she handed her a sieve and said to her: «Go, fill it at the Well of the World's End and bring it home to me full, or woe betide you». For she thought she would never be able to find the Well of the World's End, and, if she did, how could she bring home a sieve full of water?»* [25, p. 215].

У прикладі словосполучення *the World's End* виступає символічним маркером сторін світу, зокрема заходу. Якщо подорож на схід завжди вважалась (в межах християнської традиції) шляхом пошуку раю, а прибуття будь-якого персонажу з тієї ж сторони світу знаменувало спасіння, то все, що пов’язано із заходом, постає діаметрально протилежним. Саме на заході розташовується край світу, місце, що межує з амбівалентним або найчастіше негативним іншосвітом. Так, негативний персонаж казки відправляє дівчину до незвіданого, і відповідно, “чужого” місця. У цільовому фрагменті відтворення цього словосполучення не викликає жодних труднощів:

PT3: “*...а далі надумала звести дівчину зі світу: От дає вона падчирці решето та й каже:*

– Піди на край світу, там є криниця. Принеси мені звідтіля решето води. А ні, то й додому не вертайся!” [2, с. 54].

Перекладач використовує словниковий еквівалент, символічне значення якого співпадає зі значеннями вихідної одиниці, а відтак, словосполучення передане адекватно. Ще один символ, *криниця*, що належить до символіки кордону та іншого світу, також відтворений достовірно у тексті перекладу, насамперед, завдяки універсальності своїх значень у різних культурах.

На відміну від народних казок, в літературних казках символіка вертикалі та горизонталі зустрічається частіше:

BT1: “*She would have put him on her right hand, and smiled at him, and he would have never left her side, but would have made her his playmate, and taught her all kinds of delightful tricks*” [28, p. 49].

Лексема *right* відповідає за людський світ, соціально-впорядкований, де все чітко та правильно. Тут герой казки поки що не розуміє, хто він є насправді для оточуючих. Незважаючи на те, що карлик, виступаючи основним позитивним персонажем казки, проживає у лісі, а його єдиними друзями є пташки та ящірки, він сподівається стати “правою рукою” принцеси, її вірним другом. Перекладачі зберігають символіку горизонталі у цільових фрагментах, відтворивши її за допомогою словникового відповідника:

PT1: “*Вона посадила б його праворуч себе і всміхалася б до нього, і він би ніколи не відходив від неї, зробив її своїм другом і навчив різних-різних захопливих витівок*” [4, с. 93];

PT2: “*Вона б посадила його праворуч од себе, усміхалася б до нього, і він би від неї ніколи не відійшов, а став би її другом, навчив би безлічі цікавих ігор*” [15];

PT3: “*Вона б посадила його праворуч від себе і всміхнулася йому, і він більш ніколи б її не покинув, а грався б із нею разом і показав їй безліч цікавих речей*” [3, с. 87].

Окремої уваги заслуговує твір Оскара Уайльда *The Fisherman and his Soul*, в якому використовується символіка горизонталі через кореляцію сторін світу. Розглянемо два фрагменти, де автор описує значення сторін світу (відповідно до християнської традиції):

BT2: “*And the Soul said to him, ‘When I left thee I turned my face to the East and journeyed. From the East cometh everything that is wise’* [28, p. 86];

BT3: “*And the Soul said to him, ‘When I left thee, I turned my face to the South and journeyed. From the South cometh everything that is precious’* [28, p. 97].

Саме ці дві сторони світу обрані автором не випадково. Південь та схід належать до символіки верху, світла, правої сторони, а тому загалом несуть у собі позитивне оцінне значення, на відміну від заходу та півночі, що асоціюються із заходом сонця, яке спускається вниз у світ підземелля півночі. У наведених фрагментах схід виступає як сторона світу, з якої йде мудрість, пророцтво, нове вчення, а південь характеризує світогляд людини, пов’язаний із сонцем, а тому символічними маркерами останньої виступатимуть символи золотого та жовтого кольорів (з цим пов’язана лексема *precious* у другому фрагменті, яка тлумачиться як “of very great value or worth” [26]). Розглянемо варіанти відтворення проаналізованих фрагментів:

PT2: “*Після того, як я залишила тебе, я повернулася обличчям до Сходу і вирушила в далеку дорогу. Зі Сходу приходять усе мудре*” [4, с. 119];

PT3: “*Коли я залишила тебе, я повернулася обличчям до Півдня і вирушила в дорогу. Адже з Півдня приходять усе, що є на світі дорогоцінним*” [4, с. 126].

Як бачимо, перекладач не відходить від тексту оригіналу та зберігає усі символи горизонтального

виміру, зокрема лексичні одиниці, що позначають сторони світу, а також відтворює їхні маркери у цільовому тексті.

Аналізуючи переклад наведених вище фрагментів іншими перекладачами, слід узагальнити, що в обох перекладах (Д. О. Радієнко та Т. Некряч) також зберігаються як лексеми на позначення двох частин світу, так і їх символічний маркер, виражений у слові *precious*.

Характеризуючи англійські казки загалом, можна стверджувати, що символіка горизонталі, зокрема опозиція справа/зліва, застосовується і в американських літературних казках, наприклад:

BT4: *"Then the wizard cast a wizzy spell and mumbled several very learned words in the wizardese language over the glass dog. Whereupon the little animal first wagged its tail from side to side, then winked his left eye knowingly, and at last began barking in a most frightful manner"* [19, p. 22].

Використання лексичної одиниці *left* знову ж таки вказує на приналежність тварини до чарівного світу. Розглянемо, чи зберігає перекладач цю просторову орієнтацію у перекладі:

PT4: *"Тоді чаклун начаклував чудових чарів і пробурмотів над тим скляним псом кілька дуже вчених слів чаклунською мовою. Після чого тваринка спершу помахала з боку на бік хвостиком, потім свідомо моргнула лівим оком і, нарешті, почала гавкати вельми страшно"* [1, с. 22].

Як бачимо, у цільовому фрагменті ця ознака передається за допомогою словникового еквівалента, що зберігає усі символічні значення, притаманні оригінальній лексемі.

3. Висновки. Окресливши специфіку актуалізації символіки горизонталі та вертикалі в народних та літературних казках, доходимо висновку, що найпоширенішою опозицією горизонтального виміру, що використовується як сюжетно-композиційна деталь твору, насамперед, в українських народних казках, виступає протиставлення справа/зліва. В англійських народних казках символи зазначеної групи використовуються спорадично, що не можна сказати про англійські літературні казки, де увага приділяється символіці горизонталі, зокрема опозиціям справа/зліва та протиставленням сторін світу.

Відтворення символіки горизонталі та вертикалі, як окремої групи символів простору, майже не викликає труднощів у перекладачів, оскільки такі символи належать до універсальних та зазвичай співпадають у різних культурах як за денотативним, так і символічним значенням, а також своєю оцінністю. Зустрічаються поодинокі випадки полярної зміни горизонтальної орієнтації, найчастіше в парі справа/зліва, що, імовірно, пов'язано з суб'єктивним баченням перекладача.

Окреслюючи перспективи подальшого дослідження, варто зауважити, що окрему увагу слід приділити вивченню актуалізації інших груп символіки простору, зокрема символів кордону, контакту, центру тощо, та їх взаємодії між собою для розгортання символічного коду кожної окремої казки, що сприяє проясненню єдиної макросемантики символів цілого тексту, а тому потребує адекватного відтворення у цільовому тексті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Американські казки / Лаймен Френк Баум ; пер. з англ. О. Негребецького ; іл. К. Лавра. Київ : Знання, 2017. 159 с.
2. Англійські народні казки / упорядкування, вступ. слово та переказ. з англ. О. І. Тереха. Київ : Веселка, 1980. 151 с.
3. Вайлд О. Кентервільський Привид / пер. з англ. Д. О. Радієнко; худож.-оформлювач О. А. Гугалова. Харків : Фоліо, 2018. 155 с.
4. Вайльд О. Хлопчик-зірка та інші казки / пер. з англ. І. В. Корунець. Київ : Знання, 2016. 207 р.
5. Верхотурова Н. А. Текстобудуюча функція символу «Колокол» в європейській і американській поезії кінця XVIII-XIX в. в російських перекладах // Вестник Том. гос. ун-та. 2013. №372. С. 19-24.
6. Енциклопедичний словник символів культури України: 5-е вид. / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, В. В. Куйбіди. Корсунь-Шевченківський : ФОП Гавришенко В. М., 2015. 912 с.
7. Кикоть В. М. Підтекстовий образ, символ та переклад // Філологічні трактати. 2013. Т. 5. № 2. С. 43-57.
8. Лосев А. Ф. Проблема символа и реалистическое искусство : 2-е изд., испр. Москва : Искусство, 1995. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Los_PrSimv/index.php (дата звернення: 27.02.19)
9. Лотман Ю. М. Семиосфера. Санкт-Петербург : Искусство, 2000. 704 с.
10. Новикова М. А., Шама И. Н. Символика в художественном тексте. Символика пространства. Запорожье : СП «Верже», 1996. 172 с.
11. Панасенко К. О. Символика поетического текста как объект перевода (на материале украинских та российских переводов англоязычной поэзии XIX-XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : 10.02.16 – «Перекладознавство». Херсон, 2015. 22 с.
12. Пирс Ч. Начала прагматизма. В 2-х томах. Том 1. М. : Алетейя, 2000. 318 с.
13. Ребрій О. В. Сучасні концепції творчості у перекладі : монографія / О. В. Ребрій ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2012. 375 с.
14. Соколова В. В. Когнитивный аспект представления символа в параллельных поэтических текстах: дис. ... доктора філол. наук : 10.02.20. Уфа, 2006. 201 с.

15. Уальд О. Зоряний хлопчик. Казки / пер. з англ. Тетяна Некряч. Київ : КМ-Букс, 2011. 288 с. URL : <http://testlib.meta.ua/book/162013/> (дата звернення : 12.07.2019).
16. Українські народні казки / за ред. С. В. Хрустальова. Ірпінь, 1996. 656 с.
17. Флоренский П. История философии : Запад – Россия – Восток // Книга третья : Философия XIX – XX в.) : 2-е изд. Москва : «Греколатинский кабинет» Ю. А. Шичалина, 1999. С. 385–386.
18. Шелестюк Е. В. О диалектике устойчивости и изменчивости концепта и символа // Язык. Культура. Коммуникация. 2004. С. 178–187.
19. Baum L. American Fairy Tales. Київ : Знання, 2017. 159 p.
20. Campbell J. The Hero with a Thousand Faces. Princeton : Princeton University Press, 2004. 403 p.
21. Cirlot J. E. Dictionary of symbols: 2nd ed. / transl. by J. Sage. London : Routledge, 1990. 508 p.
22. Cooper J. C. An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols. London : Thames & Hudson, 1987. 208 p.
23. da Silva F. V. Metamorphosis : The Dynamics of Symbolism in European Fairy Tales. New York : Peter Lang, 2002. 278 p.
24. How Ivan Went to See the Sun / transl. by A. Bilenko. Kiev : Dnipro Publishers, 1989. 260 p.
25. Jacobs J. English Fairy Tales. Pennsylvania : A Penn State Electronic Classics Series Publication, 1890. 295 p. URL : <https://archive.org/details/englishfairytal00jacogoog/page/n46> (дата звернення : 07.01.19).
26. Precious // Cambridge Dictionary. URL : <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/precious> (дата звернення : 24.05.2019).
27. Ukrainian Folk Tales / transl. from the Ukrainian by I. Zheleznova. Kiev : Dnipro Publishers, 1985. 391 p.
28. Wilde O. The House of Pomegranates. London : James R. Osgood Mcllvaine & Co, 1891. 158 p.

REFERENCES

1. Amerykanski kazky / Lyman Frank Baum ; transl. by O. Nahrebetskyi ; pic. K. Lavra. Kyiv : Znannya.
2. Angliyski narodni kazky [English folk tales] (1980) / transl. by O. Terekh. Kyiv: Veselka.
3. Vayld, O. (2018). Kentervilskiy Pryvyd [The Centerville Ghost] / transl. by D. O. Radiyenko. Kharkiv: Pholio.
4. Vayld, O. (2016). Khlopchyk-zirka ta inshi Kazky [The Star-boy and other fairy tales] / transl. by I. V. Korunets. Kyiv: Znannya.
5. Verkhoturva, N. A. (2013). Tekstoobrazuyuschaya funktsiya simbola «Kolokol» v yevropeyskoy i amerikanskoj poesii XVIII-XIX v. v russkikh perevodakh [Text-forming function of the «Kolokol» symbol in the European and American poetry of the XVIII-XIX] centuries in Russian translations]. Vestnik Tomskoho gosudarstvennogo universiteta – Messenger of Tomsk State University, 372, 19–24 (in Russian).
6. Entsyklopedychniy slovnyk symboliv kultury Ukrainy [The Encyclopedia of the symbols of Ukraine] (2015) / ed. by V. P. Kotsur, O. I. Potapenko, V. V. Kuybidy. Korsun-Shevchenkivskiy: FOP Havryshenko V. M.
7. Kykot, V. M. (2013). Pidtekstovyi obraz, symvol ta pereklad [Sub-textual image, symbol and translation]. Filolohichni traktaty – Philological Tractates, 2 (5), 43–57 (in Ukrainian).
8. Losev, A. F. (1995). Problema simbola i realisticheskoye iskusstvo [The problem of symbol and realistic art]. Moskva: Iskusstvo. Available at: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Los_PrSimv/index.php
9. Lotman, Yu. M. (2000). Semiosfera [Semisphere]. Sankt-Peterburh: Iskusstvo.
10. Novikova, M. O., and Shama, I. M. (1996). Simvolika v khudozhestvennom tekste. Simvol prostranstva [Symbols of an artistic text. Symbols of space]. Zaporozhye: «Verzhe».
11. Panasenko, K. O. (2015). Symvolika poetychnoho tekstu yak obyekt perekladu. Avtoref. diss. kand. filol. nauk [The symbolism of poetic texts as an object of translation. Cand. philol. sci. diss. synopsis]. Kherson: Khersonskiy derzhavnyi universitet (in Ukrainian).
12. Pirs, Ch. (2000). Nachalo prahmatisma: tom 1 [The rise of pragmatism: vol. 1]. Moskva: Alteya.
13. Rebriy, O. V. (2012). Suchasni kontseptsiyi tvorchosti u perekladi. Monohrafiya [Modern concepts of creativity in translation. Monograph]. Kharkiv. nats. un-tu im.V.N. Karazina. – V.N. Karazin Kharkiv. National Univ. (in Ukrainian).
14. Sokolova, V. V. (2006). Kognitivnyi aspekt predstavleniya simbola v parallelnykh poeticheskikh tekstakh. Diss. kand. filol. nauk [The cognitive aspect of symbolic representation in parallel poetic texts. Cand. philol. sci. diss.]. Ufa: Bashkirskiy gosudarstvennyi universitet. 201 p. (in Russian).
15. Uayld, O. (2011). Zoryanyy khlopchyk [The Star Boy] / transl. by T. Nekryach. Kyiv: KM-BUKS. Available at: <http://testlib.meta.ua/book/162013/>
16. Ukrainski narodni kazky [The Ukrainian Folk Tales] (1996) / ed. by S. Khrustalyova. Kyiv: Irpin.
17. Florenskiy, P. (1999). Istoriya filosofiya: Zapad – Rossiya – Vostok [The history of philosophy: West – Russia – East]. Moskva: «Hrekolatinskiy kabinet» Yu. A. Shychalina.
18. Shelestyuk, Ye. V. (2004). O dialektike ustoychivosti i izmenchivosti kontsepta i simbola [As to the dialectics of variability / invariability of concept and symbol]. Yasyk. Kultura. Kommunikatsiya – The language, culture and communication. Chelyabinsk: URAO, 178–187.
19. Baum, L. (2017). American Fairy Tales. Kyiv: Znannya.
20. Campbell, J. (2004). The Hero with a Thousand Faces. Princeton: Princeton University Press.
21. Cirlot, J. E. (1990). Dictionary of symbols: 2nd ed. / transl. by J. Sage. London: Routledge.
22. Cooper, J. C. (1987). An Illustrated Encyclopaedia of Traditional Symbols. Thames & Hudson.
23. Da Silva, F. V. (2002). Metamorphosis: The Dynamics of Symbolism in European Fairy Tales. New York: Peter Lang.
24. How Ivan Went to See the Sun (1989) / transl. by A. Bilenko. Kiev: Dnipro Publishers.

25. Jacobs, J. (1890). English Fairy Tales. Pennsylvania: A Penn State Electronic Classics Series Publication. Available at: <https://archive.org/details/englishfairytal00jacogoog/page/n46>
26. Precious // Cambridge Dictionary. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/precious>
27. Ukrainian Folk Tales (1985) / ed. by I. Zheleznova. Kyiv: Dnipro Publishers.
28. Wilde, O. (1891). The House of Pomegranates. London: James R. Osgood McIlvaine & Co.,

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Воловик Анна Анатольевна – аспирантка кафедри англійської і німецької філології і перекладознавства імені професора І. В. Корунца Київського національного лінгвістического університету; Orchid: orcid.org/0000-0001-5362-5328; Google Scholar: <https://scholar.google.com/citations?user=nxrPXA4AAAAJ&hl=ru>

Volovyk Anna – a post-graduate student at I. V. Korunets Department of English and German Philology and Translation of Kyiv National Linguistic University; Orchid: orcid.org/0000-0001-5362-5328; Google Scholar: <https://scholar.google.com/citations?user=nxrPXA4AAAAJ&hl=ru>

УДК 811.111'255.4:791.229.2

DOI: 10.26565/2227-8877-2019-90-10

Slovak thinking on audiovisual translation and the issue of the second-hand translation of Russian documentary films

Mikuláš M.

M.A., PhD student at the Department of Russian and East European Studies, Faculty of Arts, Comenius University in Bratislava; e-mail: michal.mikulas@uniba.sk; ORCID: 0000-0002-6858-6058; ACADEMIA: https://comeniusuniversity.academia.edu/Michal_Mikulas (Bratislava)

The paper, in its first part, outlines the Slovak research into audiovisual translation (AVT) from the 1950s up to the present, paying attention to the most important scholars as well as publications that helped to shape and establish the discipline within Slovak translation studies. It is based on the ongoing bibliographical research and the historical explanation mapping the development of AVT research in Slovakia by I. Tyšš – e.g. his publication *Myslenie o audiovizuálnom preklade na Slovensku: 1952 – 2017* (*Thinking on Audiovisual Translation in Slovakia: 1952 – 2017*, 2018) – as well as on own findings covering the last two years. In more detail, the first part of the paper highlights that it was primarily thanks to a younger generation of translation studies scholars – especially E. Perez (née Janecová), L. Paulínyová (née Kozáková) and J. Želonka – that in 2012 the Slovak research into AVT finally became systematic. The second part of the paper is devoted to the phenomenon of the so-called second-hand translation of originally Russian audiovisual works that may be observed in Slovakia in recent years. The questionable nature of this phenomenon is stressed since the Russian language is not a language of limited diffusion and definitely not remote in relation to the Slovak cultural space. On the example of two documentary films – *Под властью мусора* (*Held Captive by Rubbish*, 2013) and *Дух в движении* (*Spirit in Motion*, 2015), the author discusses and analyses the problems that occur when translating originally Russian AV works into Slovak through the English language, i.e. the negative shifts resulting from mis-/overinterpretation of the source text, translation by omission, wrong order of dialogues, cultural specifics and incorrect transcription.

Key words: audiovisual translation, documentary films, voice-over, second-hand translation, translation problems, negative shifts.

Мікулаш М. Словацькі дослідження на тему аудіовізуального перекладу і проблематика двохступенчатого перекладу російських документальних фільмів. В першій частині нашої статті представлений огляд словацьких досліджень, присвячених аудіовізуальному перекладу (АВП) за період з 50-х рр. ХХ століття до теперішнього часу. Увага звернена переважно на характеристику найбільш значимих теоретиків, а також на праці, що сприяли формуванню і становленню даної дисципліни в словацькому перекладознавстві. Стаття ґрунтується на безперервно проводимих по даній темі дослідженнях, а також на фактах об історичному розвитку АВП в Словаччині, описаних напр. в публікації І. Тышша – *Myslenie o audiovizuálnom preklade na Slovensku: 1952 – 2017* (*Исследования на тему аудіовізуального перекладу в Словаччині: 1952 – 2017*, 2018). Автор статті демонструє і своєрідне сприйняття склалася за останні роки ситуації. В першій частині статті акцентується увага на тому, що в 2012 році словацькі дослідження в області АВП стали більш систематичними, переважно, за рахунок роботи молодого покоління теоретиків – Е. Перез (в дівочестві Янецової), Л. Пауліньової (в дівочестві Козакової) і Й. Желонки. Во другій частині на матеріалі російських аудіовізуальних виробів розглянуто феномен т.н. двохступенчатого перекладу, поява якого на словацьких екранах стало більш помітним в останнє час. Автор статті робить упор на спірний характер нашої ситуації, оскільки російська мова не є мовою з обмеженою дифузійністю, а з точки зору словацького культурного простору не належить до числа віддалених мов. На прикладі двох документальних фільмів «*Под властью мусора*» (*Held Captive by Rubbish*, 2013) і «*Дух в движении*» (*Spirit in Motion*, 2015) автор аналізує проблеми, які можуть виникнути в процесі перекладу російських аудіовізуальних виробів на словацьку мову через проміжний англійський мовний бар'єр, а саме розглядає негативні спотворення в перекладі, наявність яких пояснюється неправильною інтерпретацією вихідного тексту, прийом опущення при перекладі, невірний порядок діалогів, культурну специфіку і помилкову транскрипцію.

Ключевые слова: аудіовізуальний переклад, документальний фільм, закадровий переклад, двохступенчатий переклад, проблеми перекладу, негативні спотворення в перекладі.

1. Introduction. In recent years, audiovisual translation (AVT), which is the object of my research, has become one of the most popular areas of interest within the translation studies research in Slovakia. It can be proven by the first Slovak conference on dubbing and subtitling (2016), first two monographs (2016, 2017) and a university textbook (2018) devoted to this subject matter and many papers and presentations, mainly by a younger generation of translation studies scholars (E. Perez, L. Paulínyová, J. Želonka, I. Tyšš, A. Zahorák and others), in which they deal with various aspects of AVT such as the role of a translator in the dubbing process, subtitling for the deaf and hard of hearing, audio description, didactics of AVT, localization of video games, etc.

The **aim** of this paper is to briefly characterize Slovak thinking on AVT in its historical development and then to focus on another topic that is being currently tackled within AVT research in Slovakia – the **issue of the so-called second-hand translation**. On the **material of two documentary films – *Под властью мусора (Held Captive by Rubbish)* and *Дух в движении (Spirit in Motion)***, our **objective** will be to **identify and analyse the shifts** that result from translating originally Russian AV works into Slovak through English. The **relevance** of the topic is undeniable because the Russian language is not a small language and definitely not remote in relation to the Slovak cultural space.

2. A brief overview of Slovak research into AVT.

According to I. Tyšš and his findings [33, pp. 4-5], the beginnings of Slovak thinking on AVT go back to the 1950s (and may go even further to the 1940s, if not earlier). The first relevant paper on AVT that may be found in Tyšš's Bibliography [see 34, pp. 40-55] was written by a prominent film theorist, critic and translator P. Branko in 1952. In his paper entitled *K problematike filmových podtitulkov (On the Issue of Subtitles in Films)* Branko not only stressed the fact that subtitles should be created from the film, not just from the dialogue list, but he also viewed the film as a synthetic art form with its own film language [see 4, p. 215]. Branko's approach, as I. Tyšš puts it, marks the beginning of a paradigm of thinking about film in the Slovak AVT which he proposes to call the film semiotic methodology [see 2018 a, p. 10]. The second and the last article from the 1950s raised a question whether to dub the films for children, since, as Branko had suggested earlier, subtitles were the most prevalent type of AVT because back then films could be watched only in cinemas.

As Tyšš's bibliographical research shows [see 34, p. 19], the 1960s brought only a small number of relevant articles as well (5 in total), paying just partial attention to the aspect of AVT. However, with the gradual growth of TV culture in Czechoslovakia, by the early 1970s dubbing had come to replace subtitling as the most dominant form of AVT.

In the decade of the 1970s, 8 publications in total were devoted to AVT. The two most important papers

that, according to I. Tyšš, "mark a watershed moment in the development of Slovak AVT research" [33, p. 11], were written by K. Bednárová, back then a student of A. Popovič, nowadays one of the most significant translation studies scholars in Slovakia. In her first text *K problematike filmovej a televíznej adaptácie literárneho diela (On Film and TV Adaptations of Literary Texts, 1977)*, by employing a semiotic-communicative approach, she considers adaptation for the screen to be a case of intersemiotic translation. The second paper *Dabing ako spôsob jazykovej komunikácie (Dubbing as a Means of Language Communication, 1979)* basically confirms the fact that dubbing had already become the most preferred type of AVT in Slovakia. As Tyšš points out, by the end of the 1970s, Slovak scholars started adopting a linguistic semiotic approach to studying AVT which would later in time push out the older film semiotic methodology and the Slovak texts on AVT might be for the first time described as "theory" [see 33, pp. 11-12].

The number of publications devoted to AVT doubled in the following decade. Some of them were aimed at popularizing dubbing, some had more synthesizing character (e.g. Bednárová, 1983a; Bednárová, 1983b; Hochel, 1985). Bednárová's texts on translation of film dialogues and documentary film commentary translation appeared as entries in Popovič's *Originál/Preklad. Interpretáčná terminológia (Original/Translation. Interpretation Terminology, 1983)*. Of importance was especially the entry on documentary film translation since it was the first Slovak text dealing with voice-over as one of the AVT modes. As to Hochel's text, it focused on various communicative aspects of translation for TV. According to Tyšš, one of the articles from the 1980s not referenced enough these days is V. Benedikovič's paper *Funkcia titulku ako tlmočníka filmového dialógu (Functions of Subtitles as Intermediaries of Film Dialogues, 1987)*. It "discusses the complex functions of subtitles in their relation to film scenes and film dialogue, but not in their relation to the informational content or the utterance" and can be viewed as "a synthesis of the film semiotic approach to AVT" [33, pp. 12-13].

Despite dynamic social, political and cultural changes and the gradual development of AVT industry in Slovakia, the number of publications in the 1990s slightly decreased (12 overall). Besides several short articles addressing the state of dubbing and cinema after 1989 or the impact of new technologies on the AVT practice, arguably the most important text of the decade was written at its beginning. It was Hochel's chapter on dubbing which he included in his monograph *Preklad ako komunikácia (Translation as Communication, 1990)* and where he, among other things, presented the communication model of a dubbed film and reflected on the competences of a dubbing translator.

From Tyšš's point of view, the first decade of the 21st century can be "understood as an *interstitial* – an

advertisement of sorts for what was to come” [33, p. 13]. Again, despite the dynamic nature of this period, not many notable texts on AVT were published. However, as the Bibliography suggests, the number of publications, in comparison to the 1990s, increased by 21. One of the interesting tendencies that would later become vital and may be observed in this decade in relation to AVT research is practitioners’ involvement in the academic discourse (Lesňák’s paper on the dubbing practice from translator’s perspective, Makarian’s monograph on sound design in the dubbing process). Another question raised in the 2000s was how to call this new subdiscipline within translation studies since there had been no agreement on its name yet – e.g. translation of the text of film dialogues, translation of the text of documentary film commentary (Bednárová, 1983), translation in dubbing (Hochel, 1990), translation of “film texts” (Kusá, 2001), dubbing translation (Lesňák, 2004). Therefore, in 2008, E. Gromová, proposed a broad enough term “translation for the audiovisual media” that would a) emphasize translational and intersemiotic nature of the subdiscipline and b) allow translation studies to further expand, drawing on the scope of “audiovisual media” [see 33, p. 14].

In the current decade, AVT managed to establish and explain itself within the Slovak translation studies. The overall number of publications surpassed 100, relevant topics covered by scholars expanded and the research into AVT finally became systematic. The milestone year in the context of Slovak thinking on AVT was the year 2012 when the number of publications for the first time reached double digits per year (14). The best year so far, when considering the number of publications devoted to AVT, was the year 2014 with 26 publications [see 34, p. 16]. Such development of the research into AVT since 2012 has been possible mainly thanks to a younger generation of translation scholars – E. Perez (nee Janecová), L. Paulínyová (nee Kozáková), J. Želonka – and other young researchers have followed in their footsteps in the next years.

E. Perez, the leading figure of the Slovak AVT research, devoted her first publications in 2012 and 2013 to the state of AVT, its research and didactics in Slovakia – e.g. *Preklad pre audiovizuálne médiá v kontexte slovenskej teórie, kritiky a didaktiky prekladu* (*Translation for the Audiovisual Media in the Context of Slovak Translation Theory, Criticism and Didactics*) and *Audiovisual Translation – Dubbing and Subtitling in Slovakia*. Since 2013 she has focused in her research predominantly on the translation of subtitles and since 2015 more precisely on the issue of subtitling for the deaf and hard-of-hearing – e.g. *Titulky pre nepočujúcich ako špecifický typ prekladu* (*Subtitles for the Deaf and Hard of Hearing as a Specific Type of Translation*, 2015); *Audiovizuálny preklad a nepočujúci divák: problematika titulkovania pre nepočujúcich* (*Audiovisual Translation and the Deaf and Hard of Hearing Audience: Subtitling for the Deaf and Hard of Hearing*, 2016) or *Titulky pre nepočujúcich: problematika orientácie v deji a postavách*

(*Subtitles for the Deaf and Hard of Hearing: Viewer Reception of the Plot and Characters*, 2016). In 2017, she summarized her research on this topic and presented it internationally as a chapter *The Power of Preconceptions: Exploring the Expressive Value of Subtitles for the Deaf and Hard of Hearing* in the collective monograph *Languaging Diversity Volume 3: Language(s) and Power*. E. Perez also co-edited two collections of papers aimed at AVT – *Audiovizuálny preklad: výzvy a perspektívy* (*Audiovisual Translation: Challenges and Perspectives*, 2014) with E. Gromová and *Audiovizuálny preklad 2: za hranicami prekladu* (*Audiovisual Translation 2: Beyond the Borders of Translation*, 2015) with L. Paulínyová. She initiated the series of workshops that served as a platform for academics and practitioners to discuss the issues of AVT practice (2012-2015) and organized the first Slovak conference on AVT – *Audiovisual Translation: Dubbing and Subtitling in the Central European Context* (2016) as well.

While, as we mentioned, E. Perez focuses in her research mainly on subtitling, L. Paulínyová concentrates primarily on dubbing translation and the role of a translator in the dubbing process. She was dealing with AVT already in her dissertation and during PhD studies published several notable papers on this subject – e.g. *Súčasný stav dabingu na Slovensku* (*The Current State of Dubbing in Slovakia*, 2013) or *Špecifiká prekladu dokumentárnych filmov* (*Specifics of Documentary Films Translation*, 2014). Perhaps the most favourable response out of her earlier publications was given to the paper *Koncepcia audiovizuálneho prekladu* (*Concept of Audiovisual Translation*, 2013) where she proposed a more straightforward name for the subdiscipline – “audiovisual translation” – which would be more in line with the naming conventions outside Slovakia, but at the same time also rooted in the Slovak tradition [see 33, p. 14]. After successfully defending her dissertation, she continued to pay attention to AVT – e.g. *Ako sa mení preklad pod rukami dabingového úpravcu* (*On How Translation Changes in the Hands of a Dialogue Writer*, 2015); *The Dubbing Process in Numbers: Who Changes Translation the Most?*, 2016 or *Práca dabingového prekladateľa z pohľadu dabingových hercov* (*Dubbing Translator’s Work from the Viewpoint of Dubbing Actors*, 2017). L. Paulínyová synthesized her findings in the monograph *Z papiera na obraz: proces tvorby audiovizuálneho prekladu* (*From the Paper to the Screen: The Audiovisual Translation Creation Process*, 2017) where she included the theory of AVT into Popovič’s table of translation disciplines and came up with her own classification of AVT [see 22, p. 26]. In 2018, she and E. Perez co-authored a chapter on AVT teaching in the collective monograph *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku* (*Didactics of Translation and Interpreting in Slovakia*).

In the last two years, research topics related to AVT in Slovakia have broadened even more. The already established as well as up-and-coming young scholars turn their attention, for example, to the sociological aspects and praxeology of AVT (E. Perez), bibliographical

research and historiography of AVT (I. Tyšš), specifics of AVT for the child audience (A. Zahorák), subtitling and localization of video games (M. Koscelníková, M. Kabát), audio description (Z. Jánošíková) and the second-hand or relay translation in the context of AVT (M. Mikuláš). And it is indeed the issue of translating originally Russian AV works into Slovak through English that will be later dealt with in this paper.

2.1. Russian documentary films on Slovak TVs.

As the results of our earlier research into Russian documentary films in Slovak translation after 1989 [see 18, pp. 62-64] show, the “turning” year which marked the return to the systematic selection of Russian documentaries for translation and broadcasting purposes was the year 2010. Since then, 23 documentaries in total have been translated into Slovak (the best years in relation to the number of translated and broadcasted documentary films were the years 2010, 2013 and 2015 with 5 documentaries). Except for one documentary series that was broadcasted on the private news channel TA3 in 2013, TV viewers could watch all of them on RTVS (*Radio and Television of Slovakia*), a public broadcasting organisation (until the 2011 merger just *Slovak Television*). The majority of broadcasted Russian documentary films were dealing with historical themes – e.g. *1812 (Napoleonic Wars in Russia)*, *Тайны первой мировой войны (WWI Top Secrets)* or *Сталинградская битва (The Battle for Stalingrad)*. One interesting phenomenon that this research helped to reveal was that some of these documentaries were and/or might have been translated into Slovak not directly from Russian, but through the English language.

2.2. Second-hand translation – why? A. Popovič

understands the second-hand translation as “the translation mediated by another translation, i.e. translation when a translator does not speak the language of the source text and instead of a direct contact with the linguistically incomprehensible source text, he or she uses already translated text into a language he or she is capable of translating from” [31, p. 230, transl. M. M.]. He also stresses that it is typical for “small” and distant or remote languages [see 31, p. 230]. Despite the fact that this phenomenon cannot always be avoided as far as the documentary films translation is concerned (e.g. a documentary about indigenous peoples of Africa where they speak in their mother tongue), in this case it seems rather questionable since the Russian language is not a language of lesser diffusion and definitely not remote in relation to the Slovak cultural space.

In the following lines, we will aim our analysis at two bilingual dialogue lists of two originally Russian documentary films that were translated into Slovak through English (one of them partially). The first one is an investigative documentary about environmental problems our world is facing today – *Под властью мусора (Held Captive by Rubbish, 2013)*, the second documentary –

Дух в движении (Spirit in Motion, 2015) – is the official documentary film of the 2014 Paralympic Winter Games in Sochi. It is important to mention that in the first documentary we encounter only two languages – Russian and English. On the other hand, the second documentary features altogether five languages – Russian, English, German, Portuguese and Chinese (all the athletes share their story in their mother tongue, however, Russian and English are represented the most and the dialogue list is also available in these two languages). In our analysis, we will, of course, focus solely on those parts of the second documentary that are in Russian and English not only in the script, but also in the video.

2.3. Analysis of selected examples.

Just by quickly running our eyes over the two dialogue lists, we can immediately notice a relatively large number of negative shifts. Therefore, the objective of our analysis will be to comment on some selected examples from the Russian-English scripts and to point out the potential pitfalls a translator into Slovak may expect when he or she speaks only one of these languages. The first examples that we present result from translator’s mis- or overinterpretation of the source text.

Table 1 – mis-/overinterpretation of the source text [30, pp. 8, 9]

Мы наивно <u>предполагаем</u> , что мы сможем стать богами.	In our naivety, we <u>decided</u> we could be gods...
[...]	[...]
То, что <u>сопровождает</u> каждое достижение цивилизации.	Something which is <u>a consequence</u> of every achievement.
Мусор.	The garbage.

As we can notice from the first example, a translator evidently overinterpreted the meaning of underlined Russian verbs, and thus made the sentences in English translation more definitive: 1. *предполагать* ↔ *to decide*, 2. *сопровождать* ↔ *to be a consequence*. In the first sentence, the translator even emphasized it by using the past tense. Since it does not correspond with the intent of the author of the source text and in order to avoid a possible negative shift in case of translating the documentary *Под властью мусора (Held Captive by Rubbish)* into Slovak through English, we would suggest more adequate solutions: e.g. 1. *In our naivety, we suppose we could be gods.* 2. *Something that goes hand in hand with every achievement.*

The same problem, however in this case in the opposite direction – i.e. in Russian translation of the script, may be observed also in the second documentary *Дух в движении (Spirit in Motion)*: e.g. 1. **Jason:** *I wasn't enjoying life, I didn't think I could be happy as an amputee, I didn't have any self-acceptance. I thought I was paying the price.* ↔ **Джейсон:** *Я не радовался жизни, не думал, что можно быть счастливым инвалидом. Я не мог принять себя таким. Но если игра-*

ешь в игру, — ты получаешь свой приз! [7, p. 13] – misinterpretation of the phrasal idiom *to pay the price* (*дорого расплатиться за что*). 2. **Rico:** *I was thinking about him a lot. Has anybody reached out to him, has anybody tried to talk to the boy? He's growing up upset, maybe he's mad that he lost his father.* ↔ **Рико:** *Я много думал о нём. Достучится ли кто-то до него? Попытается ли кто-то поговорить с этим мальчиком? Он растёт. Может, он грустит, может он сходит с ума без отца.* [7, p. 24] – misinterpretation of the polysemous adjective *mad* (*рассерженный*).

Another common problem that a translator has to tackle is the so-called translation by omission. Since it is usually immediately obvious that something is wrong (unlike in the first example) and the text integrity principle is one of the basic translation rules, the translator must be ready to either consult a dictionary or ask for help one of his/her colleagues that speak the necessary language. Considering the given example from the documentary *Под властью мусора (Held Captive by Rubbish)*, we can see that one piece of information about the person is completely lost in the English translation of the descriptive subtitle: *главный научный сотрудник отдела ВИНТИ РАН* ↔ Ø. Except for holding doctor's degree in geography, Kim Losev in fact works as *the leading researcher at the All-Russian Institute for Scientific and Technical Information of the Russian Academy of Sciences* (also known under the acronym *VINITI RAS* or just *VINITI*).

Table 2 – translation by omission [30, p. 9]

Ким Лосев, доктор географических наук, <u>главный научный сотрудник отдела ВИНТИ РАН</u>	Doctor of Geography Kim Losev
--	----------------------------------

Sometimes it may lead not only to the omission of key information, but also to the stylistic weakening: e.g. *Студент Гарварда Хью Мур публикует разоблачительную статью о вредности общей посуды.* ↔ *A student of Harvard University Hugh Moore published an article about commonly used tableware.* [30, p. 13] – 1. omission of the literary/bookish adjective *разоблачительный* (*revealing* or *eye-opening*), 2. omission of the noun *вредность* (*harmful effects* or *harmfulness*).

Since the narrated commentary (voice-over) requires that the utterance of a respondent in a documentary film (the so-called talking head) be shorter in translation in order to guarantee an impression of authenticity [see, 22, p. 98], the order of dialogues in the script is very important. As the example from the documentary *Дух в движении (Spirit in Motion)* demonstrates, it is not always a standard and the translator should keep that in mind. Otherwise, such translation of the documentary film may arouse suspicion among TV viewers.

What every professional translator is definitely aware of is the issue of cultural specifics. However, there is no possibility to use footnotes or any other sort of explication within AVT due to time constraints and

thus, finding the right solution can be sometimes very tricky. As the example below illustrates, the problem in this case was the Russian word *этаж*.

Table 3 – order of dialogues [7, p. 14]

Jason: <i>I hope I could make it to Sochi. I'm definitely easily in the Top-5 in my country.</i>	Джейсон: <i>Я вхожу в пятёрку лучших горнолыжников Австралии.</i>
<i>My skiing is not at Paralympic level at this stage.</i>	<i>И я очень надеялся попасть на игры в Сочи, но я пока не достиг уровня Паралимпийских игр.</i>

Table 4 – cultural specifics [7, p. 25]

Andrey: <i>I was playing at a construction site, I had to run, hide. It was a sunny day and the light played a trick on me, I ran behind a corner and it turned out to be an elevator shaft. And fell from the fourth floor.</i>	Андрей: <i>На стройке играли, там надо было убежать, прятаться. Был день солнечный. Такая игра света и тени, забежал в закуток, оказалось, что это шахта лифта. И упал с четвертого этажа.</i>
---	---

Since in the Russian cultural space the ground floor is called *первый этаж*, the expression *четвертый этаж* should not be translated as *the fourth*, but *the third floor* (in Slovak – *tretie poschodie*). Although there is a chance that the change of a numeral at the end of person's utterance may stir up some confusion (see the question of authenticity mentioned above), the translator into Slovak has an option to use the word *podlažie* instead of *poschodie* without risking any negative shift or confusing the viewer: *четвертый этаж* ↔ *third floor* ↔ *štvrté podlažie*.

The last potential pitfall we would like to mention is transcription. The Anglicist who translates originally Russian AV works, in our case documentary films, into Slovak through the English language needs to remember that he or she cannot stick to the English-oriented transliteration system. Instead, the translator has to consult one of the codification publications of the Slovak language – *Pravidlá slovenského pravopisu (The Rules of Slovak Orthography)* – where the guidelines of practical transcription can be found. Below we present several examples from the analysed documentaries and offer also the transcription of proper nouns into Slovak.

Table 5 – transcription

Екатеринбург	Ekaterinburg	Jekaterinburg
Михаил Горбачев	Mikhail Gorbachev	Michail Gorbačov
Оксана Слесаренко	Oksana Slesarenko	Oxana Slesarenková
Светлана Пахомова	Svetlana Pakhomova	Svetlana Pachomovová
Александр Шевченко	Aleksandr Shevchenko	Alexandr Ševčenko
Дмитрий Артамонов	Dmitry Artamonov	Dmitrij Artamonov
Михаил Делягин	Mikhail Delyagin	Michail Deľagin
Андрей Шестаков	Andrei Shestakov	Andrej Šestakov

3. Conclusion. Despite the fact that Slovak research into AVT finally became systematic only in the current decade, more precisely in 2012, it can be argued that in a relatively short time it pretty quickly managed to catch up with thinking on AVT outside from Slovakia. It was primarily thanks to a younger generation of translation scholars who in the last couple of years brought to the table a wide range of relevant research topics. One of the issues that is nowadays dealt with also in my research is the phenomenon of the so-called second-hand translation. According to my earlier findings, in recent years, several originally Russian AV works (not just documentaries, but even children's

animated series) have been translated into Slovak through the English language. While the occurrence of this phenomenon remains unclear, since Russian is not a small language and definitely not remote in relation to the Slovak cultural space, as we have seen from the examples above, it may present various challenges not only to a translator, but also to the other creators of the Slovak version of an AV work. Those challenges and the potential negative shifts resulting from them **will be later classified and studied in more detail in my dissertation** – however, this time on the material of the documentary series *Освободителям (The Liberators)*.

REFERENCES

1. Bednárová, K. (1977). K problematike filmovej a televíznej adaptácie literárneho diela. *Slavica Slovaca*, 12(4), 383-387.
2. Bednárová, K. (1979). Dabing ako spôsob jazykovej komunikácie. *Panorama*, 5(2), 30-36.
3. Benedikovič, V. (1987). Funkcia titulku ako tlmočníka filmového dialógu. *Slovenské divadlo*, 35(3), 291-326.
4. Branko, P. (1952). K problematike filmových podtitulkov. *Slovenská reč*, 17(7-8), 214-233.
5. Cambridge Dictionary. English Dictionary. Cambridge University Press, 2019. Available at: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/>
6. *Dukh v dvizhenii (Spirit in Motion)*. Directed by Yulia Byvsheva, Sofia Geveyler, Sofia Kucher. Production Center VGIK-Debut. Ostrov Studio, 2015. 73 min.
7. *Dukh v dvizhenii (Spirit in Motion)*. Montazhnye listy. Production Center VGIK-Debut. Ostrov Studio, 2015.
8. Gromová, E. (2008). Preklad pre audiovizuálne médiá. In: *Slovo – obraz – zvuk: Duchovný rozmer súčasnej kultúry*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, pp. 136-143.
9. Gromová, E., and Janecová [Perez], E. (eds.) (2014). *Audiovizuálny preklad: výzvy a perspektívy*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
10. Gromová, E., and Perez, E. (2013). Audiovisual Translation – Dubbing and Subtitling in Slovakia. *World Literature Studies*, 2013, 5(4), 61-71.
11. Hocheľ, B. (1990). *Preklad ako komunikácia*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.
12. Janecová [Perez], E. (2012). Preklad pre audiovizuálne médiá v kontexte slovenskej teórie, kritiky a didaktiky prekladu. In: *Prekladateľské listy 1*. Bratislava: Univerzita Komenského, pp. 22-28.
13. Kozáková [Paulínyová], L. (2013). Konceptia audiovizuálneho prekladu. In: *Letná škola prekladu 12: Odkaz Antona Popoviča, zakladateľa slovenskej prekladovej školy – pri príležitosti 80. výročia jeho narodenia*. Bratislava: SSPUL, SSPOL, pp. 149-158.
14. Kozáková [Paulínyová], L. (2013). Súčasný stav dabingu na Slovensku. In: *Tradícia a inovácia v translatologickom výskume IV*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, pp. 90-100.
15. Kozáková [Paulínyová], L. (2014). Špecifiká prekladu dokumentárnych filmov. In: *Audiovizuálny preklad: výzvy a perspektívy*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, pp. 69-89.
16. Kusá, M. (2001). Umelecký preklad trochu inak, alebo, O preklade „filmových textov“ v dobe meniacich sa trhov: Úvahy o jednom pomedzí umeleckého prekladu. *Slovak Review*, 10(2), 157-162.
17. Lesňák, R. (2004). Špecifiká dabingového prekladu. In: *Letná škola prekladu 2: Kvalita prekladu a prekladateľské kompetencie*. Bratislava: AnaPress, pp. 128-131.
18. Mikuláš, M. (2017). Slovenské preklady ruských dokumentárnych filmov po roku 1989 a problematika prekladu z druhej ruky. In: *Mladá rusistika – nové tendencie a trendy IV*. Bratislava: Stimul, pp. 61-69.
19. Paulínyová, L. (2015). Ako sa mení preklad pod rukami dabingového úpravcu. In: *Letná škola prekladu 14: Minulosť a budúcnosť prekladu: Od Ľudovíta Štúra po strojový preklad*. Bratislava: SSPUL, SSPOL, pp. 136-149.
20. Paulínyová, L. (2016). The Dubbing Process in Numbers: Who Changes Translation the Most? In: *Audiovisual Translation: Dubbing and Subtitling in the Central European Context*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, pp. 11-22.
21. Paulínyová, L. (2017). Práca dabingového prekladateľa z pohľadu dabingových hercov. In: *Prekladateľské listy 6*. Bratislava: Univerzita Komenského, pp. 95-112.
22. Paulínyová, L. (2017). Z papiera na obraz: proces tvorby audiovizuálneho prekladu. Bratislava: Univerzita Komenského.
23. Paulínyová, L., and Perez, E. (eds.) (2015). *Audiovizuálny preklad 2: za hranicami prekladu*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
24. Perez, E. (2015). Titulky pre nepočujúcich ako špecifický typ prekladu. In: *Audiovizuálny preklad 2: za hranicami prekladu*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, pp. 35-48.
25. Perez, E. (2017). The Power of Preconceptions: Exploring the Expressive Value of Subtitles for the Deaf and Hard of Hearing. In: *Languaging Diversity Volume 3: Language(s) and Power*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, pp. 188-204.

26. Perez, E., and Gromová, E., and Zahorák, A., and Hodáková, S. (2016). Audiovizuálny preklad a nepočujúci divák: problematika titulkovania pre nepočujúcich. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
27. Perez, E., and Paulínyová, L. (2018). Výučba audiovizuálneho prekladu na Slovensku. In: Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku. Bratislava: Univerzita Komenského, pp. 178-201.
28. Perez, E., and Zahorák, A. (2016). Titulky pre nepočujúcich: problematika orientácie v deji a postavách. In: Slavica Iuvenum XVII. Mezinárodní setkání mladých slavistů. Ostrava: Ostravská univerzita, pp. 368-376.
29. Pod vlast'ju musora (Held Captive by Rubbish). Directed by Anastasia Popova. VGTRK. Edinaja medija gruppa, 2013. 49 min.
30. Pod vlast'ju musora (Held Captive by Rubbish). Montazhnye listy. VGTRK. Edinaja medija gruppa, 2013.
31. Popovič, A. et al. (1983). Originál/Preklad. Interpretačná terminológia. Bratislava: Tatran.
32. Tolkovyj slovar' Ushakova. Slovare i entsiklopedii na Akademike. Akademik, 2000-2019. Available at: <https://dic.academic.ru/contents.nsf/ushakov/>
33. Tyšš, I. (2018). Audiovisual translation meets Slovak translation studies: a historian's take on a discipline in the making. *Translatologia*, 2(1), 2-22.
34. Tyšš, I. (2018). Myslenie o audiovizuálnom preklade na Slovensku: 1952 – 2017. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ

Микулаш Михал – магистр, аспирант на кафедре русистики и восточноевропейских исследований философского факультета Университета им. Коменского в г. Братислава; e-mail: michal.mikulas@uniba.sk; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6858-6058>; ACADEMIA: https://comeniusuniversity.academia.edu/Michal_Mikulas.

УДК 811.111'255.4'42

DOI: 10.26565/2227-8877-2019-90-11

Відтворення реалій роману С. Кінга «Країна розваг» в українському та російському перекладах

Фролова І. Є.

доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9260-229X>;
ResearcherID: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Frolova

Ісакова Н. В.

студентка другого курсу магістратури кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; email: natalia.isakova22@gmail.com;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0891-7094>
(Харків)

У статті подано аналіз способів відтворення реалій роману С. Кінга «Країна розваг» українською та російською мовами. Переклад реалій складає одну з головних труднощів, оскільки ці слова та словосполучення позначають предмети, поняття тощо, які є чужими для цільової культури і не мають прямих еквівалентів у мові перекладу. Перекладачі, тим не менш, володіють системою способів відтворення реалій, котрі описані в перекладацьких студіях. Вибір способу характеризує запропонований варіант як більш чи менш успішний у термінах відтворення змісту реалії разом із її культурною специфікою. Роман «Країна розваг» С. Кінга – сучасний і популярний літературний твір – вміщує значну кількість реалій, які було піддано аналізу в аспекті перекладу. Перекладач українською – О. Любенко – є висококваліфікованим професіоналом, чия діяльність зазвичай вважається успішною. Перекладач російською – В. Вебер – є доволі відомим, але не є професійним перекладачем. Вивчення змісту реалій та варіантів їхнього відтворення українською та російською мовами дає підстави стверджувати, що варіанти, запропоновані обома перекладачами (хоча часто різні), є більш чи менш успішними, хоча загалом переклад О. Любенко є більш успішним. Кількісні показники способів перекладу, застосованих обома перекладачами, не мають суттєвих відмінностей. Найбільш продуктивним виявилися транскодування та калькування, менш продуктивними – описовий переклад та родо-видова заміна, інші способи були найменш продуктивними. У той самий час, О. Любенко частіше вдавалася до використання описового перекладу та родо-видової заміни, а також застосувала семантичний неологізм, тоді як В. Вебер більшою мірою скористався такими способами, як калькування, функціональний аналог, контекстуальний переклад.

Ключові слова: реалія, переклад, способи перекладу, «Країна розваг» С. Кінга, професійний перекладач, успішний варіант.

Фролова І. Є., Ісакова Н. В. Передача реалій роману С. Кінга «Страна радости» в украинском и русском переводе.

В статье представлен анализ способов передачи реалий романа С. Кинга «Страна радости» средствами украинского и русского языков. Перевод реалий представляет собой одну из основных трудностей, поскольку данные слова и словосочетания именуют предметы, понятия и т.п., являющиеся чужими для целевой культуры и не имеющие прямых эквивалентов в языке перевода. Переводчики, тем не менее, располагают системой способов передачи реалий, описанных в трудах по переводоведению. Выбор способа характеризует предложенный вариант как более или менее успешный в терминах передачи содержания реалии вместе с ее культурной спецификой. Роман «Страна радости» С. Кинга – современное популярное литературное произведение – содержит значительное число реалий, которые стали объектом анализа в аспекте перевода. Переводчик на украинский – Е. Любенко – является профессиональным переводчиком, ее деятельность обычно считается успешной. Переводчик на русский язык – В. Вебер – является довольно популярным, но не профессиональным переводчиком. Исследование содержания реалий и вариантов их передачи на украинском и русском языках дает основания утверждать, что варианты, предложенные обоими переводчиками (хотя часто разные), являются более или менее успешными, хотя в целом более успешным является перевод Е. Любенко. Количественные показатели способов перевода, использованных обоими переводчиками, не демонстрируют существенных различий. Наиболее продуктивными были транскодирование и калькирование, менее продуктивными – описательный перевод и родо-видовая замена, остальные способы оказались наименее продуктивными. В то же время, Е. Любенко чаще использовала описательный перевод и ро-

до-видовую заміну, а також применила семантический неологизм, в то время как В. Вебер в большей степени применял такие способы как калькирование, функциональный аналог, контекстуальный перевод.

Ключевые слова: реалия, перевод, способы перевода, «Страна радости» С. Кинга, профессиональный переводчик, успешный вариант.

Frolova I., Isakova N. Rendering Realia of Steven King's Novel Joyland in Ukrainian and Russian. This article presents a study of the methods of rendering realia from the novel by Steven King "Joyland" in the Ukrainian and Russian translations. Translating realia appears to be one of the main difficulties because these words and word combinations name objects, notions etc. strange for the receiving culture and do not have direct equivalents in the language of translation. Translators, however, have a system of choices as the methods for rendering realia are described in translation studies. The choice of the method deployed characterizes the suggested variant as more or less successful in terms of rendering the content of a realia together with its specific cultural character. The novel "Joyland" by Steven King, – a popular modern literary piece, contains a considerable number of realia, which were subject to analysis in the aspect of translation. – O. Lubenko, the translator into Ukrainian, – is a highly qualified professional whose performance is usually judged as successful. V. Veber, the translator into Russian, – is rather well-known but is not a professional. The study of the realia content and the variants of their rendering into Ukrainian and Russian gives grounds to argue that both translator's variants (though often different) are more or less successful, while, on the whole, O. Lubenko's translation is more successful. The quantitative value of the translation methods used by both translators is about the same, transcoding and calqueing being the most productive ones, descriptive translation, hypero-hyponymic substitution – less productive and other methods – the least productive. At the same time, O. Lubenko employed descriptive translation and hypero-hyponymic substitution more often and also used a semantic neologism, while V. Veber chose to use more excessively such methods as calqueing, functional analogue, contextual translation.

Key words: realia, translation, methods of translation, "Joyland" by S. King, professional translator, successful variants.

1. Вступ

Переклад як літературне явище з'явився багато століть тому, але перекладознавство як наука сформувалося досить нещодавно – після Другої світової війни, коли країни почали розвивати комунікацію та налагоджувати зв'язки [11]. Усі дослідники, які зробили чималий внесок в розвиток перекладознавства як науки – лінгвісти та літературознавці, як Я. Рецкер, О. Федоров, А. Швейцер, В. Комісаров, С. Бархударов та інші [10] – визначали певні труднощі перекладу та намагалися знайти шляхи їхнього вирішення. У нашому дослідженні ми, зокрема, аналізуємо труднощі та способи перекладу реалій у художніх творах. Це завдання постає особливо актуальним у світлі сьогоденного трактування перекладу як міжкультурної комунікації. Найбільш точно та всеохоплююче визначення реалій дали С. Влахов та С. Флорин, які визначають реалії як слова і словосполучення, що називають предмети, поняття, явища, характерні для культури або суспільно-історичних особливостей народу та країни, і які передають національний, місцевий або історичний колорит. Точних еквівалентів на інших мовах такі вербальні одиниці не мають, а отже, вимагають особливого підходу під час перекладу [3, с. 438]. Зазвичай перекладачі зустрічаються з двома основними труднощами перекладу реалій: 1) відсутність еквіваленту в цільовій мові через відсутність явища або предмета у житті та свідомості народу; 2) необхідність, окрім семантики реалії, передати національне та історичне забарвлення тексту [1]. Але дослідники віднайшли спосіб вирішення цієї проблеми та розробили певні методи перекладу реалій: 1) транскрипція; 2) переклад реалій: запровадження неологізму (калька, півкалька, завоювання, семантичний неологізм); приблизний пе-

реклад (родо-видова заміна, функціональний аналог, описовий переклад); 3) контекстуальний переклад [4, с. 88-93]. Утім, проблемним постає питання щодо адекватного добору одного з цих методів, оскільки нерідко в процесі перекладу втрачається лінгвокультурне забарвлення, або не повністю неправильно передається предметний зміст [16].

Актуальність дослідження визначена важливістю проблеми перекладу реалій, яка найбільш виразно засвідчує природу перекладу як засобу міжкультурної комунікації, єднальної ланки між вихідною та цільовою культурами.

Об'єктом дослідження є англійські реалії, наявні в романі Стівена Кінга «Країна розваг».

Предметом дослідження є способи перекладу цих реалій українською та російською мовами.

Метою дослідження є виявлення специфіки перекладу реалій роману Стівена Кінга «Країна розваг».

Матеріал та процедури дослідження. У цьому дослідженні для аналізу ми обрали твір Стівена Кінга «Країна розваг». Саме цей твір став матеріалом нашого дослідження через те, що це твір сучасний (опублікований у США у 2013 році [18]) та доволі популярний серед прихильників творчості С. Кінга, хоча він є нетиповим для творчої манери автора.

Роман «Країна розваг» побачив світ у 2013 році. Спочатку видавництво *Hard Case Crime* опублікувало цей твір у м'якій обкладинці, але за тиждень вийшло лімітоване видання з твердою обкладинкою. Роман було номіновано на премію Едгара Алана По як «Найкраща оригінальна м'яка обкладинка» [18].

На роман можна знайти найрізноманітніші відгуки – одні читачі абсолютно задоволені сюжетною лінією та відчули на собі таємничу атмосферу, наві-

яну загадковою історією вбивства дівчини у парку розваг, іншим же не вистачило гострих відчуттів під час читання. Це пов'язано з тим, що цей твір є нетиповим для манери написання «короля жахів». Зазвичай Стівен Кінг описує монстрів, що живуть у головах та серцях героїв, а «Країна розваг» – це просто історія підлітка, який приїхав працювати у парку розваг влітку та вирішив розслідувати вбивство молодій дівчини. Це світла та тепла історія з молодості головного героя про перше кохання та справжню дружбу довжиною в життя.

Українською роман «Країна розваг» вперше було опубліковано у 2014 році у видавництві «КСД», переклала роман Олена Любенко. Окрім «Країни розваг», О. Любенко переклала такі твори С. Кінга, як «Зона покриття», «Відродження», а також майже всі книги автора з циклу «Темна вежа». О. Любенко займається не тільки перекладом художньої літератури, але й перекладом кінострічок («Студія дубляжу 1+1»), працює редактором та викладачем української мови як іноземної [12].

Російською твір було перекладено у 2013 році та опубліковано видавництвом *AST Publishers* у 2014 році. Роман переклав Віктор Вебер, лауреат премії «Мандрівник» (рос. «Странник») 1999 року. Англійську мову перекладач вивчив самостійно у 1972–73 рр. завдяки інтересу до фантастичних творів англомовних письменників. Перекладати почав у 1977 році, але спочатку це було його хобі, робив це він для того, щоб познайомити своїх друзів з чудовими творами. Лише 1989 року В. Вебер покинув основну роботу та повністю присвятив себе перекладу. За словами перекладача, його улюблені автори – Стівен Кінг та Алан Мілн, але також В. Вебер перекладає твори С. Моема, Б. Стокера, К. Саймака, П. Андерсона, Р. Сільверберга та ін. [2]. Однак, не дивлячись на великий досвід В. Вебера у перекладацькій діяльності, його твори у перекладі збирають доволі неоднозначні відгуки читачів, які нерідко залишаються незадоволеними, особливо перекладами творів С. Кінга [6]. Можливо, якість перекладів В. Вебера пов'язана з відсутністю філологічної освіти.

Проаналізувавши текст оригіналу та його переклади українською та російською (здійснені О. Любенко та В. Вебером відповідно), ми відібрали слова-реалії та сформували прикладову базу нашого дослідження.

Для аналізу способів перекладу реалій роману Стівена Кінга ми використовували згадану класифікацію С. Влахова та С. Флоріна, аналізували зміст реалії та визначили, який з перекладів (український чи російський) є більш вдалим. Також було виявлено кількісні показники способів перекладу, використаних обома перекладачами.

2. Хід та результати дослідження. У ході дослідження було з'ясовано, що використання тих чи інших способів перекладу під час перекладу верба-

лізованих реалій тексту оригіналу українською або російською мовою в обох перекладачів було більш або менш успішним.

Наприклад, розглянемо переклад реалії *Coney Island*:

But to you, they're the conies. When they hear it, they think Coney Island.

Але поза очі ти маєш звати їх ховрашками. Коли вони почують це слово, то подумаютъ, що це про тваринок, яких десь показують.

Только для тебя они глупые кролики. Когда они слышат слово «кролик», то думают о Конни-Айленде.

Слакси

Чіноси

Рис. 1. Зовнішній вигляд слаксів та чіносів

В тексті оригіналу автор застосовує пароніми (слова, схожі за звучанням, але різні за значенням [13]) «*cony*» та «*Coney*». В романі словом «*cony*» працівники парку називали відвідувачів, це була свого роду конспірація, оскільки це слово є застарілим та американці, коли його чують, думають в першу чергу про острів [14]. Передати це українською доволі важко, враховуючи те, що один з паронімів – це власна назва (*Coney Island*). Тому перекладач Олена Любенко застосувала *описовий переклад* та переклала реалію «*Coney Island*» підрядним реченням «*що це про тваринок, яких десь показують*» задля кращого розуміння змісту тексту читачами. У той самий час, В. Вебер використав контекстуальний переклад, що виявилось менш вдалим, оскільки предметний зміст залишився незрозумілим, крім того, навряд чи усі іноземні читачі знають, що таке Коні-Айленд.

Під час перекладу реалії *chinos* обидва перекладачі також вдалися до різних способів перекладу:

He was wearing crisply pressed chinos (wherever were you keeping them, I wondered), a neatly tucked-in Ivy League shirt, and Bass Weejuns.

На ньому були відпрасовані слакси («Де ж ти їх тримав?» – подумав я), охайно заправлена в штани сорочка Ліги плюща і шкіряні мокасини.

Он растался с пёсболкой и грязными кроссовками, сменив их на идеально отглаженные **чинос** (я еще задался вопросом, а где же он их хранил), рубашку «Лиги плюща» и кожаные туфли.

В. Вебер переклав цю реалію за допомогою транскрипції, на відміну від О. Любенко, яка під час перекладу цієї реалії використала родо-видову заміну та переклала *chinos* як *слакси*. Це саме родо-видова заміна, оскільки *слакси* – це синонім слова *штани*, тобто цим словом можна позначити будь-який різновид штанів, як джинси, так і чіноси. Але все ж тут виникає певна плутанина, оскільки це слово доволі застаріле та деякі люди вважають, що *слакси* – це штани з щільного матеріалу, часто з вовни, завужені внизу, які підходять на кожен день. Насправді ж *слакси* – це доволі офіційний одяг, який можна вдягти до офісу. *Чіноси* – менш офіційний одяг, вони дуже схожі на джинси, але відрізняються матеріалом (більш легка тканина), кольором (зазвичай хакі) та задніми карманами (на чіносах вони прорізані, а на джинсах – нашиті). Також на *чіносах* часто можна зустріти підкати (див. рис. 1).

Отже, обидва переклади навряд чи можна вважати вдалими: тому що по-перше, обидва використані слова наряд чи знайомі україномовному / російськомовному читачеві. Використання родо-видової заміни тут здається доречним, але краще було б на наш погляд обрати синонім із найбільш загальним значенням (*штани/брюки*), можливо, сполучивши його із транскодованим варіантом (*брюки/чиноси*).

Насправді ж, далеко не всі україномовні та російськомовні читачі розуміють різницю між *слаксами* та *чіносами*, а отже, перекласти реалію *chinos* як *штани/брюки* було б дуже доречно та більш зрозуміло.

Реалія *grand jury* також була перекладена за допомогою різних способів перекладу:

*The Heaven's Bay police department (not to mention the North Carolina State Police and maybe even the FBI) would undoubtedly have more questions for her, and she'd probably be back at some point to testify before a **grand jury**, but she'd be fine.*

Поліція Гевенз-Бей (не кажучи вже про поліцейський департамент Північної Кароліни та, може, навіть ФБР), поза сумнівом, мала до неї багато додаткових запитань і, напевно, рано чи пізно їй би довелося прийти сюди, щоб давати свідчення перед **колегією присяжних**, але вона мала з усім добре впоратися.

У поліції Хэвенс-Бэй и штата Северная Каролина, а также, возможно, ФБР еще оставались вопросы, и Энни, вероятно, придется вернуться, чтобы предстать перед **Большим жюри**, но пока все шло хорошо.

Розглянемо зміст використаних перекладачами відповідників.

Велике журі – це група громадян, які вирішують, яке покарання повинен понести правопорушник,

якого звинувачують перед судом. Велике журі є незалежним від суду органом, що захищає громадян від свавілля та неправомірних вироків суддів. Наразі Велике журі існує тільки в судовій системі США, хоча й деякі інші країни мають схожий принцип винесення вироку [17]. *Колегія присяжних* – громадяни, які разом з професійним суддею беруть участь у відправленні правосуддя в суді присяжних. Однак, присяжні мають право виносити вирок незалежно від рішення судді [15]. Як бачимо, *Велике журі* та *колегія присяжних* мають схожий принцип роботи, тому О. Любенко переклала цю реалію, застосовуючи функціональний аналог. В. Вебер використав кальку та переклав «*Большое жюри*», що, можливо, є не зовсім зрозумілим усім читачам.

Під час перекладу реалії *green card* було застосовано засвоєння та контекстуальний переклад:

*«Walk with us, Jonesy,» Lane said, and immediately started down the midway, which was largely deserted ninety minutes before Early Gate; no one around but a few members of the janitorial staff-gazoonies, in the Talk, and probably not a **green card** among them-sweeping up around the concessions: work that should have been done the night before.*

Джонсі, прогуляймося разом, – сказав Лейн і, не чекаючи відповіді, пішов центральною алеєю. До Перших воріт лишалося півтори години, тож тут не було нікого, окрім кількох прибиральників (газуні, як їх називали говіркою, – ні в кого з них, напевно, не було **грін-карти**), які замітали довкола яток, хоч і мали виконати цю роботу вчора ввечері.

– Пойдем с нами, Джонси, – ответил Лейн и тут же зашагал к мидвею, практически пустынному за полтора часа до Первого петуха; только несколько газонтов – уборщиков, у которых наверняка не набралось бы и одного **разрешения на работу** на всех, – подметали дорожки у павильонов, чем вообще-то им полагалось заниматься еще вчера вечером.

Green card (United States Permanent Resident Card) – це дозвіл на проживання та офіційне працевлаштування в США людини, що не є громадянином США. Назву «*green card*» («зелена картка») цей документ отримав через свій колір, який, однак, не завжди був таким. Спочатку (1940 рік) ці картки були білими і лише після Другої Світової війни вони отримали зелений колір. В процесі розвитку форма цього документа (спочатку квитанції, а вже потім – картки) та колір змінювалися, але назва закріпилася й до сьогодні [5].

Олена Любенко для перекладу цієї реалії використала засвоєння, тобто адаптувала іншомовну реалію для читачів. Віктор Вебер за допомогою контекстуального перекладу переклав цю реалію як «*разрешение на работу*», що, на нашу думку, робить її більш зрозумілою читачам.

Переклад реалії *Pur-A-Licious* був саме ти випадком, коли для відтворення реалії українською мовою було застосовано семантичний неологізм:

Not everything at Joyland was canine-themed, but plenty of stuff was, including this particular eatery, which was called Pup-A-Licious.

Не все в «Джойленді» було пов'язано з собачою темою, проте їй присвятили чимало місць. Не винятком стала і ця забігайлівка, під вивіскою «Смаколики-цуциколики».

В «Стране радости» не все, но многое так или иначе вращалось вокруг собачьей тематики. Вот и эта забегаловка носила гордое имя «Щенячий восторг».

О. Любенко ввела семантичний неологізм задля того, щоб передати емоційне забарвлення тексту оригіналу. Відмінність парку розваг «Джойленд» полягає в тому, що там багато назв атракціонів та закладів були пов'язані з собачою тематикою. Назва кафе «Pup-A-Licious» поєднує в собі слова «pupru» («цуценя») та «delicious» («смачно»), тому цю реалію О. Любенко переклала як «Смаколики-цуциколики», на відміну Віктора Вебера, який, використовуючи контекстуальний переклад, переклав «Щенячий восторг». На нашу думку, переклад О. Любенко є більш цікавим та доречним, оскільки передає настрої парку розваг, у якому все зроблено у розважальній та комічній формі.

Залежно від вибору перекладача способи відтворення реалій роману Стівена Кінга «Країна розваг» дещо відрізняються за питомою вагою. Найчастіше обидва перекладачі використовували транскрипцію (О. Любенко – 38,4%; В. Вебер – 35,1%) та калькування (О. Любенко – 28,5%; В. Вебер – 32,9%), значно менш продуктивно використовувалися засвоєння (О. Любенко – 7,7%; В. Вебер – 6,6%), описовий переклад (О. Любенко – 8,8%; В. Вебер – 6,6%), родо-видова заміна (О. Любенко – 7,7%; В. Вебер – 4,4%). Зрідка було використано функціональний аналог (О. Любенко – 3,3%; В. Вебер – 5,5%), контекстуальний переклад (О. Любенко – 1,1%; В. Вебер – 5,5%) і комбінацію декількох способів перекладу

(О. Любенко – 3,3%; В. Вебер – 3,3%), семантичний неологізм було використано okazionalno (О. Любенко – 1,1%).

3. Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що, попри наявність вибору з потенціалу методів відтворення реалій у перекладі, це завдання є складним і потребує значних зусиль з боку перекладача.

Хоча проаналізовані переклади належать відомій та професійній перекладачці (О. Любенко) та менш відомому перекладачу, який не має професійної освіти (В. Вебер), варіанти відтворення реалій, обрані обома перекладачами виявилися більш або менш вдалим, хоча загалом переклад О. Любенко є більш вдалим.

Схожими виявилися і тенденції продуктивності застосування способів перекладу: найбільш продуктивно обидва перекладачі використовували транскрипцію та калькування, значно менш продуктивно використовувалися засвоєння, описовий переклад, родо-видова заміна. Зрідка було використано функціональний аналог, контекстуальний переклад і комбінацію декількох способів перекладу, семантичний неологізм використано okazionalno.

Поряд з цими загальними тенденціями ми зафіксували й певні відмінності у вживанні способів перекладу кожним з перекладачів: транскрипцію, засвоєння, родо-видову заміну, описовий переклад загалом частіше використовувала О. Любенко, вона також вдалася до створення семантичного неологізму; кальку, функціональний аналог, контекстуальний переклад більшою мірою використовував В. Вебер; комбінація декількох способів перекладу має однакову продуктивність в обох перекладачів.

Перспективою дослідження є аналогічний аналіз відтворення реалій інших романів С. Кінга різними перекладачами та з'ясування найбільш успішних способів такого відтворення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вернигорова В. А. Понятие реалии в современном переводе. Альманах современной науки и образования : в 2-х ч. Тамбов : Грамота, 2010. № 3(34) Ч. II. С. 137–141.
2. Виктор Анатольевич Вебер. URL: <https://librusec.pro/a/29491> (дата звернення: 21.04.2019).
3. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе (реалии). Мастерство перевода. Москва, 1970. С. 433–454.
4. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Высшая школа, 1986. 416 с.
5. Грин-карта. URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Грин-карта> (дата звернення: 25.04.2019).
6. Думаков С. История одного хобби. Зачем я самостоятельно перевожу и печатаю книги Стивена Кинга. 2015. URL: <https://disgustingmen.com/zachem-ya-samostoyatelno-perevozhu-i-pechatayu-knigi-stivena-kinga/> (дата звернення: 21.04.2019).
7. Кинг С. Страна радости : роман / Стивен Кинг ; пер. с англ. В. Вебер. Москва : AST Publishers, 2014. 317 с.
8. Кинг С. Країна розваг : роман / Стивен Кинг ; пер. з англ. О. Любенко. 5-е вид. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2018. 320 с.
9. Країна розваг. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Країна_розваг (дата звернення: 19.04.2019).
10. Кузнецова М. О., Колотило Д. С. До проблеми перекладу реалій у художньому тексті. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». 2016. Т. 2. № 23. С. 92–94.
11. Манаєнко В. С. Проблеми художнього перекладу. WEB-ресурс научно-практических конференций. 2013. URL: http://confcontact.com/2013_02_20/15_Manayenko.html (дата звертання: 05.05.2019).
12. Олена Любенко. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Олена_Любенко (дата звернення: 21.04.2019).

13. Паронім. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Паронім> (дата звернення: 25.04.2019).
14. Перевод романа Стивена Кинга «Joyland». URL: <http://www.stephenking.ru/translations/joyland/index.php?start=201> (дата звернення: 25.04.2019).
15. Суд присяжних. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Суд_присяжних (дата звернення: 27.04.2019).
16. Фролова І. Є., Бугай К. Чинники перекладу реалій у художніх творах детективного жанру. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Іноземна філологія». Київ : ВПЦ «Київський університет», 2019. Вип. 1(51). С. 40–45.
17. Grand jury. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Grand_jury (дата звернення: 27.04.2019).
18. King S. Joyland : A Novel. New York : Hard Case Crime, 2013. 288 p.

REFERENCES

1. Vernigorova, V. A. (2010). Ponjatie realii v sovremennoy perevodovedenii [The Notion of Realia in Modern Translation Studies]. *Al'manah sovremennoy nauki i obrazovaniya – Messenger of Modern Science and Education*, 3(34), II, 137–141. (in Russian)
2. Viktor Anatol'evich Veber. Available at: <https://librusec.pro/a/29491>.
3. Vlahov, S., and Florin, S. (1970). Neperevodimoe v perevode (realii) [Non-translatable in Translation]. *Masterstvo perevoda – Mastership of Translation*, 433–454. (in Russian)
4. Vlahov, S., and Florin, S. (1986). Neperevodimoe v perevode [Non-translatable in Translation]. 2-e izd., ispr. i dop. Moskva: Vysshaja shkola Publ. (in Russian)
5. Grin-karta [Green Card]. Available at: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Грин-карта> (in Russian)
6. Dumakov, S. (2015). Istorija odnogo hobbi. Zachem ja samostojatel'no perevozhu i pechataju knigi Stivena Kinga [The History of a Hobby. Why I Translate and Publish Books by Stephen King by Myself]. Available at: <https://disgustingmen.com/zachem-ya-samostoyatelno-perevozhu-i-pechatayu-knigi-stivena-kinga/> (in Russian)
7. King, S. (2014). Strana radosti [Joyland]: roman / Stiven King ; per. s angl. V. Veber. Moskva: AST Publishers. (in Russian).
8. Kinh, S. (2018). Kraina rozvah [Joyland] : roman; per. z anhl. O. Liubenko. Kharkiv: Knyzhkovyi Klub «Klub Simeinoho Dozvillia» (in Ukrainian).
9. Kraina rozvah [Joyland]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Країна_розвар. (in Ukrainian).
10. Kuznetsova, M. O., and Kolotylo, D. S. (2016). Do problemy perekladu realii u khudozhnomu teksti [The Problem of Translating in a Literary Text]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya «Filolohiia» – Messenger of International Humanitarian University. Series Philology*, 2 (23), 92–94. (in Ukrainian).
11. Manaenko, V. S. (2013). Problemy khudozhnoho perekladu [The Problems of Literary Translation]. *WEB-resurs nauchno-praktycheskykh konferentsiy – WEB Resource of scientific-practical Conferences*. Available at: http://confcontact.com/2013_02_20/15_Manaenko.html (in Russian).
12. Olena Liubenko. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Олена_Любенко
13. Paronim [Paronym]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Паронім>
14. Perevod romana Stivena Kinga «Joyland». [The Translation of the Novel by Stephen King]. Available at: <http://www.stephenking.ru/translations/joyland/index.php?start=201> (in Russian)
15. Sud prysiaznykh [Grand Jury]. Available at: https://uk.wikipedia.org/wiki/Суд_присяжних.
16. Frolova, I. Ye., and Buhai, K. (2019). Chynnyky perekladu realii u khudozhnikh tvorakh detektyvnoho zhanru [The Factors of Translating Realia in Literary Works of Detective Genre]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya «Inozemna filolohiia» – Messenger of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series Foreign Philology*. Kyiv: VPTs «Kyivskiy universytet», 1(51), 40–45.
17. Grand jury. Available at: https://en.wikipedia.org/wiki/Grand_jury.
18. King, S. (2013). Joyland : A Novel. New York : Hard Case Crime, 2013. 288 p.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Фролова Ирина Евгеньевна – доктор филологических наук, доцент, профессор кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9260-229X>; ResearcherID: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Frolova

Исакова Наталья Витальевна – студентка второго курса магистратуры кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; email: natalia.isakova22@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0891-7094>

Frolova Iryna – Doctor of Philology, Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9260-229X>; ResearcherID: https://www.researchgate.net/profile/Iryna_Frolova

Isakova Nataliia – Second-year Graduate Student at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; email: natalia.isakova22@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0891-7094>

УДК 811.111+811.161.2]25:378.147.091.33

DOI: 10.26565/2227-8877-2019-90-12

Експериментальне дослідження з вивчення впливу систем автоматизації перекладу на якість письмових перекладів перекладачів-початківців

Ольховська А. С.

доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
e-mail: transengl@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9034-4170>;
GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl;
RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Olkhovska
(Харків)

Безпальченко К. Р.

студентка другого курсу магістратури кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна;
email: kshelst1997@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0478-5186>
(Харків)

Статтю присвячено вивченню впливу систем автоматизації перекладу на якість письмових перекладів студентів першого курсу магістратури перекладацьких відділень факультетів іноземних мов. Виконання професійного письмового перекладу на сьогоднішній день можливе лише за умови використання спеціального перекладацького програмного забезпечення, а саме – систем автоматизації перекладу, невід’ємною складовою яких є модуль управління термінологією. Вважається, що використання термінологічних баз дозволяє підвищити якість виконання перекладу, однак бази, надані перекладачеві, все ж потребують уважного критичного ставлення, оскільки потенційно можуть містити помилки, що, у свою чергу, може негативно відбиватися на якості перекладу. Виявлення наявності такого впливу дозволило б скоригувати програму підготовки майбутніх перекладачів в аспекті використання сучасних перекладацьких технологій, підвищивши її ефективність. Саме тому, мета дослідження полягала у встановленні наявності або відсутності впливу систем автоматизації перекладу (в аспекті використання термінологічних баз) на ефективність роботи майбутніх перекладачів. Експериментальне дослідження було проведене у першому семестрі 2019/2020 навчального року (вересень). Досліджуваними були 24 студенти I курсу магістратури перекладацького відділення факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, розділених на 2 експериментальні групи (ЕГ-1 та ЕГ-2). Студенти ЕГ-1 у процесі виконання перекладу використовували термінологічну базу із помилками, у той час як студенти ЕГ-2 покладалися лише на власні сили. Етапи дослідження включали: підготовчий (формулювання гіпотез, розробка плану експерименту), основний (практична реалізація експерименту) та заключний (аналіз та інтерпретація експериментальних даних). Одержані результати підтвердили гіпотезу про те, що виконання перекладу тексту оригіналу засобами CAT-інструменту з використанням термінологічної бази з помилково перекладеними лексичними одиницями спричиняло зниження якості текстів перекладу студентів.

Ключові слова: CAT-інструменти, термінологічні бази, майбутні перекладачі, підготовка перекладачів, фахова компетентність перекладача, експериментальне дослідження.

Ольховская А. С., Беспальченко К. Р. Экспериментальное исследование по изучению влияния систем автоматизации перевода на качество письменных переводов начинающих переводчиков. Статья посвящена изучению влияния систем автоматизации перевода на качество письменных переводов студентов первого курса магистратуры переводческого отделения факультетов иностранных языков. Выполнение профессионального письменного перевода на сегодняшний день возможно лишь при условии использования специального переводческого программного обеспечения, а именно – систем автоматизации перевода, неотъемлемой составляющей которых является модуль управления терминологией. Считается, что использование терминологических баз позволяет повысить качество выполнения перевода, однако

базы, предоставленные переводчику, все же требуют внимательного критического отношения, поскольку потенциально могут содержать ошибки, что, в свою очередь, может негативно отражаться на качестве перевода. Выявление наличия такого влияния позволило бы скорректировать программу подготовки будущих переводчиков в аспекте использования современных переводческих технологий, повысив её эффективность. Именно поэтому, цель исследования заключалась в установлении наличия или отсутствия влияния систем автоматизации перевода (в аспекте использования терминологических баз) на эффективность работы будущих переводчиков. Экспериментальное исследование было проведено в первом семестре 2019/2020 учебного года (сентябрь). Испытуемыми были 24 студента I курса магистратуры переводческого отделения факультета иностранных языков Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина, разделённых на 2 экспериментальные группы (ЭГ-1 и ЭГ-2). Студенты ЭГ-1 в процессе выполнения перевода использовали терминологическую базу с ошибками, в то время как студенты ЭГ-2 полагались лишь на собственные силы. Этапы исследования включали: подготовительный (формулирование гипотез, разработка плана эксперимента), основной (практическая реализация эксперимента) и заключительный (анализ и интерпретация экспериментальных данных). Полученные результаты подтвердили гипотезу о том, что выполнение перевода текста оригинала средствами CAT-инструмента с использованием терминологической базы с ошибочно переведёнными лексическими единицами привело к снижению качества текстов перевода студентами.

Ключевые слова: CAT-инструменты, терминологические базы, будущие переводчики, подготовка переводчиков, профессиональная компетентность переводчика, экспериментальное исследование.

Olkhovska A., Bezpalcenko K. Testing the influence of CAT-tools on the quality of translations produced by students majoring in translation. The article is devoted to the study of the influence of CAT-tools on the quality of translations of first-year graduate students of translation studies departments of schools of foreign languages. Nowadays professional translation is possible only with the use of special translation software, namely, CAT-tools, an integral part of which is the terminology management module. It is believed that the use of term bases can improve the quality of translation, but the term bases given to the translator still require careful critical attitude because they can potentially contain mistakes which, in turn, can negatively affect the quality of translation. Identifying such influence would allow to adjust the training program for students majoring in translation in terms of the use of modern translation technologies, increasing its effectiveness. That is why the purpose of the study was to establish the presence or absence of the impact of CAT-tools (in terms of the use of term bases) on the efficiency of translators. The experimental study was conducted in the first semester of the 2019/2020 academic year (September). The subjects were 24 first-year graduate students of the Translation Studies Department of the School of Foreign Languages of V. N. Karazin Kharkiv National University, divided into 2 experimental groups (EG-1 and EG-2). Students of EG-1 in the process of translation used terminology base with mistakes, while students of EG-2 relied only on themselves. The stages of the study included three stages: preparatory (formulation of hypotheses, development of the plan of the experiment), basic (practical implementation of the experiment) and final (analysis and interpretation of the experimental data). The obtained results confirmed the hypothesis that the translation of the original text by means of CAT-tools with the use of the term base with mistakenly translated lexical units led to a decrease in the quality of students' translations.

Key words: CAT-tools, term bases, students majoring in translation, translator training, translator's competence, experimental study.

1. Вступ

Актуальність дослідження зумовлена посиленням значущості інформаційно-комунікаційних технологій на сучасному ринку перекладацьких послуг. Традиційні уявлення про переклад як професійну діяльність змінюються, а разом із ними стає складнішою професійна модель фахової компетентності перекладача. Науково-технічний прогрес, безумовно, впливає на перекладацьку діяльність. Все більше перекладацьких послуг надають та пропонують через Інтернет, замовники і перекладачі можуть і не зустрічатися особисто для узгодження замовлення. Більш того, деякі перекладацькі бюро чи агенції існують лише в мережі, інші, звісно, розташовані в офісах, але попри це перекладачі часто працюють віддалено, а також самостійно знаходять на різних платформах замовлення. Такий спосіб здійснення перекладу є зручним для фрілансерів, оскільки вони мають змогу пропонувати послуги й шукати нових клієнтів. Новітні технології часто визначають типи текстів, які необхідно перекласти. Окрім попиту на переклад текстів у традиційних галузях, наприклад, економічній або технічній, по-

стійно з'являються нові сфери в яких збільшується обсяг перекладів. Образ перекладача-універсала відходить у майбутнє, адже сучасний перекладач опановує певну галузь (або кілька галузей) в яких спеціалізується. Він має постійно поповнювати свої знання в обраній сфері – вивчати не тільки нову термінологію, а й сучасне програмне забезпечення, що використовується в процесі перекладу та постійно оновлюється та вдосконалюється [3; 4].

Перекладач має бути компетентним в багатьох аспектах, і вміння працювати з спеціалізованим програмним забезпеченням є надзвичайно важливим при здійсненні перекладацької діяльності. Особливе місце серед інформаційно-комунікаційних технологій в професійній діяльності перекладача посідають CAT-інструменти, які значно спрощують і пришвидшують процес перекладу [1; 2]. Навчальні програми у закладах вищої освіти пропонують перекладачам безліч курсів і дисциплін з навчання роботі із системами автоматизації перекладу, оскільки після закінчення навчання фахівець має відповідати вимогам, які висуває до нього роботодавець. Перекладачі все більше використо-

вують програмне забезпечення, яке, незважаючи на низку переваг, може негативно впливати на якість перекладу.

Майбутні перекладачі мають вміти користуватися системами автоматизації перекладу, для чого в програмах професійної освіти вводяться спеціальні курси, які знайомлять студентів із необхідним інструментарієм [5; 6]. Цілком зрозуміло, що при письмовому перекладі перекладач використовує усі доступні йому допоміжні засоби: словники, довідники, машинний та автоматизований переклад. Однак, звісно, вміння застосовувати САТ-інструменти недостатньо для виконання якісного перекладу. Перекладач має знатися на лексиці та термінах, що є специфічними для певної галузі, що значно підвищить якість кінцевого результату. За відсутності необхідних знань редагування тексту, перекладеного за допомогою САТ-програми, значно ускладниться, оскільки перекладач буде дещо дезорієнтованим. Часто студенти, що приступають до перекладу текстів різної тематики в САТ-програмах, довіряють машині та не звертають уваги на певні помилки, яких припускаються при перекладі.

У зв'язку з цим вважаємо за необхідне провести експеримент, який би показав, наскільки сильно перекладачі-початківці покладаються на системи автоматизації перекладу і чи володіють вони на належному рівні лексикою, що є типовою для текстів громадсько-політичної тематики. За даними наукових досліджень, студенти при письмовому перекладі здебільшого фокусуються на поверхневій структурі тексту оригіналу, в той час як професійні перекладачі перш за все аналізують смисл вихідного повідомлення і намагаються відтворити суть вихідного повідомлення [7].

Саме тому, **мета** дослідження полягає у проведенні експерименту з метою вивчення впливу систем автоматизації перекладу (в аспекті використання термінологічних баз) на ефективність роботи майбутніх перекладачів.

Реалізація сформульованої мети передбачає вирішення цілої низки **завдань**:

- сформулювати гіпотези дослідження;
- відібрати учасників експерименту;
- обрати текст оригіналу (ТО);
- скласти термінологічну базу до ТО, що міститиме помилки;
- організувати переклад ТО та поділити учасників експерименту так, щоб одна група використовувала запропоновану термінологічну базу, а інша ні;
- визначити принципи, за якими аналізуватимуться тексти перекладу (ТП);
- проаналізувати ТП, спираючись на ці принципи;
- провести кількісну обробку отриманих даних та унаочнити результати дослідження у таблицях та рисунках;
- провести аналіз та інтерпретацію отриманих даних;

- сформулювати висновки та перспективи подальших досліджень на основі одержаних результатів.

Об'єктом дослідження виступають системи автоматизації перекладу у структурі підготовки майбутніх перекладачів.

Предметом дослідження є вивчення впливу систем автоматизації перекладу (в аспекті використання термінологічних баз) на якість перекладу перекладачів-початківців.

Матеріалом дослідження виступають 24 тексти перекладу статті суспільно-політичної тематики, перекладені із застосуванням САТ-інструментів перекладачами-початківцями.

Предмет дослідження, його мета та завдання зумовили використання низки **методів**, серед яких *теоретичні*: аналіз, узагальнення та систематизація даних вітчизняних і зарубіжних робіт з перекладознавства, методики викладання перекладу, сучасних тенденцій на ринку перекладацьких послуг, засобів інформаційно-комунікаційних технологій для перекладачів; системно-структурний аналіз та синтез з метою проведення порівняння наявного спектру систем автоматизації перекладу й встановлення найоптимальнішої з них для проведення експериментального дослідження, а також *емпіричні*: тестування з метою визначення впливу САТ-інструментів на якість перекладу текстів, кількісний метод обробки експериментальних даних.

2. Вивчення впливу систем автоматизації перекладу (в аспекті використання термінологічних баз) на якість письмових перекладів перекладачів-початківців

Експериментальне дослідження з вивчення впливу систем автоматизації перекладу (в аспекті використання термінологічних баз) на якість письмових перекладів перекладачів-початківців проводилося в межах трьох етапів: підготовчого, під час якого було сформульовано гіпотези та розроблено план експерименту, основного, що полягав у практичній реалізації експерименту та заключного, який передбачав проведення аналізу та інтерпретації експериментальних даних.

Нами було сформульовано наступні *гіпотези* дослідження:

Гіпотеза 1. Виконуючи переклад ТО засобами САТ-інструменту з використанням термінологічної бази з помилково перекладеними лексичними одиницями, якість перекладу студентів I курсу магістратури перекладацького відділення буде знижуватися.

Гіпотеза 2: Виконуючи переклад ТО засобами САТ-інструменту без використання термінологічної бази з помилково перекладеними лексичними одиницями якість перекладу студентів буде підвищуватися.

Для перевірки гіпотез ми відібрали 26 студентів I курсу магістратури перекладацького відділення

факультету іноземних мов Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, розділених на 2 експериментальні групи (ЕГ-1 та ЕГ-2) серед яких шість юнаків та двадцять дівчат віком 21 – 22 роки. Експериментальне дослідження було проведено у вересні 2019 року (перший семестр I курсу магістратури), оскільки саме в цьому семестрі в ХНУ імені В. Н. Каразіна проводиться навчання основам роботи із САТ-інструментами в рамках дисципліни «Практика перекладу». Студенти знайомляться з основами роботи у системах автоматизації перекладу: перекладають тексти з англійської мови українською і навпаки, застосовуючи модуль машинного перекладу, бази пам'яті перекладу та термінологічної бази.

У якості ТО було запозичено уривок статті англійською мовою суспільно-політичної тематики із британського онлайн-журналу *“The Independent”*, присвячений проблемі захисту прав людини при правлінні президента Сполучених Штатів Америки Дональда Трампа. Вибір такої тематики ТО зумовлюється тим, що протягом навчання в університеті студенти знайомляться з особливостями перекладу суспільно-політичних текстів в рамках занять з практики перекладу. На заняттях вони перекладають політичні та економічні новини, розширюють знання про політичний устрій різних країн та набувають фонових знань, необхідних для перекладу. Обсяг тексту – 14 речень, 373 слова, 2288 друкованих знаків (з пробілами). Загалом, текст статті був скорочений для того, щоб студенти встигли виконати переклад на занятті. Час на виконання перекладу – 80 хвилин. Під час перекладу студенти використовували змарну систему автоматизації перекладу Memsource, а також термінологічну базу, укладену спеціально для експерименту, яка містила помилки в перекладі 26 лексичних одиниць. Усі студенти повністю переклали запропонований текст

українською мовою. Студенти першої експериментальної групи (ЕГ-1) у процесі виконання перекладу використовувати термінологічну базу із помилками, у той час як студенти другої експериментальної групи (ЕГ-2) покладалися лише на власні сили.

Під час перевірки перекладів, виконаних студентами, ми спиралися на систему оцінювання, запропоновану Черноватим Л. М. [7] із певними модифікаціями, які дозволили врахувати особливості нашого дослідження: 1) помилки, через які суттєво викривляється зміст ТО та/або обирається неправильний варіант перекладу, який пропонується у термінологічній базі (нараховується 1 штрафний бал); 2) помилки, через які частково втрачається зміст ТО та/або частково обирається переклад, запропонований в базі (нараховується 0,5 штрафного балу); 3) помилки, які несуттєво або майже не впливають на зміст ТО (нараховується 0,1 штрафного балу).

Результати експериментального зрізу групи ЕГ-1 наведені в таблиці 1.

Як впливає з таблиці, в групі середнє значення штрафного бала дорівнює 8,1, при цьому середнє значення помилок першого типу, до яких відносимо суттєве викривлення змісту чи вибір запропонованого термінологічною базою перекладу певного слова або словосполучення, дорівнює 7,0. Показник помилок першого типу варіюється від 3,0 до 13,0 штрафних балів. Високий бал за помилки першого типу в ЕГ-1 пояснюється тим, що студенти здебільшого орієнтувалися на базу, аніж на власні знання та контекст. Найвищий показник за помилками першого типу в студентів 3 та 9 (13,0 і 9,0 балів відповідно), найменшої кількості помилок цього типу припустився студент 7: штрафний бал складає 3,0. Середній штрафний бал за помилки другого типу дорівнює 0,9, що можна пояснити тим, що лексичні одиниці, зміст яких незначним чином був викрив-

Таблиця 1

Результати експериментального зрізу, виконаного групою ЕГ-1 із застосуванням термінологічної бази з помилками (у штрафних балах)

Студент	Помилки 1-го типу	Помилки 2-го типу	Помилки 3-го типу	Загальна кількість штрафних балів
Студент 1	8,0	1,0	0,1	9,1
Студент 2	9,0	0,5	0,2	9,7
Студент 3	13,0	1,5	0,0	14,5
Студент 4	6,0	0,0	0,2	6,2
Студент 5	5,0	1,0	0,2	6,2
Студент 6	5,0	0,5	0,2	5,7
Студент 7	3,0	3,0	0,2	6,2
Студент 8	7,0	1,5	0,1	8,6
Студент 9	9,0	1,0	0,0	10,0
Студент 10	8,0	0,0	0,1	8,1
Студент 11	4,0	0,5	0,3	4,8
Студент 12	7,0	0,5	0,1	7,6
Середнє значення	7,0	0,9	0,1	8,1

лений, в цілому були знайомі студентам. Найбільше помилок другого типу зробив студент 7 (штрафний бал складає 3,0), що можна пояснити тим, що деякі лексичні одиниці були йому невідомі, на відміну від інших випробуваних. Середній штрафний бал за помилки третього типу, до яких відносимо ті, що не впливають на зміст повідомлення, в ЕГ-1 дорівнює 0,1 (при цьому найвищим показником є 0,3 штрафні бали у студента 11).

Таким чином, доходимо висновку про те, що скоріше за все студенти, які при перекладі використовували термінологічну базу з помилками, поклалися на варіант, запропонований в цій термінологічній базі, замість критичного аналізу наданих ресурсів, вдумливого аналізу смислу вихідного повідомлення і намагання відтворити його суть.

Нижче подано результати експериментального зрізу студентів групи ЕГ-2, яка не використовувала термінологічну базу з помилками.

5 та 11) припустилися лише двох помилок першого типу, що є найкращим результатом в групі. Цікаво, що показник помилок другого типу в ЕГ-2 майже вдвічі більший за результати в ЕГ-1: він складає 1,8, при цьому найбільше помилок цього типу припустилися студенти 9 та 11 (їх штрафний бал становить 2,5). Можна зробити висновок, що ЕГ-2, яка не застосовувала термінологічну базу з помилками краще впоралась з перекладом. Студенти поклалися на власні знання, критично ставилися до тексту перекладу, аналізували його глибинний смисл, уважно перевіряли і редагували текст перекладу, а тому отримали якісніший результат.

На діаграмі, яка демонструє загальні результати експерименту, порівнюються показники двох експериментальних груп. Як впливає з рис. 1, ЕГ-1 припустилася значно більшої кількості помилок першого типу, ніж ЕГ-2. Окрім того, загальна кількість помилок вища також саме в ЕГ-1.

Таблиця 2

Результати експериментального зрізу, виконаного групою ЕГ-1 без застосування термінологічної бази з помилками (у штрафних балах)

Студент	Помилки 1-го типу	Помилки 2-го типу	Помилки 3-го типу	Загальна кількість штрафних балів
Студент 1	4,0	0,5	0,3	4,8
Студент 2	7,0	0,5	0,1	7,6
Студент 3	2,0	2,0	0,1	4,1
Студент 4	4,0	2,0	0,2	6,2
Студент 5	2,0	1,5	0,1	3,6
Студент 6	3,0	2,0	0,0	5,0
Студент 7	4,0	1,0	0,1	5,1
Студент 8	5,0	2,0	0,1	7,1
Студент 9	5,0	2,5	0,2	7,7
Студент 10	5,0	1,5	0,1	6,6
Студент 11	2,0	2,5	0,2	4,7
Студент 12	4,0	0,5	0,3	4,8
Студент 13	7,0	1,5	0,1	8,6
Студент 14	11,0	1,0	0,1	13,1
Середнє значення	4,6	1,8	0,2	6,4

Згідно з даними, представленими в таблиці, загальний штрафний бал становить 6,4, що менше за аналогічний показник у групі ЕГ-1. Загальні показники по групі варіюються від 3,6 до 13,1 штрафних балів. Студент 5 має найкращий результат в групі: його загальний штрафний бал складає 3,6. Найгірший за якістю переклад виконав студент 14: його загальний показник – 13,1 штрафних балів. В ЕГ-2 студенти також робили помилки першого типу, але їх було значно менше, ніж помилок другого та третього типу. Середній показник помилок першого типу дорівнює 4,6, що значно менше за аналогічний показник в ЕГ-1. Студент 14 має найвищий штрафний бал – 11, який, скоріше за все, свідчить про те, що лексичні одиниці були для нього невідомими, а тому викликали певні труднощі при перекладі. При цьому троє студентів (студентки 3,

Після детального аналізу перекладів двох експериментальних груп робимо висновок, що ЕГ-1, яка мала змогу користуватися термінологічною базою з помилками, припустилася більшої кількості помилок першого типу, в той час як помилки другого та третього типів не були значними за кількістю у співвідношенні з помилками першого типу. ЕГ-2, яка не мала термінологічної бази, припустилася більшої кількості помилок другого типу, які можна пояснити вибором стилістичних синонімів, невдалих для запропонованого контексті. Обидві групи в цілому не завжди ретельно редагували і вичитували текст перекладу.

Висновки та перспективи

Проведений нами експеримент довів, що при використанні термінологічної бази переклада-

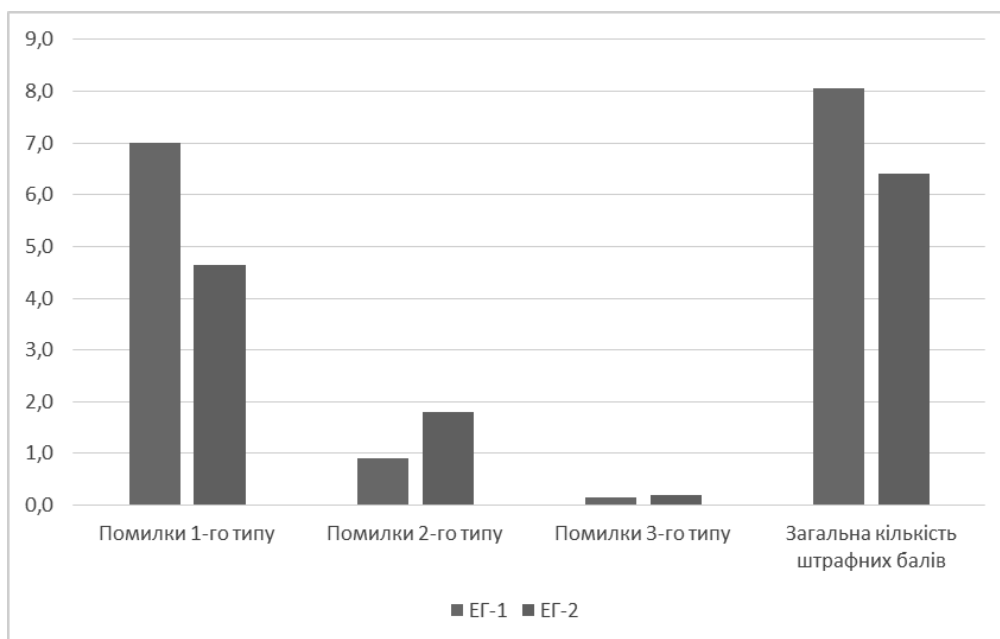

Рис. 1. Результати експериментального зрізу, виконаного групами EG-1 (із застосуванням термінологічної бази з помилками) та EG-2 (без застосування термінологічної бази з помилками)

чі-початківці мають тенденцію надто довіряти їй та активно спиратися на неї без проведення критичного аналізу запропонованих їм ресурсів. Це, у свою чергу, свідчить про те, що системи автоматизації перекладу можуть мати негативний вплив на професійну діяльність перекладачів-початківців, а тому важливою є спеціальна організація навчання сучасних перекладацьких технологій, яка б врахо-

увала одержані результати та мала на меті розвиток критичного ставлення студентів до згаданого програмного забезпечення та наданих ресурсів. Проте слід прийняти до уваги те, що через невелику кількість випробуваних у цьому експерименті висновки не можуть носити остаточного характеру, а тому в **перспективі** мають бути перевірені на більшій вибірці студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бесєдіна Є. В. Концептуальна модель професійної підготовки конкурентоспроможних перекладачів в умовах диверсифікації вищої освіти. URL : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2009_3/files/ped_2009_03_07_Besedina.pdf (дата звернення: 01.10.2019).
2. Долинський Є. В. Особливості формування інформатичної компетентності майбутніх перекладачів в університетах Європейського Союзу. Порівняльна професійна педагогіка. 2014. № 4(3). С. 145–149.
3. Ольховська А. С. Аналіз сучасного перекладацького ринку як основа для побудови методики навчання перекладу. Молодь і ринок. 2016. № 3. С. 94–100.
4. Ольховська А. С. Системи автоматизованого перекладу як складова фахового навчання: переваги та недоліки. Філологічні трактати. 2015. Т. 7, № 2. С. 102–108.
5. Сергєєва О. В. Практична підготовка перекладачів в університетах Великої Британії. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2012. Вип. 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_1_18 (дата звернення: 18.09.2019).
6. Соболев Н. М. Інтерактивні технології навчання у підготовці перекладачів у вищих навчальних закладах. Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. 2012. Вип. 5. С. 112–122.
7. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу. Вінниця : Нова Книга, 2013. 376 с.

REFERENCES

1. Besyedina Ye. V. (2009). Kontseptual'na model' profesijnoyi pidhotovky konkurentospromozhnykh perekladachiv v umovakh dyversyfikatsiyi vyshchoyi osvity. [The conceptual model of competitive translators' professional training in the conditions of diversification of higher education]. Available at: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Pfto/2009_3/files/ped_2009_03_07_Besedina.pdf (in Ukrainian)
2. Dolynskiy Ye. V. (2014). Osoblyvosti formuvannya informatychnoyi kompetentnosti maybutnykh perekladachiv v universytetakh Yevropeys'koho Soyuzu [Peculiarities of forming informatic competence of future translators in the universities of the European Union]. Porivnyal'na profesiyna pedahohika. Vol.4 (3). P. 145–149. (in Ukrainian)

3. Olkhovska A. S. (2016). Analiz suchasnogo perekladaczogo rynku yak osnova dlya pobudovy metodyky navchannya pereklada. [Analysis of the modern translation market as a basis for the construction of translation training methodology]. Molod i rynek. Vol. 3. P. 94–100. (in Ukrainian)

4. Olkhovska A. S. (2015). Systemy avtomatyzovanoho perekladu yak skladova fakhovoho navchannya: perevahy ta nedoliky. [Computer-assisted translation tools as a component of professional training: advantages and disadvantages]. Filolohichni traktaty. Vol. 2. P. 102–108. (in Ukrainian)

5. Syergyeyeva O. V. (2012). Praktychna pidhotovka perekladachiv v universytetakh Velykoyi Brytaniyi. [Practical training of translators in the universities of Great Britain]. Visnyk Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy Vol.1. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_1_18 (in Ukrainian)

6. Sobol N. M. (2012). Interaktyvni tekhnolohiyi navchannya u pidhotovtsi perekladachiv u vyshchyykh nachal'nykh zakladakh.. [Interactive learning technologies in the training of translators in higher education institutions]. Visnyk Natsional'noyi akademiyi Derzhavnoyi prykordonnoyi sluzhby Ukrainy. Vol.5. P. 112–122. (in Ukrainian)

7. Chernovatyy L. M. (2013). Metodyka vykladannya perekladu. [Methods of teaching translation]. Vinnytsya : Nova Knyha.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Ольховская Алла Сергеевна – доктор педагогических наук, доцент, профессор кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: transengl@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9034-4170>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Olkhovska

Беспальченко Ксения Романовна – студентка второго курса магистратуры кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; email: kshelest1997@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0478-5186>

Olkhovska Alla – Doctor of Pedagogy, Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: transengl@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9034-4170>; GOOGLE SCHOLAR: https://scholar.google.com/citations?user=qf_bUOsAAAAJ&hl; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Alla_Olkhovska

Bezpalchenko Ksenia – Second-year Graduate Student at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; email: kshelest1997@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0478-5186>

УДК 81'243:378.091.33]:37.011.3-051

DOI: 10.26565/2227-8877-2019-90-13

Екологічна свідомість у педагогіці

Пасинок В. Г.

доктор педагогічних наук, професор, декан факультету іноземних мов
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна;

e-mail: fl@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2146-1151>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=yEociXAAAAAJ&hl=ru&oi=sra>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/scientific-contributions/2118029868_VG_Pasinok
(Харків)

Пропоновану наукову розвідку присвячено проблемі еко-педагогіки, зокрема творчої діяльності педагога у професійній сфері. У зв'язку з цим, висвітлено зміст понять «креативність» та «творчість» у педагогіці, наголошено на їх зв'язок з професійною діяльністю педагога. Новітнім у статті є зв'язок екологічної свідомості педагога із використанням креативних засобів навчання, таких, як засоби креативної стилістики, дидактичні ігри. Нові оригінальні погляди розкрито у методиці предметно-мовного навчання CLIL (Content and Language Integrated Learning) як творчому методі педагогічної діяльності, що має міжпредметний характер і використовується у викладанні предметів іноземною мовою. Поняття креативності та творчості як основні екологічні методи педагогіки вивчено в тісному зв'язку з креативними засобами та методиками, які активно застосовуються в сучасній вищій школі. У роботі креативність розуміється як результат творчої діяльності педагога. Розглянуто основні компетентності креативного педагога (за В.В. Павленко) – сила, гнучкість, витривалість та координація розуму, які пов'язуються з постійним творчим процесом. Підкреслено важливість креативних засобів мовної гри, які є потужними прийомами розвитку свідомості і саморозвитку студента. У статті визначено функції дидактичної гри як екологічного педагогічного засобу активізації процесу навчання (формування інтересу до навчання, психічних новоутворень, власне навчальної діяльності, навичок навчальної й самостійної роботи, навичок самоконтролю й самооцінки, адекватних взаємовідносин і засвоєння соціальних ролей), а також виділено принципи методики CLIL, яка базується на основних поняттях: зміст, комунікація, когніція, культура.

Ключові слова: дидактичні ігри, екологічна свідомість, еко-педагогіка, компетентність креативного педагога, креативна стилістика, креативність, креативний викладач, професійна діяльність, творчість, творчий метод педагогічної діяльності.

Пасинок В. Г. Экологическое сознание в педагогике. Статья посвящена проблеме эко-педагогике, в частности творческой деятельности педагога в профессиональной сфере. В связи с этим, освещено содержание понятий «креативность» и «творчество» в педагогике, отмечена их связь с профессиональной деятельностью педагога. Новаторской в статье представлена связь экологического сознания педагога с использованием креативных средств обучения, таких, как средства креативной стилистики, дидактические игры. Новые оригинальные взгляды отражены в методике предметно-языкового обучения CLIL (Content and Language Integrated Learning) как творческом методе педагогической деятельности, который имеет межпредметный характер и используется в преподавании предметов на иностранном языке. Понятие креативности и творчества как основные экологические методы педагогике изучено в тесной связи с креативными средствами и методиками, которые активно применяются в современной высшей школе. В работе креативность понимается как результат творческой деятельности педагога. Рассмотрены основные компетентности креативного педагога (вслед за В.В. Павленко) – сила, гибкость, выносливость и координация ума, которые связываются с постоянным творческим процессом. Подчеркнута важность креативных средств языковой игры, которые являются мощными средствами развития сознания и саморазвития студента. В статье определены функции дидактической игры как экологического педагогического метода активизации учебного процесса (формирования интереса к учебе, психическим новообразованиям, собственно учебной деятельности, навыков учебной и самостоятельной работы, навыков самоконтроля и самооценки, адекватных взаимоотношений и усвоения социальных ролей), а также выделены принципы методики CLIL, которая базируется на основных понятиях: содержание, коммуникация, когнитивность, культура.

Ключевые слова: дидактические игры, компетентность креативного педагога, креативная стилистика, креативность, креативный преподаватель, профессиональная деятельность, творческий метод педагогической деятельности, творчество, экологическое сознание, эко-педагогика.

Pasynok V. Ecologic consciousness in pedagogics. The article deals with the problem of eco-pedagogics, in particular, creative activity of the pedagogue in professional sphere. On this reason, the contents of the notions of «creativity and «creativity» in pedagogics are highlighted, their connection with the professional activity of the pedagogue is singled out. The novel of the article is connection of ecological consciousness of the pedagogue with usage of creative means of education, such as means of creative stylistics, didactic games. New original views are explicated in the methodology of subject-language education CLIL (Content and Language Integrated Learning) as a creative method of pedagogical activity which has intersubject character and is used in teaching subjects in a foreign language. The concept of creativity and creative work as basic ecological methods of pedagogics is studied in close connection with creative facilities and methodologies, that are actively used in modern Higher School. In the study, creativity is understood as a result of creative activity of the teacher. The basic competences of a creative pedagogue which are as follows (according to V.V. Pavlenko): force, flexibility, endurance and co-ordination of mind, which contact with permanent creative process, are examined. The importance of creative facilities of language game, that are powerful devices of consciousness development and self-development of a student, is underlined. In the article, the functions of deductive game are determined as ecological pedagogical means of activation of studying process (the function of forming of interest in studies, new mental formations, academic activity itself, skills of academic and independent work, skills of self-control and self-appraisal, adequate mutual relations and adoption of social roles), and also basic principles of CLIL methodology are distinguished. This methodology is based on fundamental concepts: content, communication, cognition, culture.

Key-words: competence of a creative teacher, creative method of pedagogical activity, creativeness, creative stylistics, creative teacher, creativity, didactic games, ecological consciousness, eco-pedagogics, professional activity.

1. Вступ. Орієнтація сучасної системи освіти на реалізацію ідей сталого розвитку передбачає реорганізацію всіх видів діяльності освітньої організації, зміну підходу до системи освіти в цілому: необхідно вчити людей вирішувати сьгоднішні проблеми з урахуванням завтрашніх потреб, зберігаючи існуючу природну та культурну спадщину; формувати у них навички стійкого споживання, стійкого виробництва, громадянськості, що включає глобальну відповідальність [6, с.4].

Екологічна свідомість як сукупність уявлень про взаємозв'язки людини і навколишнього світу є важливою складовою педагогічного процесу. Це – система знань про навколишній світ і місце людини в ньому. Людина все більше впливає на природу, опановує її за допомогою різноманітних технік і методів.

Проблемами навколишньої для нас дійсності займаються такі новітні напрямки, як екопсихологія, соціоекологія, екологічна економіка, екологічна медицина, медіа-екологія, а також екологічне виховання та освіта. Зокрема, соціальні інститути розробляють програми екологічної модернізації, приділяючи особливу увагу формуванню екологічної свідомості, вихованню особистості еколюдини [8, с.7].

Актуальність статті полягає в тому, що звернення до екологічного підходу найбільш яскраво демонструє можливість вивчення творчої діяльності педагога як будь-якого іншого організму, який взаємодіє з навколишнім середовищем.

Екологічний підхід у педагогіці передбачає залучення до аналізу діяльності викладача семіотичного, соціокультурного, комунікативного, когнітивного оточення людини, що вивчається в аспекті його впливу на педагогічну діяльність.

Основна ціль роботи – висвітлення творчої сутності викладача у педагогічному процесі. Відповідно, **об'єктом** є педагогічна діяльність

педагога, а **предметом** аналізу обрано його екологічну свідомість у практиці використання сучасних креативних засобів навчання, які, зокрема, пов'язані з новітньою методикою предметно-мовного підходу (CLIL).

Методологічно дослідження спирається на постулати та принципи екологічної науки (еколінгвістики), які розробляються Харківською науковою школою.

Робота виконується в межах фундаментальних досліджень «Екологічний підхід до аналізу германських мов та процесу їх навчання у ЗВО України» (програма MultiEd), а також у межах програми Еразмус +К2 «Нарощення потенціалу вищої освіти» (2012-2021 р.р.).

2. Метод екологізації як глобальна задача гармонізації освіти. Екологічні ідеї проникають в усі сфери суспільного життя, в тому числі, в освіту. Суть екологізації в науці полягає у виявленні та обстеженні зв'язків, існуючих між досліджуваном тою чи іншою природничо-науковою або соціально-економічною наукою і навколишнім природним середовищем [4], тобто під екологізацією розуміється послідовне впровадження комплексу заходів, спрямованих на збереження живої і неживої природи та турботу про навколишнє середовище, розповсюдження і пропаганда ідей в сфері законодавства, управління, розробки технологій, економіки, освіти тощо [6, с.14-15].

На думку С.О. Боголюбова, метод екологізації як проникнення глобальної задачі охорони навколишнього середовища в усі сфери суспільних відносин, спрямований на гармонізацію відносин суспільства і навколишнього середовища [2, с.44].

Екологізація свідомості полягає в «розвитку екологічної освіти, просвітництва і виховання з метою перебудови суспільної екологічної свідомості, зміни способу життя людини, його моральності» [10].

О. В. Іванова характеризує екологічну освіту як «цілеспрямовано організований, планомірно і систематично здійснюваний процес оволодіння екологічними знаннями, вміннями і навичками..., формування ставлення до природи як до духовної цінності» [6, с.15] і «сприяє збереженню та розвитку системи «суспільство-природа»» [5, с.14].

У педагогічному дискурсі все частіше порушуються мовні норми з боку учнів. Педагог повинен зосередити свої зусилля на «лікуванні цих недуг» продуманою *творчою методикою*, яка перешкоджає мовній інволюції.

Тема креативності та творчості в педагогічній діяльності є досить актуальною у наш час. У педагогічній діяльності активно прослідковується тенденція прояву нестандартного мислення, нових оригінальних поглядів, креативних ідей та прояву творчості. Саме тому методи прояву креативності в екопедагогіці потребують детального дослідження.

Мета роботи – розглянути теоретичні основи та поняття креативності та творчості як екологічних методів педагогіки, а також охарактеризувати застосування креативних засобів та нових методик навчання у професійній педагогічній діяльності.

Креативність у педагогічній сфері є не лише чисто винахідливістю, вона включає в себе безліч компонентів практичного характеру, серед яких: чутливість до діагностики конкретної проблематики, виявлення дефіцитних даних, робота з різноманітними джерелами, вміння чітко окреслити предмет висуненої гіпотези, здатність перевірити та при необхідності скоригувати власні здогади, сформулювати остаточний результат. Але навіть при можливості схематичного відображення креативності, вона є *виключно творчим процесом*, в якому на основі здібностей індивідів з'являються оригінальні ідеї та нестандартні підходи до проблемних питань [1, с.11].

Креативний викладач – це кваліфікований вчитель з притаманним лише йому стилем донесення інформації до слухача. Варто відзначити, що формотворчі фактори для особистості творчого педагога відрізняються в кожному окремому випадку, але завжди їх можна поділити на дві категорії: внутрішні та зовнішні. Такими чинниками є досвід, набуті знання, чинна нормативно-правова база, тощо.

Виділяють 4 основні компетентності креативного педагога: сила, гнучкість, витривалість, координація розуму.

– *Сила розуму* дозволяє сконцентруватися на предметі дослідження у необхідний часовий проміжок, рівномірно розподіляючи при цьому продуктивність.

– *Гнучкість* розуму дає можливість швидко змінювати предмети дослідження, переходити між категоріями, методиками. По суті, саме це є основою нестандартного мислення.

– *Витривалість* – це вміння зберігати необхідну активність та повну включеність у процес від по-

чатку діяльності до моменту його завершення (або максимально довго).

– *Координація* розуму дає змогу користуватися декількома поняттєвими апаратами або термінологіями для задоволення первинної мети, яка не може бути знехтувана за жодних обставин [7, с.145].

Між креативними спеціалістами та вчителями, які не допускають у свою діяльність жодної творчості, існує велика різниця. Креативні педагоги навіть при звичному зовнішньому вигляді володіють невловимою харизмою та магнетизмом, які розкриваються з перших хвилин викладання. Навіть звичайна тема у них подається з нового кута та невимушено обговорюється. Іноді креативність є вродженою якістю людини, інколи її необхідно свідомо формувати та розвивати.

Креативним викладанням визнається використання *творчих прийомів*, які не суперечать загальноприйнятим нормам та педагогічним правилам. Діяльність педагогів є постійним *творчим процесом*, який дещо відрізняється від звичного мистецького добутку.

Педагогічна діяльність – оригінальний та високоефективний підхід викладача до навчальних завдань, збагачення теорії і практики навчання та виховання. Ця властивість не виникає сама собою. У педагогічному довіднику визначено, що творча особистість виникає лише внаслідок наявності в неї «здібностей, мотивів, знань і вмінь, завдяки яким створюється продукт, який відрізняється новизною, оригінальністю, унікальністю» [3, с.326].

Творчий вчитель завжди виступає тією особистістю, яка навіть у суворих рамках та при чітко поставлених завданнях обирає оригінальні рішення. В такому процесі неабияку роль відіграє мотивація людини, особливості її характеру, її загальне ставлення до учнівського колективу і до певних вихованців, зокрема попередньо отримані знання та здатність до опанування нових даних (технологій, методологій, підходів тощо).

Креативна, творча особистість педагога застосовує в навчальному процесі такі креативні засоби навчання, як *дидактичні ігри, використання сміху та гумору*, а також *методики CLLI* в педагогічній діяльності. Особлива увага приділяється розгляданню впливу креативних засобів та нових методик навчання на студентів та школярів у професійній педагогічній діяльності.

У сучасній педагогічній науці *гумор* все більше вкорінюється, стає цінністю й регулятором освіти, також потужним засобом розвитку свідомості, саморозвитку особистості. Навчання за допомогою гумору розвиває творче мислення студента (часто засобами мовної гри). Сміх як природне вираження гумору має педагогічну цінність: педагог, який використовує різноманітні прийоми гумору, применшує «когнітивну напругу» на заняттях і «пускає в хід механізм думки» [9, с. 134-135].

Серед педагогічних засобів активізації процесу навчання особливе місце має належати навчальній *дидактичній грі* як цілеспрямованій організації навчально-ігрових взаємодій тих, хто навчається, у процесі моделювання професійно-орієнтованих комунікативних ситуацій [11, с.143].

Визначимо такі функції дидактичної гри:

- функція формування інтересу до навчання;
- функція формування психічних новоутворень;
- функція формування власне навчальної діяльності;
- функція формування навичок навчальної й самостійної роботи;
- функція формування навичок самоконтролю й самооцінки;
- функція формування адекватних взаємовідносин і засвоєння соціальних ролей.

Отже, дидактична гра здійснює позитивний вплив на різні сфери розвитку й особистості майбутніх фахівців. У ході дидактичної гри в педагога формуються вміння поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю. Ігрова форма заняття створюється за допомогою ігрових прийомів та ситуацій, які є засобом спонування, стимулювання до навчальної діяльності.

Творчим методом педагогічної діяльності є методика CLIL. Володіння іноземною мовою розглядається як один з інструментів розширення професійних знань та можливостей. У зв'язку з цим з'являються нові освітні технології навчання іноземним мовам. Однією з таких технологій є предметно-мовне інтегроване навчання CLIL (Content and Language Integrated Learning).

Так, можна виділити основні принципи методики CLIL:

- навчання проходить, базуючись на основних 4 «С»: content, communication, cognition and culture. Всі ці складові знаходяться в безперервному зв'язку між собою;
- вимагає побудову сприятливого психологічного клімату на занятті;
- використання включно однієї (іноземної) мови;
- для кращого розуміння матеріалу викладач може підключати міміку, жести, картинки, звук, презентації та ін.

Методика CLIL формує творчу, креативну діяльність викладача і студента, яка отримує новий імпульс, знаходячи нові цінності і смисли. В умовах творчої співпраці формується продуктивна креативна особистість педагога і учня в атмосфері діалогу-спілкування, діалогу-взаєморегуляції.

Таким чином, вища школа сьогоднішнього дня створює передумови для об'єднання зусиль працівників сфери освіти на підготовку фахівців, які могли б гідно представляти нашу країну в міжнародних професійних співтовариствах. Виникає інтерактивна творча взаємодія викладача і студента, що передбачає всебічний розвиток, що веде до формування комунікативної і творчої компетентності особистості, яка є найважливішою складовою професіоналізму.

3. Висновки. Отже, екологічно повноцінними та незамінними складниками якісної роботи педагога є творчість та креативність. Педагогів-новаторів, які мають екологічну свідомість, часто порівнюють з талановитими митцями, які відшуковують красу та незвичність навіть у буденних і пересічних речах. Відкритий до креативності педагог з легкістю перетворює сухі факти та теорії у живі знання з найвищою їх прикладною цінністю. Саме тому екологічний розвиток особистості викладача має бути нерозривно пов'язаний з формуванням стійкого творчого потенціалу, який надалі буде лише зміцнюватися та розвиватися. Адже кожен викладач повинен розвивати в собі потребу в цілеспрямованому і систематичному розвитку своєї екологічної творчої свідомості, удосконалювати професійні вміння, допомагати своїм вихованцям відкривати власний творчий потенціал, який стане у майбутньому джерелом самовдосконалення.

Розбудова еколінгвістичного підходу до методики викладання іноземних мов має бути підпорядкована загальнонауковій настанові інтегративності. **Перспективи** роботи стосуються широкого впровадження креативних методів навчання в освітньому процесі, зокрема – сучасної предметно-мовної інтегрованої методики CLIL на мовних та немовних факультетах вищих навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О.Є. Педагогічна креативність у структурі педагогічної обдарованості вчителя // Нові технології навчання: наук.-метод. зб.: у 2 ч. / Міністерство освіти і науки України, Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. К.: Вінниця, 2011. Вип. 69, ч. 2. 316 с.
2. Боголюбов С.А. Экологическое право: учебник для вузов. М: Норма, 2001. 448 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. 326 с.
4. Дзятковская Е.Н. Экологизация как взаимодействие предметного и аспектного содержания образования. Педагогика, 2013. №4. С.24-33.
5. Доронина М.В. О системности экологического сознания в современной науке и культуре (на материале агроэкологических наук) : автореф. дис... канд. философ. наук: 09.00.01. Тюмень, 2005. 26 с.
6. Иванова Е.В. Лингвокогнитивное моделирование экологического дискурса: монография. М.: ФЛИНТА: Наука, 2015. 176 с.

7. Павленко В.В. Креативність учителя як чинник розвитку педагогічної творчості // Формування дидактичної компетентності педагогів дошкільної та початкової освіти : збірник науково-методичних праць / за заг. ред. В. Є. Литньова, Н. Є. Колесник, Т. В. Наумчук. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 648 с.
8. Пахомов Ю.Н. Формирование экоcheloveka: методологические принципы и программные установки. СПб: СПбГУ, 2002.124 с.
9. Самохіна В.О., Дмитренко Ю.О. Педагогічна гуморологія // Методичні та психолого-педагогічні проблеми викладання іноземних мов на сучасному етапі: шляхи інтеграції школи та ВНЗ / Матеріали XI Міжнародної науково-методичної конференції X, 18 квітня, 2019. С.134– 135.
10. Экологизация общественного сознания / Режим доступа: <http://isgod.ru/posts.php?id=4> (Дата звернення: 15.09.2019).
11. Nikolina Tsvetkova. Developing Intercultural Communicative Competence through CLIL (Content and Language Integrated Learning). // BETA-IATEFL, 2013. P. 141–156.

REFERENCES

1. Antonova O. Ye. Pedagogichna kreativnist u strukturі pedagogichnoyi obdarovanosti vchitelya [Pedagogical creativity in the structure of the pedagogical talent of a teacher] // Novi tehnologiyi navchannya: Nauk.-metod. zb.: u 2 ch / Ministerstvl osviti i nauki Ukraini, Institut innovacijnih tehnologij i zmistu osviti. K. : Vinnicya, 2011. Vip. 69, ch. 2. 12 s.
2. Bogolyubov S.A. Ekologicheskoe pravo: Uchebnik dlya vuzov. [Environmental Law: Textbook for universities] M.: Izdatelstvo Norma, 2001. 448 s.
3. Goncharenko S.U. Ukrainyskiy pedagogichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary.] - Kyiv: Lybid., 1997. 326 s.
4. Dzyatkovskaya E.N. Ekologizaciya kak vzaimodejstvie predmetnogo i aspektnogo soderzhaniya obrazovaniya [Ecologization as interaction of subject and aspect content of education] // Pedagogika. 2013. № 4. S. 24-33.
5. Doronina M.V. O sistemnosti ekologicheskogo soznaniya v sovremennoj nauke i kulture: Na materiale agroekologicheskikh nauk [On the systematic nature of environmental consciousness in modern science and culture: On the material of agroecological sciences] : avtoref.dis... kand. filosof. nauk: 09.00.01. Tyumen, 2005. 26 s.
6. Ivanova E.V. Lingvokognitivnoe modelirovanie ekologicheskogo diskursa : monografiya [Linguocognitive modeling of environmental discourse: monograph]. M. : FLINTA : Nauka, 2015. 176 s.
7. Pavlenko V.V. Kreativnist uchitelya yak chinnik rozvytku pedagogichnoyi tvorchosti [Creativity of a teacher as an official in development of pedagogical creativity]. Formuvannya dydaktychnoyi kompetentnosti pedagogiv doshkilnoyi ta pochatkovoyi osvity: zbirnyk naukovo-metodychnyh prats / za zag. red. V.Ye. Lytnova, N.Ye. Kolesnyk, T.V. Naumchuk. Zhitomyr : Vyd-vo ZhDU im. I.Franka, 2015. 648 s.
8. Pahomov Yu.N. Formirovanie ekocheloveka: Metodologicheskie principy i programmnye ustanovki [The formation of the eco-man: Methodological principles and purposes]. SPb: SPbGU, 2002. 124 s.
9. Samohina V.O., Dmytrenko Yu.O. Pedagogichna gumorologiya [Pedagogical Humorology] // Metodychni ta psykholoichno-pedagogichni problemy vykladannya inozemnykh mov na suchasnomu etapi: shlyahy integratsii shkoly ta VNZ / Materialy XI Mizhnarodnoi naukovo-metodychnoi konfereneci. Kharkiv, 18 kvitnya, 2019. S. 134-135.
10. Ekologizaciya obshestvennogo soznaniya [Ecologization of public consciousness] / Access: <http://isgod.ru/posts.php?id=4> (Access date: 15.09.2019)
11. Nikolina Tsvetkova. Developing Intercultural Communicative Competence through CLIL (Content and Language Integrated Learning)// BETA-IATEFL, 2013. S. 141-156.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Пасынок Валентина Григорьевна – доктор педагогических наук, профессор, декан факультета иностранных языков Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: fl@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2146-1151>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=yEociXAAAAAJ&hl=ru&oi=sra>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/scientific-contributions/2118029868_VG_Pasinok

Pasynok Valentyna – Doctor of Pedagogy, Professor, Dean of the School of Foreign Languages of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: fl@karazin.ua; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2146-1151>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=yEociXAAAAAJ&hl=ru&oi=sra>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/scientific-contributions/2118029868_VG_Pasinok

**РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ СТАТЕЙ
ВІСНИКА ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ В.Н. КАРАЗИНА
Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»**

Матеріали для опублікування приймаються від спеціалістів у галузі іноземної філології, перекладознавства, методики викладання іноземних мов та перекладу, фахової підготовки майбутніх перекладачів.

Журнал виходить двічі на рік: у грудні та червні.

Мова рукопису: українська, російська, англійська, німецька, французька, іспанська, китайська.

Обсяг основного тексту статті: 9 – 10 сторінок.

Термін подання рукописів: до 30 березня (у червневий випуск) та до 30 вересня (у грудневий випуск) щорічно.

Рукопис надсилається на електронну адресу visnyk.inozemnamova@gmail.com

Бази реферування та індексування Вісника:

- Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського;
- Інституційний репозитарій Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

ТЕХНІЧНІ ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ

– стаття надсилається у редакції Word 97-2003 без автоматичних переносів слів на електронну адресу visnyk.inozemnamova@gmail.com;

– індекс УДК міститься ліворуч, перед назвою публікації (шрифт 12 Times New Roman);

– відцентрована назва публікації друкується великими літерами жирним шрифтом (розмір шрифту 14), під нею в центрі звичайними літерами ініціали автора, прізвище, вчена ступінь вказується після коми та поряд у дужках – назва міста;

– анотації (кожна 1800 знаків, включно з ключовими словами, розміщеними за абеткою на трьох мовах: українській, російській, англійській) подаються шрифтом 10 Times New Roman; на початку кожної анотації розміщують прізвище, ініціали автора та назву статті на відповідній мові напівжирним шрифтом;

– структура статті, як правило, включає розділи, які містять:

1. **Вступ (Introduction)**: постановка проблеми; актуальність дослідження; короткий аналіз останніх досліджень для виділення невіршених раніше питань; мета, завдання (Aims / tasks / objectives), хід їх вирішення в статті.

2. **Основна частина** (з відповідною темі назвою): об'єкт, предмет, теоретичні основи, матеріал і методи дослідження. Даються відповіді (доцільні підрозділи з назвами (2.1., 2.2.)) на кожне поставлене автором питання; результати обґрунтовуються, ілюструються прикладами, таблицями, малюнками.

3. **Висновки (Conclusions)**: узагальнення отриманих результатів, їх теоретичної значущості; конкретні перспективи дослідження.

Усі структурні елементи виділяються напівжирним шрифтом та нумеруються.

– За вимогами МОН обов'язковими елементами є об'єкт, предмет, мета, матеріал та актуальність дослідження, перспективи аналізу (шрифт розріджений – 3,0); за рекомендаціями наукових видань у статтях бажано цитувати праці членів редколегії Вісника;

– основний текст рукопису друкується через 1,5 інтервали шрифтом 12 Times New Roman, поля ліворуч, вгорі, внизу – 2,5 см, праворуч – 1 см. Відступ абзацу – 1,25 см. Чітко диференціюються тире (–) та дефіс (-);

– при використанні спеціальних шрифтів та символів або при наявності ілюстрацій їх подають відокремленими файлами;

– ілюстративний матеріал подається курсивом з відступом 1,25 см. Елементи тексту, які потребують виділення, підкреслюються. Значення слів тощо беруться у лапки;

– посилання у тексті оформлюються згідно з нумерацією списку використаної літератури, наприклад: С. Левінсон [1, с. 35], де перший знак – порядковий номер за списком, а другий – номер цитованої сторінки.

ЛІТЕРАТУРА друкується жирним шрифтом великими літерами без відступу від лівого поля і без двокрапки. Нижче в підбір до тексту подається занумерований перелік цитованих робіт (довідники включно) в алфавітному порядку авторів, оформлений із з урахуванням нормативних положень ДСТУ 8302:2015 Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання: <http://foreign-languages.karazin.ua/documents/268bbb17863baba3875e22fe24bb615e.pdf>

При необхідності надається список джерел ілюстративного матеріалу, оформлений так само, якому передує назва джерела ілюстративного матеріалу.

Для входження Вісника у наукометричні бази даних список літератури оформлюється двічі: спочатку за вимогами МОН України як **ЛІТЕРАТУРА (LITERATURE** для англійської статті), потім за міжнародними стандартами як **REFERENCES**.

Після слова **REFERENCES** (великими літерами жирним шрифтом без двокрапки в кінці) наводиться НЕНумерований алфавітний список усіх джерел за таким зразком, відповідним APA-style 6:

ДЛЯ ВИДАНЬ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИМИ МОВАМИ:

Стаття:

Shevchenko, I.S., and Morozova, Ye.I. (2003). Diskurs kak myslekomunikativnoe obrazovanie [Discourse as a mental and communicative phenomenon]. *Visnyk Kharkiv. nats. un-tu im. V.N. Karazina*. – V.N. Karazin Kharkiv. National Univ. Messenger, 586, 33–38 (in Russian)

Електронне джерело:

Zagurenko, A.A. (2002). Ekonomicheskaya optimizatsia [Economic optimization]. *Neftyanoe khozyaistvo – Oil Industry*, 11. Available at: <http://www.opus>

Матеріали конференції:

Zagurenko, A.A. (2002). Economic optimization. *Trudy 6 Mezhdunarodnogo Simposiuma*, 21–23 April 2002 Kyiv. [Proc. 6th Int. Symp. 21-23 April 2002, Kyiv]. Kyiv, 267–272.

Книга:

Zagurenko, A.A. (2002). *Ekonomicheskaya optimizatsia [Economic optimization]*. Kyiv: Nauka Publ.

Дисертація:

Zagurenko, A.A. (2002). Ekonomichna optymizatsia. Diss. dokt. filol. nauk [Economic optimization. Dr. philol. sci. diss.]. Kyiv. 440 p. (in Ukrainian)

Автореферат дисертації (dokt./kand.):

Zagurenko, A.A. (2002). Ekonomichna optymizatsia. Avtoref. diss. dokt. filol. nauk [Economic optimization. Dr. philol. sci. diss. synopsis]. Kyiv (in Ukrainian)

Російська транслітерація: <http://www.translit.ru>

Українська транслітерація <http://translit.kh.ua/>

ДЛЯ ВИДАНЬ ІНОЗЕМНОЮ ЄВРОПЕЙСЬКОЮ МОВОЮ

Книга одного автора:

Lakoff, G. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.

Книга БЕЗ автора, під редакцією:

Lakoff, G. (ed.) (1980). *Title of the book*. Chicago: Chicago University Pres.

Книга кількох авторів:

Jung, C., and Franz, M. (1964). *Man and his symbols*. New York: Doubleday Publ.

Стаття:

Author, A.A., Author, B.B., and Author, C.C. (2005). Title of the article. *Title of the journal*, 10(2), 49–53.

Розділ у книзі:

Shuman, A. (1992). Entitlement and authoritative discourse. In: J.H. Hill and J.T. Irvine (eds.). *Responsibility and evidence in oral Discourse*. Cambridge and New York: Cambridge University Press, pp. 135–160.

Підрядкові виноски не допускаються.

Транслітерування назв статей рекомендується здійснювати автоматично на сайті <http://translit.kh.ua> (для української) та <http://www.translit.ru> (для російської мови).

В окремому файлі подаються трьома мовами (українською, російською, англійською) відомості про автора (прізвище, ім'я та по батькові повністю), науковий ступінь, звання, місце роботи, посада, домашня та електронна адреси, контактні телефони. Кожна стаття супроводжується електронними адресами профілів

автора і співавторів на ORCID, GOOGLE SCHOLAR, RESEARCH GATE, які наводяться у журналі. Надання посилань на профілі є обов'язковою умовою!

ПРИКЛАД ОФОРМЛЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО АВТОРА:

Ташченко Ганна Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства імені Миколи Лукаша Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна; e-mail: annatashenko@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9008-4935>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=uc3hgc0AAAAJ&hl=ru&citsig=AMstHGQtIY88j1XeKPoWv3L-u1tO6PRSfg>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Anna_Tashchenko

Ташченко Анна Владимировна – кандидат филологических наук, доцент кафедры переводоведения имени Николая Лукаша Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина; e-mail: annatashenko@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9008-4935>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=uc3hgc0AAAAJ&hl=ru&citsig=AMstHGQtIY88j1XeKPoWv3L-u1tO6PRSfg>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Anna_Tashchenko

Tashchenko Ganna – Associate Professor at Mykola Lukash Translation Studies Department of V. N. Karazin Kharkiv National University; e-mail: annatashenko@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9008-4935>; GOOGLE SCHOLAR: <https://scholar.google.com.ua/citations?user=uc3hgc0AAAAJ&hl=ru&citsig=AMstHGQtIY88j1XeKPoWv3L-u1tO6PRSfg>; RESEARCH GATE: https://www.researchgate.net/profile/Anna_Tashchenko

Тел.:

e-mail:

Домашня адреса:

Відомості про авторів разом з рукописами статей надсилаються на електронну адресу: visnyk.inozemnamova@gmail.com

У разі отримання позитивної рецензії автор одержує лист з повідомленням про затвердження статті до публікації та вказаною сумою грошового внеску за публікацію.

Подані матеріали не повертаються.

Редакційна колегія залишає за собою право відхилити статті, що не відповідають усім зазначеним вимогам.

Редакційна колегія

Наукове видання

**ВІСНИК ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
імені В. Н. КАРАЗІНА**

Серія «Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов»

Випуск 90

Збірник наукових праць

Українською, російською, англійською, німецькою мовами

Підписано до друку 24.12.2019. Формат 60x84/8. Ум. друк. арк. 10,51.
Тираж 80 пр. Ціна договірна.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
61022, Харків, майдан Свободи, 4,
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3367 від 13.01.09

Видавництво ХНУ імені В.Н. Каразіна
Тел. 705-24-32